

รายงานการวิจัย

เรื่อง

นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน
Innovative Use of Herbs to Strengthen the Community.

โดย

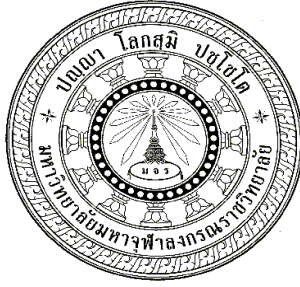
นเรศร์ บุญเลิศ

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761140

รายงานการวิจัย

เรื่อง

นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน
Innovative Use of Herbs to Strengthen the Community.

โดย

นเรศร์ บุญเลิศ

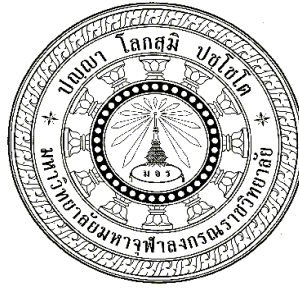
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761140

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Innovative Use of Herbs to Strengthen the Community.

by

Mr.Narate Bunloet

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiangrai Buddhist College

B.E. 2018

Research Project by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761140

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน
ผู้วิจัย: นายนเรศร์ บุญเลิศ
ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน องค์ความรู้ที่เป็นผลการจัดการความรู้ในระดับชุมชนด้านการศึกษาเชิงสำรวจ ข้อมูลและวิธีการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรอย่างถูกต้องเหมาะสม การจัดการความรู้เพื่อใช้พืชสมุนไพรในท้องถิ่นโดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสมุนไพร ในการพัฒนาแบบผสมผสานแหล่งความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งความรู้ใหม่ที่สำคัญที่นำไปสู่กระบวนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยใช้วิธีการศึกษาผสมผสานทั้งการสำรวจ ศึกษาเอกสาร ศึกษาแผนพัฒนาตำบล โดยการสนทนากลุ่มกับองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมและการสัมภาษณ์ จากกลุ่มสมาชิกสภาหอเมืองล้านนา เชียงราย (ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๔ คน ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร จำนวน ๒๐ คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย นำข้อมูลมาวิเคราะห์ใน ๒ ประเด็นที่ศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ซึ่งเป็นต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากสภาพองค์ความรู้ของสมุนไพรปัจจุบันด้านการใช้ประโยชน์ในด้านการแพทย์แผนไทยไม่มีการสืบทอด ส่งผลให้พืชสมุนไพรในชุมชนไม่ได้นำมาใช้กับวิถีชีวิตของคนชุมชนความหลากหลายของวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับสภาพของชุมชน การเรียนรู้วิถีชุมชน การพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์จึงเกิดขึ้นได้ยาก การจัดกิจกรรมฟื้นฟูในระดับชุมชนจึงไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในการพึ่งพาตนเอง

Research Title: Innovative Use of Herbs to Strengthen the Community.

Researchers: Mr. Narate Bunloet

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
Chiangrai Buddhist College,

Fiscal year: 2018

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ABSTRACT

This research The innovative use of herbs to strengthen the community. Knowledge is knowledge management in the education community survey. And how to use herbs properly. Knowledge management for use medicinal plants in local communities contribute to creating value for herbs. To develop an integrated source of knowledge. local knowledge New knowledge and resources essential to the process of building a strong community. By using a combination of both surveys, study documents the development plan for the district. In a group discussion with the Tambon Administrative Yang Hom and interviews. Members of the group from Chiang Mai town doctor (manufacturers) of 10 local leaders of the four people who take advantage of the 20 herbs by means of specific research studies. The data were analyzed in a study two issues.

The research found that Study the local heritage The use of herbs to strengthen the community. The cost of natural resources and the environment. The current state of knowledge of herbs for use in medicine Thailand has inherited. The plant communities are not used to the lifestyle of the community's diverse cultural communities. As well as lifestyle Local traditions are preserved. Cultural conditions of the community. Learning Lifestyle Development herbs strengthen the commercial community is rare. Restoration activities at the community level, it is clear that substantial self-reliance.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน เป็นการศึกษากิจการการจัดการการใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพในท้องถิ่นนำมาใช้ประโยชน์ให้กับคนชุมชนที่มีความรู้ด้านสมุนไพร และพฤติกรรมเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน หมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อใช้ในการจัดการสมุนไพรในบ้านและชุมชนโดยไม่กระทบกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สำเร็จได้ ด้วยความกรุณาและได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลและฝ่ายงานหลายๆ ฝ่ายที่ได้กรุณาเอาใจใส่แนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ และข้อเสนอแนะ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย พร้อมทั้งให้กำลังใจ เป็นผลให้การศึกษาวิจัยฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี โดยการได้รับอนุเคราะห์เทศบาลตำบลยางฮอม และผู้นำชุมชนในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายในการให้ข้อมูลและสถานที่จัดเก็บข้อมูล จากนายกเทศบาลตำบลยางฮอม ได้ช่วยเหลือให้คำปรึกษาแนะนำตรวจสอบ และแก้ไขข้อบกพร่องด้วยการเอาใจใส่เป็นอย่างดีขอบสมาชิกเทศบาลตำบลยางฮอม ผู้นำชุมชน ที่ได้ให้ความเมตตาช่วยให้คำปรึกษาตลอดถึงแนวความคิดที่แก้ไขปรับปรุง เทคนิคต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูลในเขตพื้นที่ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ที่นำมาใช้เพื่อให้งานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจนวิจัยการค้นคว้านี้ได้ดำเนินไปด้วยดี และสำเร็จขึ้นได้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ ผู้ศึกษาขอกราบขอบคุณ เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารและคณาจารย์ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ส่งเสริม สนับสนุน และให้กำลังใจทุกด้าน จนงานเสร็จสมบูรณ์

นายนเรศร์ บุญเลิศ

๐๙ มีนาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศภาษาไทย.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญรูปภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๓
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย.....	๕
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๘
๒.๒ หลักฐานยาสมุนไพรท้องถิ่น.....	๒๘
๒.๓ การถ่ายทอดความรู้สมุนไพรและการใช้ประโยชน์.....	๔๑
๒.๔ ความเข้มแข็งชุมชน.....	๕๓
๒.๕ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ.....	๕๘
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๕
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๗๐
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูล.....	๗๔
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๗๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๐
๓.๕ การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล.....	๘๓

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๘๖
๔.๑ ศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน	๘๖
๔.๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์.....	๑๒๖
๔.๓ องค์กรความรู้จากการวิจัย.....	๑๓๘
บทที่ ๕ สรุป และข้อเสนอแนะ.....	๑๔๒
๕.๑ ศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน.....	๑๔๒
๕.๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์.....	๑๔๕
๕.๓ ข้อเสนอองค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๔๘
๕.๔ ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา.....	๑๔๙
๕.๕ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๕๒
บรรณานุกรม.....	๑๕๔
ภาคผนวก.....	๑๕๖
ผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๕๖
ผนวก ข หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูล.....	๑๕๘
ผนวก ค ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย การสัมภาษณ์.....	๑๖๖
ผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๖๙
ผนวก จ ผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และผลพระทบจากงานวิจัย.....	๑๗๑
ประวัติคณะวิจัย.....	๑๗๓

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ การสนทนากลุ่มผู้นำ และประชาชน.....	๗๒
๒ การสัมภาษณ์.....	๗๔
๓ ขั้นตอนการดำเนินงาน.....	๘๑
๔ ศึกษาการจัดการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างชุมชนให้เข้มแข็งของชุมชน.....	๘๕
๕ ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน.....	๑๓๒
๖ การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์.....	๑๓๓

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่

หน้า

๑ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย..... ๑๖๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

สมุนไพรเป็นพืชที่ใช้ ทำเป็นเครื่องยา สมุนไพรกำเนิดมาจาก ธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะ ในทางสุขภาพ อันหมายถึงทั้งการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรค ความหมายของยาสมุนไพรในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ระบุว่า ยาสมุนไพร^๑ หมายความว่า ยาที่ได้จาก พืช สัตว์หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ เช่น พืชก็ยังเป็นส่วนของราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ สมุนไพรจะถูกตัดแปลงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ถูกหั่นให้เป็นชิ้นเล็กกลบ บดเป็นผง ละเอียด หรืออัดเป็นแท่ง สมุนไพรเป็นยาพื้นบ้านแผนโบราณของไทยมาแต่อดีต ประเทศไทยกำลังหาทางเข้ามาลงทุนและคัดเลือกสมุนไพรนำไปใช้สกัดหาตัวยาเพื่อ รักษาโรคบางชนิด สมุนไพรเป็นพืชอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีการปลูกใช้ประโยชน์มานานแล้ว เพราะบางชนิดสามารถนำมารับประทานเป็นอาหารให้คุณค่าทางอาหารและยังให้รสชาติที่ทำให้เจริญอาหาร สมุนไพรหลายชนิดยังมีสรรพคุณเป็นยา รักษาโรค ช่วยย่อย อาหาร แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ในอดีตการปลูกสมุนไพรมักกระทำกันในลักษณะการปลูกผักสวนครัว ริมรั้ว หลังบ้าน จะใช้ประโยชน์เมื่อใดก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ทันที สมุนไพรบางอย่างที่มีสรรพคุณเป็นยา สามารถนำมาสกัดเอาสารที่มีอยู่ภายในมาใช้ทำยาสมุนไพร หรือนำไปเป็นส่วนประกอบของของใช้เพื่อการอุปโภคในชีวิตประจำวัน

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในท้องถิ่นเป็นการดูแลสุขภาพในชุมชนแบบพื้นบ้าน ซึ่งมีความหลากหลายเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ รูปแบบการรักษา มีทั้งการใช้ยาสมุนไพร การนวด การฝังเข็ม การดูแลสุขภาพทางจิตใจโดยใช้พิธีกรรมหรือคาถาต่าง ๆ ซึ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการทางด้านการรักษาสุขภาพ ความเจ็บป่วยของประชาชนได้ จากการรับวัฒนธรรมภายนอกที่มาจาก การท่องเที่ยวและสื่อต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ภูมิปัญญาและองค์ความรู้การดูแลสุขภาพในชุมชนไม่ได้รับการพัฒนาถูกทอดทิ้งจากคนรุ่นใหม่

---

^๑ พระราชบัญญัติยา พ.ศ. ๒๕๑๐ , หน้า ๓.

ขาดการสืบทอดและผู้รู้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุซึ่งนับวันจะมีจำนวนลดลงตามลำดับ ทำให้ชุมชนรับประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านมีน้อยทั้งที่ความรู้เหล่านี้สามารถช่วยดูแลรักษาความเจ็บป่วยให้กับชาวบ้านมาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคน ตั้งแต่ตัวหมอพื้นบ้านตำราพันธุพืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร วิธีการการรักษาโรค ตลอดจนสังคัมวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนมรดกของท้องถิ่นควรจะเก็บรวบรวมอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทยให้สืบทอดสู่รุ่นลูก หลาน ประโยชน์ของสมุนไพรได้มีการศึกษา ค้นคว้ารวบรวมในแต่ละท้องถิ่น การศึกษาเพื่อนำร่องการฟื้นฟูอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ การจัดตั้งชมรมแพทย์แผนไทยตลอดจนขยายการพัฒนาชุมชนสร้างความเข้มแข็งในกับท้องถิ่น ชุมชนได้ใช้ประโยชน์สมุนไพรในการรักษา เราจึงต้องศึกษาเกี่ยวกับยาสมุนไพรแล้วนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากขึ้น

การขาดความรู้ความเข้าใจสร้างภูมิคุ้มกันที่ถูกต้องและเหมาะสมของการดูแลสุขภาพของชุมชน ส่งให้คนในชุมชนเกิดการเจ็บป่วยเพิ่มเป็นจำนวนมากในแต่ละพื้นที่ สาเหตุจากการไม่ดูแลตนเองและการเลือกวิธีการรักษาที่ไม่ถูกต้องจากการกินยาที่ซื้อจากร้านค้าที่ไม่มีความรู้ในด้านเภสัชกรรม การเปิดกระแสบริโภคนิยมแบบตะวันตกได้รับความนิยมจากชุมชนมากขึ้นตามลำดับเนื่องจากสะดวก ง่าย และครอบครัวก้าวสู่สังคมเศรษฐกิจ การสร้างจิตสำนึกและการอนุรักษ์ สืบสานสมุนไพรท้องถิ่นจะน้อยลงเรื่อย ๆ การรักษาแพทย์ปัจจุบันจึงเป็นที่นิยมและจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากในการรักษาแต่ละครั้ง

การสืบสานสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อสุขภาพของคนในชุมชนจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะต้องมีการฟื้นฟู สืบสาน ส่งเสริม ในระดับหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นความรับผิดชอบส่วนหนึ่งที่จะต้องนำมาปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล การรื้อฟื้นชุมชนสุขภาพจึงจะต้องดำเนินควบคู่กับวิถีชีวิตประจำวัน และการสร้างจิตสำนึกหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม การบริหารจัดการอย่างยั่งยืน แผนพัฒนาการสาธารณสุขตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการกระจายบริการสาธารณสุขชุมชนในภูมิภาคและชนบทและนโยบายการสาธารณสุขมูลฐานมาปฏิบัติตามเป้าหมายและยุทธศาสตร์สุขภาพดี^๒ หลักการและวิธีการดูแลสุขภาพ การป้องกันโรค และการสร้างเสริมสุขภาพตามกรมวิธีการแพทย์แผนไทย พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ สุขภาพเป็นภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ตามธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ การเสริมสร้างสุขภาพมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลมีสุขภาพทางกาย จิต ปัญญา และสังคม โดยสนับสนุนพฤติกรรมบุคคลและการจัดการสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อม เพื่อส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลรอบครัว ชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพมุ่งเน้นในด้านองค์

^๒ ประพจน์ เกตตราภาส และคณะ, ระบบสุขภาพ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕.

ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความชำนาญในการดูแลสุขภาพโดยอาศัยความรู้ที่ได้สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาสืบทอดกันมาในท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ ที่ประชาชนและชุมชนใช้ในการดูแลสุขภาพอย่างสอดคล้องกับท้องถิ่น การแพทย์แผนไทยเป็นการดูแลสุขภาพโดยอาศัยความรู้หรือตำราการแพทย์แบบไทยที่ได้สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาสืบทอดกันมา การศึกษาจากสถานศึกษาที่รับรองโดยกฎหมายว่าด้วยการประกอบโรคศิลปะให้ครอบคลุมการใช้เครื่องมือวิทยาศาสตร์การแพทย์บางอย่างประกอบการวินิจฉัยและการบำบัดโรคตามที่กฎหมายกำหนด การสร้างความรู้ด้านสุขภาพโดยการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นการสร้างองค์ความรู้จากการปฏิบัติ การจัดการความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การส่งสมความรู้และประสบการณ์ การศึกษาวิจัย การสังเคราะห์ความรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและระบบสุขภาพ^๓

ความจำเป็นที่สำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบการพัฒนาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน รูปแบบวัฒนธรรมของการอนุรักษ์ พื้นฟู สืบสานเป็นรูปแบบเครือข่าย และส่งเสริม สนับสนุน ระดับท้องถิ่นสู่ระดับสากล

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน
๒. เพื่อศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participation Action Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ เพื่อให้เกิด ผลลัพธ์ องค์ความรู้ของกระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนและการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๓ ส่วน คือ ขอบเขตด้านสถานที่ทำการวิจัย ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษาขอบเขตของเนื้อหาสาระที่ศึกษา และขอบเขตด้านเวลาดังนี้

^๓ พระวิจิตร ธมมชิต และคณะ, ตำราการสร้างเสริมสุขภาพวิถีไทย,(กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาเนื้อหาได้มุ่งวิจัยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ซึ่งสามารถมุ่งศึกษาประเด็นการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะข้อมูลพื้นฐานของการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรในท้องถิ่น
๒. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ประโยชน์ของสมุนไพร
๓. กระบวนการบริหารจัดการกระบวนการอนุรักษ์และสืบสานการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรท้องถิ่นในจังหวัดเชียงราย
๔. แนวทางการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรท้องถิ่น
๕. กระบวนการบริหารจัดการของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
๖. การส่งเสริมการพัฒนาความสัมพันธ์เครือข่ายสมุนไพร
๗. กระบวนการร่วมมือและบทบาทในองค์กรเครือข่ายการใช้ประโยชน์ของสมุนไพร

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากร ในการศึกษาวิจัยการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนซึ่งประกอบด้วย ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้สุ่มแบบเจาะจง ซึ่งเป็นคนในพื้นที่เป้าหมายการวิจัย ในการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปใช้อย่างมีคุณภาพ โดยใช้นโยบายและกลไกการปกครองเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้ความร่วมมือของชุมชน ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย สมาชิกสภาหม่อมเมืองล้านนาเชียงราย(ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๔ คน ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร จำนวน ๒๐ คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน ๓๔ คน

๑.๓.๒ ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วยประชากรกลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

จากการศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเป็นแนวทางในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ตามแผนพัฒนาการสาธารณสุขตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการกระจายบริการสาธารณสุขชุมชนในภูมิภาคและชนบทและนโยบายการสาธารณสุขมูลฐานมาปฏิบัติตามเป้าหมายและยุทธศาสตร์สุขภาพดี การสร้างเสริมสุขภาพตามกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ สุขภาพเป็นภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล สำหรับประชากรและกลุ่มตัวอย่างนั้น ประกอบด้วย

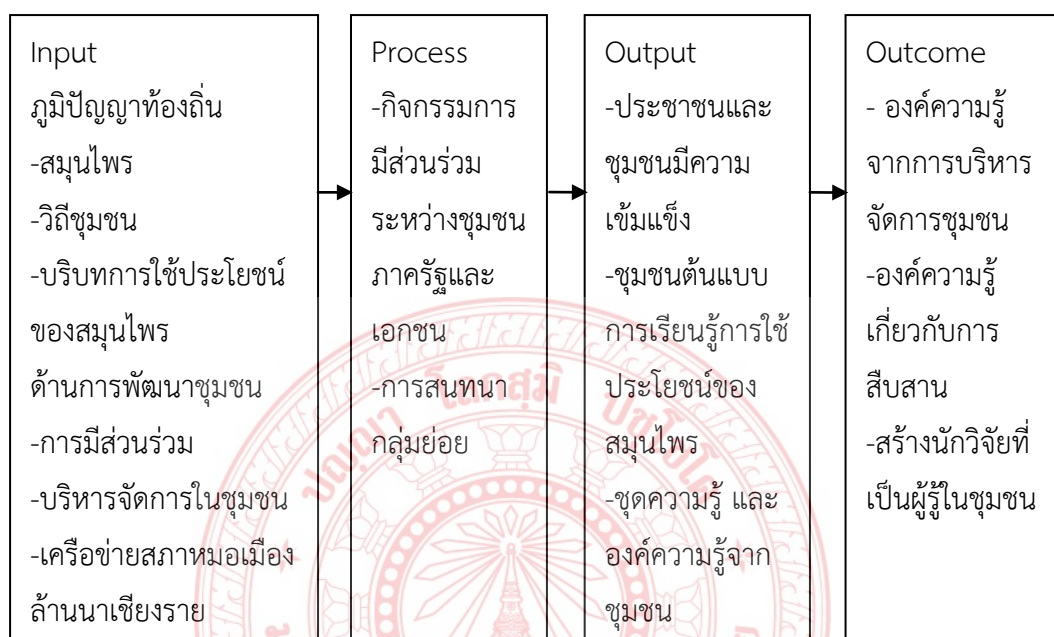
- ๑) สมาชิกสภาหม่อมเมืองล้านนาเชียงราย(ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน

๒) ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๔ คน

๓) ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรมีจำนวน ๒๐ คน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา ศึกษาระหว่างปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑

กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

นวัตกรรม หมายถึง การทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีใหม่ ๆ และการเปลี่ยนแปลงทางความคิด การผลิต กระบวนการ การปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้ว ให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น

สืบสาน หมายถึง การปฏิบัติติดต่อกันมา หรือการถ่ายทอดติดต่อกันมา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ฟื้นฟู หมายถึง การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงมที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่นการรื้อฟื้นดนตรีไทย

สมุนไพร หมายถึง พืชที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค หรืออาการเจ็บป่วยต่าง ๆ การใช้สมุนไพรสำหรับรักษาโรค หรืออาการเจ็บป่วยต่างๆ นี้ จะต้องนำเอาสมุนไพรตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปมาผสมรวมกันซึ่งจะเรียกว่า "ยา" ในตำรับยา

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร หมายถึง การนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในด้านการบำบัดรักษาโรค เช่น การกินสด การอบสมุนไพร การนวด การทา และการประคบ

๑.๕ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑. ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น สืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และอยู่กับชุมชน

๒. ชุมชนมีความรู้ความสามารถในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปเป็นเครื่องมือในการสืบสานภูมิปัญญาระดับภาค และประเทศ

๓. ฐานข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับท้องถิ่น

๔. ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับภาครัฐและเอกชนอย่างมีระบบ

๕. ชุมชนมีการส่งเสริมการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในเชิงรุกผ่านระบบเครือข่าย

๖. ส่งเสริมการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่น ๆ ได้

๗. ชุมชนมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการอย่างสมดุลและให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นพื้นฐานของความรู้ชาวบ้านที่เรียนรู้จากประสบการณ์ที่มีการสืบทอดกัน มาทั้งทางตรงและทางอ้อม แล้วมีการเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้จนเกิดทักษะ ความชำนาญที่สามารถนำมาแก้ไขชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษา เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอเป็น ๖ ประเด็น ดังนี้

๒.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑.๑ ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑.๒ ความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑.๓ ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑.๔ ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑.๕ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคเหนือ

๒.๑.๖ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย

๒.๒ หลักฐานยาสมุนไพรท้องถิ่น

๒.๒.๑ ยาสมุนไพร

๒.๒.๒ การใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรค

๒.๓ การถ่ายทอดความรู้สมุนไพรและการใช้ประโยชน์

๒.๓.๑ หลักการเก็บสมุนไพร

๒.๓.๒ การคัดเลือกสมุนไพรมาใช้

๒.๔ ความเข้มแข็งชุมชน

๒.๑.๑ ความหมายของชุมชนความเข้มแข็ง

๒.๑.๒ องค์ประกอบของชุมชนความเข้มแข็ง

๒.๑.๓ ลักษณะของชุมชนความเข้มแข็ง

๒.๑.๔ เสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน

๒.๕ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนความสามารถ ทักษะ ความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันด้วยกาเชื่อมโยง สหวิทยาการทุกสาขาวิชา ภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) ที่เกิดจากการใช้ชีวิตของคนในชุมชนที่มีการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจผลิตผลงานของบุคคล การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง และพัฒนาวิถีชีวิตให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบัน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นการค้นหาคำว่าภูมิปัญญาที่ซุกซ่อนอยู่ในชุมชนการสะสมจากบรรพบุรุษที่ได้รับรวบรวมจากใบลานปืบสา ถอดมาเป็นชุดความรู้ชุมชนที่ผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ให้คนในชุมชนได้มีการคิดด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ สิ่งที่ค้นหา คิดขึ้นมาจะนำมาแก้ปัญหาในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมตามสภาพภูมิประเทศ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจรวมกันกับคนในท้องถิ่นนั้น และได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นสู่รุ่นทำให้ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวของคนในท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความสามารถในการใช้ความรู้สร้างสรรค์งาน เพื่อการพัฒนา และการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ได้แยกออกในการศึกษาและค้นหามีระบบ ดังนี้ ๑. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ได้แก่ การนับถือศาสนา การนับถือผีสาง เทวดา ฤกษ์ ยาม ๒. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน ได้แก่ ผลงานศิลปะต่างๆ ที่ได้พัฒนาจนกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะท้องถิ่น ๓. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การละเล่นที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆ ๔. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม เช่น ภาพเขียนฝาผนัง การปั้นพระพุทธรูป การสร้างเจดีย์ โบสถ์ วิหาร ๕. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น การกินอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันจะแตกต่างกันในทางปฏิบัติในแต่ละท้องถิ่น วัฒนธรรมมีการคิดค้น ดัดแปลง สร้างสรรค์ผลงานจนเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นด้วยฝีมือทางด้านช่าง ที่ฝึกฝนและผลิตสืบทอดกันมาหลายรุ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้อมาจากปู่ ย่า ตา ยาย ผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่น(ปราชญ์) ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นการทำมาหากินในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่นที่จะมีความจำเป็นจะต้องทำเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว เป็นการดำเนินชีวิตที่อยู่กับวิถีชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองอย่างมีระบบเหมาะสมกับพื้นที่นั้นทั้งการจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือ การเกษตร ตลอดถึงการพัฒนาการเกษตรที่เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบัน ภูมิปัญญาที่ได้สะสมจาก

คนรุ่นเก่า หรือรุ่นสู่รุ่นเป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรามีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้พื้นฐานในการดำเนินการในชีวิตที่จะต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรค ในทุกวันนี้ เช่น **๑. การฟื้นฟู** การรื้อฟื้นสิ่งที่ดั่งามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น ดนตรีไทย การแต่งกายด้วยชุดไทย **๒. การอนุรักษ์** การบำรุงรักษาสิ่งที่ดั่งามไว้ ประเพณี ทัศนกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม **๓. การประยุกต์** การปรับหรือการผสมผสานสหวิทยาการให้เหมาะสมสถานการณ์ปัจจุบัน การตั้งธนาคารขยะเพื่อจะกำจัดขยะอย่างมีระบบ กฎวิธี การใช้ยาสมุนไพรรักษาก่อนไปหาหมอในโรงพยาบาล การทำพิธีบวชต้นไม้การปลูกป่า เพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น การประยุกต์ประเพณีการทำบุญข้าวเปลือกที่วัด มาเป็นการสร้างธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ยาก **๔. นวัตกรรม** การค้นคิดใหม่ที่น่าสนใจในชีวิตประจำวันเพื่อวัตถุประสงค์ประหยัดแรงงาน เพิ่มคุณภาพผลผลิต และลดต้นทุน การสร้างธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยาวชน การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อที่จะทำให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่มีคุณธรรมเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนในชุมชนทั้งการทำมาหากินในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนทั้งการทำไร่ทำนา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การจับปลา จับสัตว์ การผ้า ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ซึ่งมีลวดลายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและความคิดของชาวบ้าน การทำเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักไม้และหิน การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี

๒.๑.๑ ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีตั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณีความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติความ สัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคน

แก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติ รอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดง ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทาง พฤติกรรม ความสามารถในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพ ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพใน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา อันเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสภาพต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ รวมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่น

ภูมิปัญญาไทย คือ องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านกระทำขึ้นจาก สติปัญญา ความรู้ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่าง เหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอด และกลั่นกรองกันมายาวนาน

ภูมิปัญญาไทยจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มีความหมายผูกพันลึกซึ้งจากอดีตสู่ปัจจุบัน อัน แสดงออกถึงการเข้าใจมูลเหตุการณสร้าสร้างสร้อยอย่างชาญฉลาด แสดงถึงความมีภูมิปัญญาของคนไทย ในสมัยหนึ่ง ที่สามารถค้นคิดสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน มีรูปแบบที่ยอมรับกันภายในสังคม เพื่อเอื้อ ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั้งยังมีคุณค่างดงามในรูปแบบของงาน ศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาไทยของคนโบราณจะปรากฏคุณค่าเด่นชัดและน่าทึ่งหาพบเมื่อเราได้ ประจักษ์ชัดถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ วิถี ชีวิตของคนในสังคมแต่ละยุคสมัย

ภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านแท้ๆ ที่คนไทยยึดถือสืบทอดกันมาจวบจน ปัจจุบันนี้ ซึ่งแม้แต่ชาวต่างชาติต่างภาษาเมื่อได้มาสัมผัสพบเห็นก็อดที่จะชื่นชมยินดีเสียมิได้ บางคนก็ ถึงกับลงทุนข้ามน้ำข้ามทะเลมาขอศึกษาเล่าเรียนเพื่อนำไปเผยแพร่ในประเทศของตน ภูมิปัญญา เหล่านี้แทรกซึมอยู่ในสายเลือดของคนไทยทุกคน

ภูมิปัญญา^๔ หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสม ประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสรุ ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้ แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิ ปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การ

^๔ รุ่ง แก้วแดง, คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

จัดการและการปรับตัวในการดำ เนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญา มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น

๑. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำ การเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิตและการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิต เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษา สุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพร อันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

๔. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียมการอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

๕. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในด้านการสะสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่มเช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิต ของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

๖. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

๗. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษาคือภาษาถิ่นภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำ สารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

๘. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำ สอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ

๙. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยา ได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิต เป็นสินค้าและบริการ ส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

ภูมิปัญญา^๕ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะ หลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในการตัวของผู้นั้นเอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom)^๖ หมายถึง ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ผลงานที่ค้นคว้า รวบรวมและจัดเก็บเป็นความรู้โดยถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลผลิตที่ดี งาม มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้

๒.๑.๒ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
๒. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
๓. สามารถปรับ ประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับชีวิตได้อย่างเหมาะสม
๔. สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
๕. ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุค

ประกอบ ใจมั่น ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

๑. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
๒. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม

^๕ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธิตลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^๖ พระราชสารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน ฉบับกาญจนาภิเษก (เล่มที่ ๒๓), หน้า ๓๒.

๓. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทัศนต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

๔. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อที่จะได้กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

มาตรา ๗ ในการกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยรู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาติการกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง^๗

ภูมิปัญญาไทย^๘ หมายถึง องค์ความรู้ เทคโนโลยี การปฏิบัติและความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในประเทศไทย ซึ่งครอบคลุมทั้งในบริบทของการแพทย์แผนไทยการแพทย์พื้นบ้านไทย และการแพทย์ทางเลือก

๒.๑.๓ ลักษณะของภูมิปัญญา

ลักษณะของภูมิปัญญา มีดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

๒. ภูมิปัญญาไทย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

๔. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อคงความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

๕. ภูมิปัญญา เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

๖. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

๗. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา ขอบข่ายของภูมิปัญญาไทย

^๗ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^๘ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพมูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา(มพท.), ระบบสุขภาพ, (กรุงเทพฯ : อุษากาพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ได้กำหนดขอบข่ายของภูมิปัญญาไทยไว้ ๕ ด้าน ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม หมายถึง การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยีโดยพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม รวมทั้งความสามารถในกาแก้ปัญหาต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๓. ภูมิปัญญาด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน หมายถึง การใช้คุณธรรมและจริยธรรมในด้านการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๔. ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและการป้องกัน หมายถึง การสืบทอดความรู้ดั้งเดิม และการประยุกต์ใช้ความเชื่อท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพอนามัย

๕. ภูมิปัญญาด้านการผลิตและการบริโภค หมายถึง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการแปรรูปและการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

๒.๑.๔ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มาตรา ๒๓^๔ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ (๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน(๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา(๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง(๕) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งสาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๑๑ สาขา ดังนี้

^๔ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

๑. สาขาเกษตรกรรม
๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
๓. สาขาการแพทย์แผนไทย
๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
๖. สาขาสวัสดิการ
๗. สาขาศิลปกรรม
๘. สาขาการจัดการองค์กร
๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม
๑๐. สาขาศาสนาและประเพณี
๑๑. สาขาการศึกษา

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้

๗ ประเภท ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
๒. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนาคุณธรรมจริยธรรมค่านิยมความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
๖. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

การจัดแบ่งสาขาภูมิปัญญา

การกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่หน่วยงาน องค์กร จัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย ออกเป็น ๑๐ สาขา ดังนี้^{๑๐}

๑. สาขาเกษตรกรรม

เกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้

๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม

อุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูป

^{๑๐} พระราชสารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน ฉบับกาญจนาภิเษก (เล่มที่ ๒๓), หน้า ๑๙.

ผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่น

๓. สาขาการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้

๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน

กองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

๖. สาขาสวัสดิการ

สวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

๗. สาขาศิลปกรรม

ศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ

๘. สาขาการจัดการองค์กร

การจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร

๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม

ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

๑๐. สาขาศาสนาและประเพณี

ศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาในสังคมไทย

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดปัญหาท้องถิ่นขึ้น เพื่อที่จะให้สามารถดำเนินชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้นได้ ตัวอย่างภูมิปัญญาในท้องถิ่น เช่น

๑. การทำเมืองฝายของภาคเหนือ เนื่องจากภาคเหนือมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่สูงที่มีความลาดเขลาดหล่นไม่ราบเสมอกัน ทำให้หน้าฝนน้ำจะไหลหลากอย่างรวดเร็ว พอหมดหน้าฝนน้ำก็จะเหลือน้อยไม่เพียงพอต่อการเกษตร

๒. การสร้างเรือนไทยในภาคกลาง หรือบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง เนื่องจากบริเวณภาคกลางของไทยส่วนใหญ่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และเป็นบริเวณที่อยู่ในเขตลมมรสุมที่มีฝนตกชุก สภาพธรรมชาติดังกล่าวทำให้การปลูกบ้านเรือนในภาคกลางมีเอกลักษณ์เฉพาะเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติ

๓. การทอผ้าในสมัยดั้งเดิม เข้าใจว่าเริ่มต้นจากการทอผ้าฝ้ายจากเส้นใยพืช เช่น ป่าน ปอ ฝ้าย ซึ่งเป็นพืชที่มีพ่อค้าชาวอินเดียนำมาเผยแพร่ในไทย การทอผ้าฝ้ายของแต่ละครอบครัวมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยในการดำเนินชีวิตและพิธีต่างๆ ของครอบครัว

๔. การแพทย์แผนไทยในภาคใต้ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนโบราณภาคใต้ มีทั้งการใช้ยาสมุนไพรและการบำบัดรักษาด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการใช้ศาสตร์ และเวทมนต์ที่เรียกว่า “มายิกชาว”

ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

๑. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
๒. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยที่เหมาะสม

ภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่ตั้งมอยู่คู่กับสังคมไทยและคนไทยมายาวนาน ซึ่งคนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจและช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยให้ดำรงอยู่ต่อไปแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. การส่งเสริมทางด้านการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญา

๒. การรักษาภูมิปัญญาไทยที่มีคุณค่าให้ดำรงอยู่สืบต่อไปในสังคมไทย การรักษาภูมิปัญญาไทยที่มีคุณค่าให้ดำรงอยู่

การฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย

การฟื้นฟูหมายถึงโดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

การสืบสาน หมายถึง การตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยจนเกิดการแสวงหา เพื่อนำภูมิปัญญาดังกล่าวให้ดำเนินต่อเนื่องไปจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

๑. หน่วยงานระดับชาติ เช่น

- กระทรวงวัฒนธรรม : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
- กระทรวงอุตสาหกรรม : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

๒. หน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น

- พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจันทวี จังหวัดพิษณุโลก
- พิพิธภัณฑ์ผ้าทอ เช่น พิพิธภัณฑ์ผ้าป่าแสงดา จังหวัดเชียงใหม่
- ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศูนย์วัฒนธรรมในสถาบันการศึกษา

คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

คุณค่าของภูมิปัญญาไทย ได้แก่ ประโยชน์ และคุณค่าของภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรัก และความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจ ศักยภาพในการประสานผลประโยชน์ เป็นต้น ภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่า และคุณค่าสำคัญดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติ มาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชน ด้วยพระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความเดือดร้อน ก็สามารถตีระฆัง แสดงความเดือดร้อน เพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติร่วมกันสร้างบ้านเรือนจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถี จนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมือง ภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกร ทั้งด้านการเกษตรแบบผสมผสานและยังยืนฟื้นฟูสภาพแวดล้อมนำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา

แนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น โดยเริ่มจาก ชั้นตอนแรก ให้เกษตรกรรายย่อย "มีพอยู่พอกิน" เป็นขั้นพื้นฐาน โดยการพัฒนาแหล่งน้ำ ในไรนา ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการ มูลนิธิ และหน่วยงานเอกชน ร่วมใจกันพัฒนาสังคมไทย ในขั้นที่สอง เกษตรกรต้องมีความเข้าใจ ในการจัดการในไรนาของตน และมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อสร้างประสิทธิภาพทางการผลิต และการตลาดการลดรายจ่ายด้านความเป็นอยู่โดยตรงตระหนักถึงบทบาทขององค์กรเอกชนเมื่อกลุ่มเกษตรกรวิวัฒน์มาขั้นที่ ๒ แล้ว ก็จะมีศักยภาพ ในการพัฒนาไปสู่ขั้นที่สาม ซึ่งจะมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์กับสถาบันการเงินคือ ธนาคาร และองค์กรที่เป็นเจ้าของแหล่งพลังงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการผลิต โดยมีการแปรรูปผลิตผล เช่น โรงสี เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตผล และขณะเดียวกันมีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคม จะเห็นได้ว่า มิได้ทรงทอดทิ้งหลักของความสามัคคีในสังคมและการจัดตั้งสหกรณ์ซึ่งทรงสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรสร้างอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจ จึงจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี จึงจัดได้ว่า เป็นสังคมเกษตรที่พัฒนาแล้ว สมดังพระราชประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกาย และพระสติปัญญา ในการพัฒนาการเกษตรไทยตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์

๒. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมากเป็นที่ยอมรับของนานอารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทย ที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทย จนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบัน มวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่ นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทย จะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกา ของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออก คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า "ชก" "นับหนึ่งถึงสิบ" เป็นต้น ถือเป็นมรดก ภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทาง ภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของ ตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และราคาถูก มี คุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรค เพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

๓. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยากเพราะ แห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัย กัน แบ่งปันกันแบบ "พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้" เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศโลบายต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่อง ให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพุทธศาสนา

๔. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือน ตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำใน ฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่หางสงกรานต์ การทำนายฝนว่า จะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชา ระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของ คน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร บูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้นล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้ฟื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทย ที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพออยู่พอกิน แบบ "เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน" ของพ่อทองดี นันทะ เมื่อเหลือกิน ก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เรือนเคียง นอกจากนี้ ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่น ที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะนำไปขาย อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเกษตรแบบ "กิน-แจก-แลก-ขาย" ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ เป็นญาติกัน ทั้งหมดนี้ จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพอยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคนสังคมและธรรมชาติ

๕. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่ จะล้นหลามเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทย ก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใสใบพัด เป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถ

พลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้ อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงิน สะสมทุนให้ สมาชิกกู้ยืม ปลูกเปลี่ยนหนีสิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ศรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชนจนสามารถช่วยตนเองได้

ป่าถูกทำลาย เพราะถูกตัดโค่น เพื่อปลูกพืชแบบเดี่ยว ตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ ที่หวังร่ำรวย แต่ในที่สุด ก็ขาดทุน และมีหนี้สิน สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้ง คนไทยจึงคิดปลูกป่า ที่กินได้ มีพืชสวน พืชป่าไม้ผล พืชสมุนไพร ซึ่งสามารถมีกินตลอดชีวิตเรียกว่า "วนเกษตร" บางพื้นที่ เมื่อป่าชุมชนถูกทำลาย คนในชุมชนก็รวมตัวกัน เป็นกลุ่มรักษาป่า ร่วมกันสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์กันเอง ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้สามารถรักษาป่าได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม

ประเภทของภูมิปัญญาแบ่งตามแขนง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลังคนบางกลุ่ม จึงไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรทำอาหาร หรือตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๑๐ ลักษณะได้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมากดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆโดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้ อาหารที่มีมากเกินความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆมาบริโภคอีกด้วย

๕. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลาย โดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้

อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

๖. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาคเราสามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิคความคิด ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

๗. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน และยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

๘. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

๙. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้นถือเป็นการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมให้แก่เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

๑๐. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ่อนนออนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตรดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรทั่วทุกภูมิภาคของไทย

๒.๑.๕ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคเหนือ

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มที่ ๑ คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการพื้นฐานขององค์แห่งความรู้

กลุ่มที่ ๒ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ ๓ การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น

กลุ่มที่ ๔ แนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ และแต่ละประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มที่ ๑ คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการพื้นฐานขององค์แห่งความรู้

การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยการพึ่งพา
 ธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เช่น ชุมชนภูเขา มีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์
 ผู้อยู่ตามพื้นราบเชื่อในเรื่องพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ แม่ย่า นางเรือ เป็น ความคิดความเชื่อ
 เหล่า นี้จะนำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การจัดทำ
 พิธีกรรมบวชต้นไม้ การจัดตั้งป่าสมุนไพร สหกรณ์หมู่บ้าน ธนาคารโค กระบือ ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า
 กลุ่มฅมปากิจ เป็นต้น

บวชต้นไม้สหกรณ์ร่มบ่อสร้าง

กลุ่มที่ ๒ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประเพณีการบวชนาคเข้าพรรษา ออกพรรษา วันสำคัญทางศาสนา การทำบุญวันเกิด โขนม
 ไฟ โขนจุก ขึ้นบ้านใหม่แต่งงาน นอกจากนั้น ยังมีศิลปกรรมพื้นบ้าน ที่แสดงปรากฏให้เห็นถึง
 ความสำเร็จของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่น งานถักสายและทอกระเป๋าย่านลิภา
 ภาคใต้ กระเป๋าถือใบตาล เสื้อจันทบูร เปเล่เด็ก เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลัก งานปั้นหล่อ ด้วยโลหะ
 การก่อสร้าง อาคาร ที่อยู่อาศัย ภาพเขียนบนผนัง การฟ้อนรำและเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น

ในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัยเป็นการปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูก
 ครอบงำจากสภาพสังคม พ่อค้าคนกลางระบบธุรกิจ ระบบโรงงาน กลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความ
 สมดุลทางธรรมชาติ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความล้มเหลวกับการล้มละลายทางสังคม เศรษฐกิจ และ
 วัฒนธรรม ได้อย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และการการสั่งสมประสบการณ์ เช่น การ
 ทำวนเกษตร ทำการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบพึ่งตนเอง การทำสวนสมุนไพรและ
 การแพทย์แผนโบราณ เพาะปลูกแบบขึ้นบันได

กลุ่มที่ ๔ แนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่และแต่ละประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เช่น การเลี้ยงปลาตู้บึงกู่
 ในบ่อซีเมนต์ โดยจัดระบบการถ่ายเทน้ำและคิดสูตรอาหารปลาขึ้นมาเอง การคิดค้นวิธีที่จะกรองน้ำให้
 ใสเพื่อเพาะฟักลูกปลาให้รอดตาย การประดิษฐ์เครื่องนวดข้าว แบบประหยัด และการคิดสร้างอ่างเก็บ
 น้ำ จากอ่างเก็บน้ำบนภูเขา ลงมาใช้ปลูกพืชสวน ฝายทดน้ำ

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโส หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่โดยเป็น
 ตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชนเดียวกัน

๒. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อ
 ประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนและเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาส
 ถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

๓. การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลระดับกลุ่มให้มากขึ้นเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

๔. การบรรยาย หรือ เวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สั่งสมกันมาแต่อดีต

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับธรรมชาติ คนกับคน คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต และพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้าน

๕. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ลดการพึ่งตนเองจากสังคมภายนอกมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตน ทราบถึงความต้องการของตน เข้าใจตนเอง และเป็นการปลูกสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

๖. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้เป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑) การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

๒) การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

๓) การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

๔) การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ

ท้องถิ่น ซึ่งควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเพื่อต่อยอดในกระบวนการใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕) การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง

๖) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๗) การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผู้ดำเนินงานและประชาชนท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

๘) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชน และท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ทำให้ผู้คนต่างก็พยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต จึงคิดปรับปรุงพัฒนาหรือประดิษฐ์สิ่งต่างๆจากสภาพแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ด้วยรูปแบบต่างๆ เช่นการนำพืชพรรณธรรมชาติมาสร้างที่อยู่อาศัย ปรงอาหาร เป็นต้น

๒. สภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เช่นในท้องถิ่นที่มีเทือกเขาสูงมีแม่น้ำไหลผ่าน ก็จะสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี บริเวณที่มีฝนตกชุก น้ำท่วมก็สร้างบ้านเรือนที่ได้ถุนสูง

๓. ความเชื่อหลักคำสอนทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ คนไทยมีพระพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ มีหลักคำสอนทางศาสนาเป็นวิธีในการดำเนินชีวิต และเป็นสิ่งที่พึงทางใจ จึงมีการจัดที่บูชาไว้สำหรับการกราบไหว้ ทำให้มีความศรัทธาเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆเช่น ด้านประติมากรรมมีการสร้างพระพุทธรูป

๔. ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากตะวันตก เช่น การใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน

๕. การศึกษาหาความรู้จากประสบการณ์เพิ่มเติม

๖. ภาวะของการเป็นผู้นำ

๒.๑.๖ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย

แพทย์พื้นบ้านเมืองพ่อขุนเจ๋ง จัดการพืชสมุนไพร พร้อมรวมกลุ่มเป็นปึกแผ่น จนสามารถดูแลสุขภาพประชาชน ควบคู่กับแพทย์แผนปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม นางดารณี อ่อนชมจันทร์ อาจารย์ประจำสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ สำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และเลขานุการคณะกรรมการสนับสนุนการนำร่องพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพระดับพื้นที่เชียงราย การแพทย์พื้นบ้าน จ.เชียงราย ดำเนินการมากกว่า ๓๐ ปีอย่างต่อเนื่อง หลายชุมชนมีความเข้มแข็ง รวมกลุ่มกันอย่างเป็นปึกแผ่น มีการดูแลสุขภาพภาคประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม สืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศึกษาวิจัย พัฒนาตำรับยาสมุนไพร และมีการจัดการทรัพยากรป่าสมุนไพรอย่างเป็นระบบ จากรูปธรรมที่ชัดเจนนี้เอง ทำให้เชียงรายถูกยกเป็น “โมเดล” ในการเป็นเมืองที่มีการจัดการสมุนไพร และแพทย์พื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพและภูมิปัญญาหอมเมือง แบ่งออกเป็น ๓ ยุค คือ

ยุคแรก พ.ศ.๒๕๓๓-๒๕๔๓ ถือเป็นยุคเปิดเผยตัวตนหอมเมืองล้านนา โดยในปี ๒๕๓๓ สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาศักยภาพหอมพื้นบ้านกับงานสาธารณสุขมูลฐานใน ๔ ภูมิภาค ในส่วนของภาคเหนือจัดที่ จ.เชียงราย และ น.พ.ธารา อ่อนชมจันทร์ ผอ.รพ.พญาเม็งราย ค้นหาหอมเมืองได้ ๑๓๕ คน พอถึงช่วงวิกฤติเอตส์ ปี ๒๕๓๙-๒๕๔๒ ก็มีการศึกษาภูมิปัญญาหอมเมืองเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพผู้ติดเชื้อ ทำให้เริ่มมีการรวมกลุ่มหอมเมืองเชียงราย พะเยา

ยุคที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๕๓ เป็นยุคแห่งการสร้างความรู้ สร้างคน สร้างเครือข่ายและกลไกสมัชชาสุขภาพจังหวัด ซึ่งในปี ๒๕๔๘ มีการจัดตั้งสภาหอมเมืองล้านนาเชียงราย เป็นนิติบุคคลด้านองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ เกิดเครือข่ายหอมเมือง ๑๘ อำเภอ แบ่งเป็น ๔ เขต ควบคู่ไปกับการสร้างสังคมสุขภาวะผู้สูงอายุ พัฒนาดันแบบการจัดการทรัพยากรป่าสมุนไพร และระบบการดูแลสุขภาพพื้นบ้านที่ อ.ป่าแดด

ยุคที่ ๓ พ.ศ.๒๕๕๔-ปัจจุบัน หอมเมืองเป็นที่ยอมรับและมีที่ยืนในสังคม จึงเป็นยุคแห่งการพัฒนาตนเอง โดยสภาหอมเมืองเชียงราย ซึ่งมีสมาชิก ๖๗๐ คน ให้การดูแลสุขภาพในชุมชน ทั้งที่บ้านหอม บ้านผู้ป่วย และร่วมให้บริการที่โรงพยาบาลชุมชน จนการแพทย์แผนไทย และแพทย์พื้นบ้านกลายเป็นทางเลือกของการรักษาคู่ขนานไปกับการแพทย์แผนปัจจุบัน รวมทั้งได้ร่วมมือกับศูนย์การศึกษานอกระบบจัดตั้งโฮงเฮียนหอมเมืองเพื่อสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ และพัฒนาต่อยอดตำรับยาสมุนไพร ทำให้ในปี ๒๕๕๙ จ.เชียงรายได้รับการคัดเลือกให้เป็นต้นแบบเมืองสมุนไพรครบวงจรตามแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔ ขณะเดียวกัน โรงพยาบาลของรัฐใน จ.เชียงราย ก็เปิดโอกาสให้หอมเมือง ได้แสดงศักยภาพตัวเองในการเป็นผู้ให้บริการส่วนของแพทย์แผนไทย อย่างที่โรงพยาบาลแม่สรวย ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอที่ให้บริการด้านการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือกควบคู่กันไป โดยมีหอมเมืองเข้ามาเป็นอาสาสมัครในการให้บริการ

ประชาชนทั่วไป นายพลสินธุ์ เจริญ หัวหน้ากลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก รพ.แม่สรวย ชมรมแพทย์พื้นบ้านแม่สรวย ขณะนี้มีสมาชิกกว่า ๒๐ คน ได้แวะเวียนกันมาให้บริการที่โรงพยาบาลทุกวันอังคาร และวันพฤหัสบดี ส่วนใหญ่จะให้บริการด้านจับเส้น ย่ำขา และหมอขวัญ หรือการสู่วิญญ์เด็กแรกคลอด โดยหมอเมืองที่จะเข้าไปช่วยงาน ต้องเป็นสมาชิกของชมรมฯ สามารถสื่อสาร และวินิจฉัยโรคเบื้องต้นได้ทางโรงพยาบาลแม่สรวยยังได้ให้การสนับสนุนหมอเมืองในท้องถิ่น โดยการหนุนช่วยชมรมแพทย์พื้นบ้านแม่สรวยให้มีความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งช่วยร่างแผนพัฒนาแพทย์พื้นบ้านแม่สรวย ในระยะเวลา ๓ ปี และ ๕ ปี มีการนำหมอเมืองไปศึกษาดูงานตามที่ต่างๆ จัดอบรม และให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสมุนไพร ตั้งแต่ปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต การแปรรูป รวมถึงการตลาด การสนับสนุนหาแหล่งทุนอื่นๆ เพื่อนำมาพัฒนาชมรมด้วย “แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงในขณะนี้ คือพ่อหมอส่วนใหญ่อายุมากแล้ว ยังขาดคนรุ่นใหม่มาสานต่อภูมิปัญญา จึงเกรงว่าความรู้จะสูญหายไปพร้อมกับหมอเมืองสูงวัยเหล่านี้” หัวหน้ากลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก รพ.แม่สรวย กล่าวด้านนางวิภาวดี ทัพขวา หรือ “หมอนาง” ประธานสภาหมอเมือง อ.แม่สรวย จ.เชียงราย การสืบทอดความเป็น “หมอเมือง” ว่าในอดีตบิดาเป็นหมอเมือง และมารดาที่จำตำรับยาสมุนไพร นำมาบอกต่อ แต่ตนไม่เชื่อ เมื่อเจ็บป่วยก็ไปหาแพทย์แผนปัจจุบัน กระทั่งมารดาเสียชีวิต และตนมีอาการปวดท้องเรื้อรัง รักษากับแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย ในปี ๒๕๔๒ จึงไปเรียนแพทย์แผนไทย เพื่อหาวิธีรักษาตัวเอง เมื่อโรคไม่หายก็หยุดเรียน ต่อมาได้ตั้งจิตอธิษฐานขอขึ้นครูกับหมอชิวโกมารักจัจจ์ บรมครูแห่งการแพทย์แผนโบราณตั้งแต่สมัยพุทธกาล ปรากฏว่าอีก ๑๕ วันต่อมา เกิดแรงบันดาลใจอยากปรุงยา จึงปรุงยาสมุนไพรกิน จนอาการปวดท้องเรื้อรังหาย เพื่อนบ้านทราบข่าวก็ขอเจียดยาไปกิน และหายจากโรคเช่นกันส่วนกลุ่มหมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านแม่สรวยนั้น หมอนางวิภาวดี ทัพขวาเริ่มมาจากโรงพยาบาลแม่สรวย มีการทำงานร่วมกัน และบางครั้งก็ส่งต่อคนไข้ไปมา เพื่อให้ได้รับการรักษาทั้งแผนปัจจุบัน และแบบพื้นบ้านล้านนา ซึ่งในปี ๒๕๔๗-๒๕๔๘ มีการขึ้นทะเบียน หมอเมืองแม่สรวย รวบรวมได้จำนวน ๔๐ คน ไม่รวมหมอชนเผ่า ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกัน และพัฒนาการทำงานมาเรื่อยๆ ขณะเดียวกันในส่วนของยาสมุนไพร เดิมเน้นต้มดื่มกิน ไม่สะดวกในการพกพา ต้มไว้นานก็บูดเน่า เมื่อจะดื่มก็ต้องอุ่นตลอด จึงมีการพัฒนาด้วยการบดเป็นแคปซูล แต่ทั้งนี้ปริมาณการกินยาอ่อนนุ่มน้อยกว่าต้มน้ำยาต้ม หมอเมืองจึงจำเป็นต้องรู้จักเลือกส่วนต่างๆ ของสมุนไพร ที่จะให้ฤทธิ์อย่างเข้มข้น เพื่อให้เพียงพอและเหมาะสมกับการรักษาโรคด้วยยาเม็ดหรือยาแคปซูล

สรุป ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ภูมิปัญญามีขอบข่ายกว้างขวาง

๒.๒ หลักฐานทางสมุนไพรท้องถิ่น

สมุนไพร เป็นผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติ ได้แก่ พืช สัตว์ และ แร่ธาตุ ที่สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคหรือบำรุงร่างกาย เช่น ใช้กิน ใช้ทา ใช้รม เป็นต้น ซึ่งอาจจะใช้ทั้งหมด เช่น ใช้ทั้งต้น หรือแค่เฉพาะบางส่วนของผลผลิตนั้นๆเพื่อปรุงเป็นยารักษาโรค เช่น เฉพาะส่วนราก โดยอาจจะต้องผ่านกระบวนการบางอย่างก่อนนำมาใช้ เช่น บด ต้ม คั้น ตากแห้ง หรืออาจจะใช้เป็นยาพิษก็ได้โดยจะเรียกว่า**สมุนไพร**ที่มีพิษความเชื่อและการใช้สมุนไพรนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมีในตำราแพทย์ตั้งแต่สมัยกรีก อินเดีย จีน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพทย์ไทยแผนโบราณมีการศึกษาค้นคว้าจนถึงปัจจุบัน ประโยชน์ของสมุนไพร ยาแก้ปวด aspirin มาจากเปลือกไม้ของพืชชนิดหนึ่ง ยาแก้ปวด morphine ก็มาจากต้นฝิ่น ยาควินินรักษาโรคมalariaเรียกก็ได้มาจากการสกัดเปลือกไม้ cinchona ยารักษาโรคหัวใจล้มเหลว digitalis ก็ได้มาจากต้น foxglove

สมุนไพร ยาที่ได้มาจากพืช สัตว์ แร่ธาตุจากธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างภายใน สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคต่างๆ และบำรุงร่างกายได้ ประเภทของสมุนไพร สมุนไพรที่ได้จากส่วนของพืชโดยตรง โดยส่วนที่นำมานั้นมีสารที่สามารถใช้เป็นยา ใบ ดอก ผล เปลือกผล เมล็ด เปลือกเมล็ด รากหรือหัว ต้น แก่น กระพี้ เนื้อไม้ เปลือกไม้ สมุนไพรที่ได้จากอวัยวะของสัตว์ ตับ ดี นอ เขา เอ็น เลือด น้ำมัน มูล ขี้ผึ้ง รังนก น้ำมันตับปลา สมุนไพรที่ได้จากแร่โดยธรรมชาติหรือสิ่งที่ประกอบขึ้นจากร่ธาตุตามกรรมวิธี นำมาใช้เป็นยา เกลือ กำมะถัน น้ำประสานทอง ดีเกลือ สารส้ม

การจำแนกรูปแบบของสมุนไพรที่ใช้เป็นยาได้มาจากพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ หรือธาตุวัตถุก็ตาม เวลาจะนำมาใช้เพื่อการรักษา ดังนี้ **๑. รูปแบบที่เป็นของเหลว** ยาเหล่านี้มักได้จากกรรมวิธีต่างกันเช่น ยาต้มคือหั่นต้นยาแล้วต้มกับน้ำ ยาชงเป็นยาแห้งหั่นเป็นชิ้นเล็กแล้วนำไปชงกับน้ำ น้ำคั้นสมุนไพรเตรียมโดยการเอาต้นสมุนไพรสด ตำให้ละเอียด เติมน้ำแล้วคั้นเอาน้ำยามารับประทาน และยาต้มเตรียมโดยบดสมุนไพรให้แห้งห่อด้วยผ้าขาวบาง ตองในสุรา **๒. รูปแบบที่เป็นของแข็ง** ซึ่งเป็นยาปั้น ลูกกลอน เตรียมโดยหั่นต้นไม้ยาสดให้เป็นแว่นบางๆ ตากแดดให้แห้ง บดเป็นผง ผสมกับน้ำผึ้งหรือน้ำเชื่อม ๑ ส่วน ปั้นเป็นลูกกลมเล็กขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ เซนติเมตร ปั้นเสร็จผึ่งแดดจนแห้ง **๓. รูปแบบกึ่งแข็งกึ่งเหลว** สมุนไพรเหล่านี้จะทำให้อยู่ในลักษณะพอทรงตัวได้ มักใช้เพื่อการรักษาภายนอก เช่น ยาพอก เตรียมโดยใช้ต้นสดตำให้แหลกหรือเหลว **๔. รูปแบบอื่นที่มีลักษณะการใช้พิเศษ** เช่น ใช้วิธีรมควัน เพื่อรักษาโรคของทางเดินหายใจ หรือการรมควันเพื่อรักษาแผล และให้มดลูกเข้าอู่ในสตรีภายหลังคลอด ว่านหางจระเข้ เป็นสมุนไพรอีกชนิดหนึ่งซึ่งรู้จักกันเป็นอย่างดี ว่านในใบมีสารเคมีหลายชนิด ว่านในใบมีคุณสมบัติรักษาแผล ต่อต้านเชื้อแบคทีเรีย นิยมใช้รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก รักษาแผลเรื้อรัง และแผลในกระเพาะอาหาร มะขามแขก ใช้เป็นยาระบาย สารประกอบทางเคมีที่สำคัญในใบและฝักมะขามแขกมีฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของลำไส้ใหญ่ ทำให้ถ่ายท้อง ที่จริงฝรั่ง

เองก็รู้จักยาตัวนี้และผลิตออกขายเป็นยาระบายคือ senokot กระเทียม เป็นสมุนไพรที่ใช้ปรุงอาหารที่มีใช้กันแพร่หลาย นอกจากจะมีคุณสมบัติทางการปรุงรสและกลิ่นอาหารแล้ว กระเทียมยังมีส่วนของน้ำระเหยซึ่งมีฤทธิ์ในการลดปริมาณไขมันในเลือด ในคนไข้ที่มี cholesterol สูง และอาจช่วยลดความดันโลหิตสูงด้วย

อันตรายจากการใช้ยาสมุนไพร สมุนไพรนอกจากจะมีประโยชน์ในการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บแล้ว ในทางตรงกันข้าม ถ้าใช้ไม่ถูกต้องก็อาจมีโทษและอันตรายได้แยกออกเป็น ๓ ประการคือ **ประการที่หนึ่ง** อันตรายที่เกิดจากโรคที่ขาดการรักษาเช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวานหรือโรคหืด ซึ่งการแพทย์ปัจจุบันยังไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ การให้ยานั้นเพื่อบรรเทาอาการและป้องกันโรคแทรกซ้อนที่อาจจะเกิดขึ้น ถ้าไม่เข้าใจเกี่ยวกับโรคที่ถูกต้องอาจจะเบื่อก็เลยหยุดยาแล้วรักษาด้วยสมุนไพร มียาสมุนไพรหลายชนิดที่อาจจะไม่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค นอกจากนั้นโรคที่ท่านเป็นอยู่บางครั้งก็อาจจะไม่มีอาการเด่นชัด ทำให้เข้าใจผิดคิดว่าโรคหายแล้วก็ละเลยกับการรักษาที่ถูกต้องนานไปโรคเดิมอาจจะกำเริบ เป็นความดันโลหิตสูงมากไม่ได้รักษา ก็อาจจะทำให้เส้นเลือดแตกในสมองเป็นอัมพฤกษ์อัมพาตได้ **ประการที่สอง** เป็นอันตรายที่เกิดจากฤทธิ์ของสมุนไพรโดยตรง มีสมุนไพรหลายชนิดที่มีสารเคมีที่เป็นพิษร้ายแรง ถ้าได้รับเข้าไปจะทำให้เกิดอาการจากพิษของสารชนิดนั้น เช่น มะเกลือเป็นที่ทราบกันมานานแล้วว่าผลมะเกลือมีสารเคมีที่สำคัญหลายชนิดที่มีสรรพคุณในการขับถ่ายพยาธิ ตำรับยากลางบ้านได้แนะนำให้ใช้ผลมะเกลือสดตำคั้นผสมกระทิ ได้มีรายงานผู้ป่วยหลายรายที่ได้รับพิษจากมะเกลือ ผู้ป่วยมีอาการไข้ อาเจียน ท้องเดิน หลังจากนั้นจะมีอาการตามัว ตามองไม่เห็น ตาบอดได้ จากการศึกษาวิจัยพบว่า ผลมะเกลือที่แก่เต็มที่จะมีสีดำนั้น อาจจะมีสาร nephthalene ซึ่งเป็นพิษต่อประสาทตาโดยตรง ยี่โถเป็นไม้พุ่มประดับที่นิยมปลูกกันตามบ้านเรือน เคยมีผู้แนะนำให้เอาใบยี่โถต้มน้ำรับประทานเพื่อแก้โรคพิษสุราเรื้อรัง หลังจากรับประทานเข้าไปแล้ว คนไข้มีอาการอาเจียน ท้องเดิน ปวดศีรษะ และปวดท้อง ถ้ารับประทานมากพิษของสารเคมีในใบยี่โถจะกดการเต้นของหัวใจ ทำให้หัวใจเต้นช้าลง และอาจจะหยุดได้ ถ้าโพงมีพิษต่อระบบประสาทโดยตรง ถ้าได้รับเข้าไปมากคนไข้จะมีอาการตาพร่ามัว ปากแห้ง กระหายน้ำ ม่านตาขยาย ไม่สู้แสง ผิวหนังร้อนแดง ถ้าเป็นมากอาจถึงขั้นสับสน จิตประสาทหลอน และคลุ้มคลั่ง **ประการที่สาม** อันตรายจากสารเจือปนในสมุนไพร ได้ทำการตรวจวิเคราะห์ยาสมุนไพรเพื่อจะหาสารเจือปนที่อาจจะเป็นอันตรายจากตัวอย่างจำนวนร่วมร้อย พบว่ามี arsenic ๖๐% มีสาร steroids ๓๐% นอกจากนั้นมีสารปรอทและตะกั่วประปราย **Arsenic** ใช้เป็นยารักษาโรคผิวหนังเรื้อนกวาง และรักษาโรค syphilis ในปัจจุบันเลิกใช้เพราะเป็นยาอันตราย ในตำราแพทย์โบราณทั้งของไทยและจีนเชื่อว่า arsenic มีคุณสมบัติกระตุ้นให้กระชุ่มกระชวย แต่ถ้าผู้ป่วยได้รับมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดพิษของ arsenic ได้ ในระยะแรกผู้ป่วยจะมีอาการเจ็บคอ ปวดท้อง ท้องเสีย ต่อมาผู้ป่วยมีอาการปวดแสบปวดร้อนบริเวณปลายประสาทแปรปรวนๆ แบบถูกไฟฟ้าช็อต ระยะหลังจะมีผื่นตามตัวสี

ดำ ผิวหนังหนาขึ้น ผู้ป่วยที่ได้รับ arsenic อาจจะมีโอกาสเป็นมะเร็งได้มากขึ้น เช่น มะเร็งผิวหนัง มะเร็งปอด **สารปรอท** ปรอทที่ผสมในสมุนไพร อาจจะทำให้เป็นพิษ โดยมีอาการปากเปื่อย เหงือกอักเสบ ฟันหลุด น้ำลายไหลมากผิดปกติ และไตวาย **Steroids** มีคุณสมบัติบรรเทาอาการของโรคหลายชนิด จึงนิยมเจือปนในสมุนไพร ทำให้โรคบางอย่างดูเหมือนดีขึ้น เช่น โรคหืด โรคไขข้ออักเสบ แต่ถ้าใช้นานๆ จะมีอาการข้างเคียงและอันตรายอย่างมาก ผู้ป่วยมีหน้าบวมฉุ เป็นสิ่ว ลำตัวอ้วนกลม ผิวหนังกลายเป็นง้ำเลือดได้ง่าย และกระดูกผุ เป็นต้น ถ้าใช้ติดต่อกันนานทำให้ติดยาและถ้าหยุดยาเฉียบพลัน อาจทำให้ช็อค **สารตะกั่ว** พิษของสารตะกั่วเป็นที่รู้จักกันดี ตะกั่วเป็นพิษทำให้มีอาการปวดท้อง โลหิตจาง กล้ามเนื้ออ่อนแรงจากปลายประสาทผิดปกติ เป็นต้น

การใช้สมุนไพรควรจะต้องระมัดระวัง ๑. ถ้าเป็นโรคที่ยังพิสูจน์ไม่ได้แน่ชัดว่ารักษาด้วยสมุนไพรได้ผลดี ก็ไม่ควรรักษาด้วยสมุนไพร เช่น งูพิษกัด สุนัขบ้ากัด โรคบาดทะยัก กระดูกหัก วัณโรค เบาหวาน เป็นต้น **๒.** กลุ่มอาการบางอย่างอาจจะเป็นโรคร้ายแรงที่จำเป็นต้องรักษาอย่างรีบด่วน เช่น ไข้สูง ชีพจรไม่รู้สึกตัว ปวดอย่างรุนแรง อาเจียนเป็นเลือด ตกเลือดจากช่องคลอด ท้องเดินอย่างรุนแรง หรือคนไข้เป็นเด็กและสตรีมีครรภ์ ควรรีบนำปรึกษาแพทย์ แทนที่จะรักษาด้วยสมุนไพร **๓.** การใช้ยาสมุนไพรควรค้นคว้าจากตำรา หรือปรึกษาท่านผู้รู้(ปราชญ์) ใช้ให้ถูกต้อง ใช้ให้ถูกส่วน ใช้ให้ถูกขนาด ใช้ให้ถูกวิธี ใช้ให้ถูกโรค ใช้ให้ถูกคน **๔.** ไม่ควรใช้สมุนไพรติดต่อกันเป็นเวลานานเพราะพิษอาจจะสะสมได้ เมื่อใช้ยาหลายสัปดาห์ อาการไม่ดีขึ้น ควรปรึกษาแพทย์ **๕.** อาการพิษที่เกิดขึ้นจากยาสมุนไพรควรรีบหยุดยา

๒.๒.๑ ยาสมุนไพร

สมุนไพร หมายถึง "ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ ได้จาก พืช สัตว์ และ แร่ธาตุ ที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุง ร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ" นำเอาสมุนไพรตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปมาผสมรวมกันซึ่งจะเรียกว่า ยา ในตำรับยา นอกจากพืชสมุนไพรแล้วยังอาจประกอบด้วยสัตว์ และแร่ธาตุอีกด้วย เราเรียกพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุที่เป็นส่วนประกอบของยานี้ว่า เกสซ์วัตตุ พืชสมุนไพรบางชนิด เช่น เร่ว กระวาน กานพลู และจันทน์เทศ เป็นต้น

ความหมาย

สมุนไพร^{๑๑} หมายถึง พืชที่ใช้ ทำเป็นเครื่องยา สมุนไพรกำเนิดมาจากธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะ ในทางสุขภาพ อันหมายถึงทั้งการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรค ความหมายของยาสมุนไพรในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. ๒๕๑๐ ยาสมุนไพร หมายความว่า ยาที่ได้จากพฤกษชาติสัตว์หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ เช่น พืชก็ยังเป็นส่วนของราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ซึ่งมีได้ผ่านขั้นตอนการแปรรูปใดๆ แต่ในทางการค้า สมุนไพรมักจะถูกรัดแปลงใน

^{๑๑} ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

รูปแบบต่างๆ เช่น ถูกหันให้เป็นชิ้นเล็กลง บดเป็นผงละเอียด หรืออัดเป็นแท่งแต่ในความรู้สึกของคนทั่วไปเมื่อกล่าวถึงสมุนไพร มักนึกถึงเฉพาะต้นไม้ที่นำมาใช้เป็นยา

ความสำคัญ

สมุนไพร เป็นยาสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ ได้มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พืช สมุนไพรทั้งหลาย มีสรรพคุณทางยาดีมาก คนโบราณใช้ทำการรักษาโรคกันมานานแล้ว ควรอนุรักษ์เอาไว้ให้ดี ในวงการแพทย์ก็มองเห็นความสำคัญของพืชที่มีประโยชน์กันมากในชนบทที่ ห่างไกลก็ใช้ พืชสมุนไพร นี้เองช่วยนำการบำบัดรักษาโรค และอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งก็ นับว่าได้ผลดีมาก เช่น ใช้ชุมเห็ดเทศเป็นยาถ่าย ยาระบาย ใช้บัวบกเป็นยาแก้เจ็บคอ แก้ก้อนใน ใช้มะนาวเป็นยาแก้เลือดออกตามไรฟันหรือโรคลักปิดลักเปิด ใช้มะระเป็นยาขมเจริญอาหาร ใช้ กระเพาะเป็นเพิ่มน้ำนมในตรีหลังคลอด ใช้พลับเป็นยารักษาโรคหืด ใช้ตำลึงรักษาโรคเบาหวาน สิ่งเหล่านี้เป็นความสามารถของแพทย์แผนโบราณที่ยืดออก “ พืชสมุนไพร ” เป็นหลักในการรักษา โรคที่เกิดขึ้นกับคนเรามาเนิ่นนานนับพันปีมาแล้ว สมุนไพรนอกจากจะนำมาใช้ประโยชน์เป็นยา รักษาโรคแล้ว ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านอื่น ๆ อีก เช่น นำมาบริโภคเป็นอาหาร อาหารเสริมสุขภาพ เครื่องดื่ม สีสผสมอาหาร และสีย้อม ตลอดจนใช้ทำเครื่องสำอางอีกด้วย

การใช้ยาสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง สามารถทำได้ เฉพาะในการใช้ตัวยาสมุนไพรที่ไม่มีผลข้างเคียง ไม่มีพิษ หรือที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป ซึ่งมีขนาดการใช้ยา ดังนี้

๑. ยาขง ใช้ตัวยาสมุนไพรแห้ง หนักประมาณ ๗-๑๕ กรัม แขนงน้ำร้อน ค่อนแก้ว ต้ม เฉพาะน้ำครั้งเดียว
๒. ยาต้ม รินเอาน้ำยาต้ม ครั้งละครั้ง ถึง ๑ ซ้อนกาแฟ ได้กลดลงตามส่วน
๓. ยาเม็ด ครั้งละหนักประมาณ ๑-๒ กรัม หรือเม็ทขนาดเท่าลูกมะแว้ง ๓ - ๕ เม็ด ยกเว้น ยาที่มีฤทธิ์แรง หรือยาถ่าย ควรใช้ตามหมอสั่ง หรือตามธาตุหนักเบา (คือ ถ้ากินยา แล้วถ่ายมาก ควรต่อไปให้ลดปริมาณยาลง ถ้าถ่ายน้อยก็ให้เพิ่มปริมาณยาขึ้นตาม ส่วน)
๔. ยาผง ครั้งละหนักครั้งถึง ๑ กรัม ละลายในน้ำร้อน หรือกระสายยารับประทาน
๕. ยาตอง รับประทานครั้งละ ประมาณ ๒ -๓ ซ้อนโต๊ะ

เป็นโอกาสและจังหวะที่ดีสำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศชั้นนำในการส่งไก่และกุ้งแช่แข็ง ออกสู่ตลาดทำการศึกษาวิจัยและพัฒนาสมุนไพรเพื่อใช้ทดแทนยาปฏิชีวนะที่ใช้กันอย่าง แพร่หลาย และเกินความจำเป็น โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับมีดังนี้ คือ

๑. ประหยัดเงินตราต่างประเทศปีละหลายหมื่นหลายบาทจากการนำเข้า
๒. ทำให้ผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์ที่ปลอดภัยปลอดภัยจากสารต้องห้ามอันเนื่องมาจากการ ตกค้าง มีตลาดและกำไรมากขึ้น

๓. เป็นการสร้างรายได้แก่เกษตรกรและเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับชาวนาชาวไร่ผู้ยากไร้ ที่ปลูกพืชเศรษฐกิจมูลค่าต่ำ

การที่จะให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ สามารถกระทำได้โดยง่าย การร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้องจะมีผลต่อความสำเร็จ ซึ่งรวมถึง

๑. จัดตั้งองค์กรเฉพาะเพื่อทำการศึกษาวิจัยและเผยแพร่พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำหรับสัตว์ และรวมถึงการวางแผนงานแม่บทที่เกี่ยวข้องกับงานการนี้ทั้งหมด เป็นแหล่งรวบรวมทั้งภูมิปัญญาวิชาการและบุคลากรที่สนใจและเกี่ยวข้องผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๒. บรรจุหลักสูตรสมุนไพรวิทยาในสถาบันอุดมศึกษา ทั้งในระดับอนุปริญญาและปริญญาตรี เพื่อเตรียมพร้อมด้านบุคลากร นักวิจัย และผู้ปฏิบัติการที่มีคุณภาพ รองรับการ ขยายงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

๓. ผลักดันร่างกฎหมายควบคุมการผลิต จำหน่าย โฆษณา และการใช้สมุนไพรในสัตว์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่นำออกสู่ตลาดมีมาตรฐานรองรับการตรวจสอบ สร้างความมั่นใจให้กับผู้ใช้ และป้องกันการถูกหลอกลวงทั้งทางตรง เช่น โฆษณาชวนเชื่อทางสื่อ หรือทางอ้อม เช่น การ อวดอ้างสรรพคุณเกินจริงบนฉลากยา เป็นต้น

๔. การสนับสนุนจากภาคการเงินเพื่อการวิจัยและการผลิต เป็นที่ทราบกันว่าการลงทุน สำหรับการวิจัยค้นคว้าในยาแผนปัจจุบันในแต่ละปีนั้นใช้งบประมาณมหาศาล ซึ่งนั่นก็หมายถึง ผลตอบแทนที่สูงเกินคุ้มเช่นกัน หากอุตสาหกรรมสมุนไพรไทยได้รับการสนับสนุนจากภาค การเงินอย่างเต็มที่เหมือนเช่น ยาแผนปัจจุบัน เชื่อว่าเราจะสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมนี้เป็น อุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ให้กับประเทศไทยไม่น้อยเลยทีเดียว

๕. การสนับสนุนจากรัฐในด้านนโยบายและประชาสัมพันธ์ ขั้นตอนและพิธีการ ต่าง ๆ ในระบบราชการปัจจุบันอาจไม่ทันต่อความต้องการของตลาดโลกปัจจุบัน อุตสาหกรรม

สมุนไพรไทย^{๑๒} เป็นเอกลักษณ์ซึ่งสะท้อน วัฒนธรรมความเป็นชาติไทยที่ได้สั่งสมมาแต่โบราณกาล ประเทศไทยมี องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการใช้ สมุนไพรเพื่อวัตถุประสงค์ ที่หลากหลาย ทั้งเพื่อเป็นเครื่องประกอบในอาหารคาว-หวาน เป็นยา รักษาโรคและการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนโดยอาศัย ศาสตร์การแพทย์พื้นบ้าน เป็นผลิตภัณฑ์ดูแลรักษาความสวยงาม รักษาบาดแผล หรือแม้แต่ใช้เป็นยาอายุวัฒนะ ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานจากรุ่นสู่รุ่น โดยอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทย ทำให้มีเอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมที่โดดเด่นและน่าสนใจ แต่

^{๑๒} กระทรวงสาธารณสุข และองค์การภาครัฐ-เอกชน, แผนแม่บทแห่งชาติ ว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, (กรุงเทพฯ : บจก.ทีเอส อินเทอร์เน็ต), หน้า ๑๔.

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมุนไพรไทยยังมีค่อนข้างน้อย ไม่เป็น ระบบ และไม่ต่อเนื่องขณะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความ อุดมสมบูรณ์พร้อมไปด้วยทรัพยากรทาง ชีวภาพ ซึ่งเอื้อต่อการ สังสมภูมิปัญญาและองค์ความรู้การใช้ สมุนไพรมาเป็นเวลายาวนาน ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพของ พันธุ์พืชและสัตว์สูงเป็นอันดับต้นของโลก โดยมีพืชสมุนไพรอยู่ ภายในประเทศประมาณ ๑๑,๖๒๕ ชนิด ซึ่งประมาณ ๑,๘๐๐ ชนิด หรือร้อยละ ๑๕.๕ ของทั้งหมดนั้นได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ใน ด้านต่าง ๆ

ปัจจุบัน ความต้องการใช้สมุนไพรเพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็วทั้งความต้องการในการบริโภคเพื่อ การสร้างเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชน รวมถึงความต้องการในการแปรรูปเพื่อสร้าง มูลค่าเพิ่ม ของสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความ ต้องการของผู้บริโภค และสร้างความหลากหลาย ในการใช้ ประโยชน์จากสมุนไพร ๆ ส่งผลให้ สมุนไพรถูกนำไปใช้ในอุตสาหกรรมหลาย ประเภท ไม่ว่าจะเป็น อุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป อุตสาหกรรมผลิตยาแผนไทย อุตสาหกรรมผลิตยา พัฒนาจากสมุนไพร และอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ สมุนไพรรูปแบบต่าง ๆ เช่น สารสกัดจากสมุนไพร เครื่องสำอาง และ ผลิตภัณฑ์สปา โดยสมุนไพรบาง รายการเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคและผู้ผลิต อย่างมากและสามารถ สร้างรายได้มหาศาลให้กับประเทศ

ลักษณะ

พืชสมุนไพร เชื่อกันอีกด้วยว่า ต้นพืชต่าง ๆ ก็เป็นพืชที่มีสารที่เป็นตัวยาด้วยกันทั้งสิ้นเพียงแต่ ว่าพืชชนิดไหนจะมีคุณค่าทางยา

พืชสมุนไพร หรือวัตถุดิบ หรือตัวยาสสมุนไพรมันนี้ แบ่งออกเป็น ๕ ประการ ดังนี้

๑. รูป ได้แก่ ใบไม้ ดอกไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ กระพี้ไม้ รากไม้ เมล็ด
๒. สี มองแล้วเห็นว่าเป็นสีเขียวใบไม้ สีเหลือง สีแดง สีส้ม สีม่วง สีนํ้าตาล สีดำ
๓. กลิ่น ให้รู้ว่ามีกลิ่น หอม เหม็น หรือกลิ่นอย่างไร
๔. รส ให้รู้ว่ามีรสอย่างไร รสจืด รสฝาด รสขม รสเค็ม รสหวาน รสเปรี้ยว รสเย็น
๕. ชื่อ ต้องรู้ว่าชื่ออะไรในพืชสมุนไพรนั้น ๆ ให้รู้ว่า ขิงเป็นอย่างไร ข่า เป็นอย่างไร ใบ

ชี้หลักเป็นอย่างไร

การเก็บรักษาสมุนไพร

๑. ควรเก็บยาสมุนไพรไว้ในที่แห้งและเย็น สถานที่เก็บสมุนไพรนั้นต้องมีอากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อขจัดความอับชื้นที่อาจจะก่อให้เกิดเชื้อราในสมุนไพรได้

๒. สมุนไพรที่จะเก็บรักษานั้นต้องแห้งไม่เปียกชื้น หากเสี่ยงต่อการขึ้นราได้ ควรนำสมุนไพร นั้นออกมาตากแดดอย่างสม่ำเสมอ

๓. ในการเก็บสมุนไพรนั้นควรแยกประเภทของสมุนไพรในการรักษาโรค เพื่อป้องกันการหิбыาผิดซึ่งอาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้

๔. ควรตรวจดูความเรียบร้อยในการเก็บสมุนไพรบ่อย ๆ ว่ามีสัตว์หรือแมลงต่าง ๆ เข้าไปทำลายหรือก่อความเสียหายกับสมุนไพรที่เก็บรักษาหรือไม่ ถ้ามีควรหาทางป้องกันเพื่อรักษาคุณภาพของสมุนไพร^{๑๓}

มาตรา ๔^{๑๔} "ยา" หมายความว่า

(๑) วัตถุที่รับรองไว้ในตำรายาที่รัฐมนตรีประกาศ

(๒) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในการวินิจฉัย บำบัด บรรเทา รักษา หรือป้องกันโรค หรือความเจ็บป่วยของมนุษย์หรือสัตว์

(๓) วัตถุที่เป็นเภสัชเคมีภัณฑ์ หรือเภสัชเคมีภัณฑ์กึ่งสำเร็จรูป หรือ

(๔) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับให้เกิดผลแก่สุขภาพ โครงสร้าง หรือการกระทำหน้าที่ใด ๆ ของร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์

วัตถุตาม (๑) (๒) หรือ (๔) ไม่หมายความรวมถึง

(ก) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในการเกษตร หรือการอุตสาหกรรมตามที่รัฐมนตรีประกาศ

(ข) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้เป็นอาหารสำหรับมนุษย์ เครื่องกีฬา เครื่องมือ เครื่องใช้ในการส่งเสริมสุขภาพ เครื่องสำอาง หรือเครื่องมือ และส่วนประกอบของเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบโรคศิลปะหรือวิชาชีพเวชกรรม

(ค) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในห้องวิทยาศาสตร์สำหรับการวิจัย การวิเคราะห์ หรือการชันสูตรโรคซึ่งมิได้กระทำโดยตรงต่อร่างกายของมนุษย์

"ยาแผนปัจจุบัน" หมายความว่า ยาที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในการประกอบวิชาชีพเวชกรรม การประกอบโรคศิลปะแผนปัจจุบัน หรือการบำบัดโรคสัตว์

"ยาแผนโบราณ" หมายความว่า ยาที่มุ่งหมายสำหรับใช้ในการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณ หรือการบำบัดโรคสัตว์ ซึ่งอยู่ในตำรายาแผนโบราณที่รัฐมนตรีประกาศ หรือยาที่รัฐมนตรีประกาศเป็นยาแผนโบราณ หรือยาที่ได้รับอนุญาตให้ขึ้นทะเบียนตำรับยาเป็นยาแผนโบราณ

"ยาอันตราย" หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่รัฐมนตรีประกาศเป็นยาอันตราย

^{๑๓} เอมอร์ ตรีภิญโญยศ, กินล้างพิษโรคยา, (กรุงเทพฯ : ไพลิน, ๒๕๕๑).

^{๑๔} พระราชบัญญัติยา พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑.

"ยาควบคุมพิเศษ" หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่รัฐมนตรี
ประกาศเป็นยาควบคุมพิเศษ

"ยาใช้ภายนอก"* หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่มุ่งหมายสำหรับ
ใช้ภายนอก ทั้งนี้ไม่รวมถึงยาใช้เฉพาะที่

*[นิยามคำนี้แก้ไขโดยพระราชบัญญัติยา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๓๐ (รก.๒๕๓๐/๗๔๘/
๑ พ.)]

"ยาใช้เฉพาะที่"* หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่มุ่งหมายใช้
เฉพาะที่กับหู ตา จมูก ปาก ทวารหนัก ช่องคลอด หรือท่อปัสสาวะ

*[นิยามคำนี้แก้ไขโดยพระราชบัญญัติยา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๓๐ (รก.๒๕๓๐/
๗๔๘/๑ พ.)]

"ยาสามัญประจำบ้าน" หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่รัฐมนตรี
ประกาศเป็นยาสามัญประจำบ้าน

"ยาบรรจุเสร็จ"* หมายความว่า ยาแผนปัจจุบันหรือยาแผนโบราณที่ได้ผลิตขึ้นเสร็จ
ในรูปต่างๆ ทางเภสัชกรรม ซึ่งบรรจุในภาชนะ หรือหีบห่อที่ปิดหรือผนึกไว้ และมีฉลากครบถ้วนตาม
พระราชบัญญัตินี้

*[นิยามคำนี้แก้ไขโดยพระราชบัญญัติยา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๓๐ (รก.๒๕๓๐/
๗๔๘/๑ พ.)]

"ยาสมุนไพร" หมายความว่า ยาที่ได้จากพืชกษชาติ สัตว์ หรือแร่ ซึ่งมีได้ผสม ประง หรือแปร
สภาพ

๒.๒.๒ การใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรค

เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบสุขภาพในชุมชนด้านการส่งเสริมสุขภาพและป้องกัน
โรค ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและหมอพื้นบ้านให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยรับรองและส่งเสริม
สถานภาพของหมอพื้นบ้าน เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายหมอพื้นบ้าน และพัฒนาระบบ
สุขภาพ ประชาชน ซึ่งมาตรการนี้ประกอบด้วย ๕ แผนงาน คือ^{๑๕}

๑. ให้มีการจัดระบบดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เช่น อัมพฤกษ์อัมพาต ผู้สูงอายุ และหญิงหลัง
คลอด

๒. ส่งเสริม อนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและสมุนไพรท้องถิ่นและบทบาทหมอพื้นบ้าน โดย
สำรวจ รวบรวมองค์ความรู้ และส่งเสริมการใช้สมุนไพรในชุมชนเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค

^{๑๕} กระทรวงสาธารณสุข และองค์การภาครัฐ-เอกชน, แผนแม่บทแห่งชาติ ว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร
ไทย ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, (กรุงเทพฯ : บจก.ทีเอส อินเทอร์เน็ต), หน้า ๑๐๗.

๓. สนับสนุน พัฒนาเครือข่ายชมรมหมอพื้นบ้าน/อสม./แพทย์แผนไทยในชุมชนให้เข้มแข็ง

๔. ประสานงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาระบบสุขภาพ ประชาชน

๕. ส่งเสริมการใช้สมุนไพรที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตสัตว์และสัตว์เลี้ยงในชุมชน

เป้าหมายมาตรการ

๑. ร้อยละ ๘๐ ของหน่วยงานบริการระดับปฐมภูมิ มีการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบบริการเชิงรุกในกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ภายใต้การสนับสนุนกองทุน หลักประกันสุขภาพตำบล

๒. ร้อยละ ๘๐ ของหมอพื้นบ้านตามเกณฑ์ระเบียบกระทรวงสาธารณสุขที่ได้รับการรับรองสถานภาพ

๓. ร้อยละ ๑๐๐ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีแผนงานส่งเสริม การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญา การแพทย์พื้นบ้านในการดูแลและจัดสรรงบประมาณสนับสนุนภายใต้กองทุนหลักประกันสุขภาพตำบล

แผนงานที่ ๑ ให้มีการจัดระบบดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เช่น อัมพฤกษ์อัมพาต ผู้สูงอายุ และหญิงหลังคลอด

บูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบบริการชุมชนสำหรับดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ภายใต้กองทุนหลักประกันสุขภาพตำบล

แนวทางการดำเนินงาน

๑. พัฒนากฎหมายและระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรับรองหมอพื้นบ้าน

๒. สำรวจ รวบรวม และจัดระบบองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านในแต่ละตำบล

๓. จัดการความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น

๔. จัดทำแนวทางการดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน

๕. พัฒนาหลักสูตรการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่ อย่างน้อย ๓ หลักสูตร

เป้าหมายแผนงาน

๑. หน่วยงานบริการระดับปฐมภูมิมีการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบบริการ เชิงรุกในกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ภายใต้การสนับสนุนกองทุนหลักประกันสุขภาพตำบล

๒. มีแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบบริการชุมชน (Service Plan) ในการดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

ตัวชี้วัดแผนงาน

๑. ร้อยละ ๘๐ ของหน่วยงานบริการระดับปฐมภูมิมิมีการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบบริการเชิงรุกในกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ภายใต้การสนับสนุนกองทุน หลักประกันสุขภาพตำบล

๒. ร้อยละ ๘๐ ของหน่วยงานบริการระดับปฐมภูมิมิมีแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์ พื้นบ้านในระบบบริการชุมชน (service plan) ในการดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

๑. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, กระทรวงสาธารณสุข
๒. กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, กระทรวงมหาดไทย
๓. สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

แผนงานที่ ๒ ส่งเสริม อนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และสมุนไพรท้องถิ่น และบทบาท หมอพื้นบ้าน โดยสำรวจ รวบรวมองค์ความรู้ และส่งเสริมการใช้ สมุนไพรในชุมชนเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค

พัฒนาคณะกรรมการเพื่อรับรองสถานภาพหมอพื้นบ้านและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ทั้งนี้ตามระเบียบกระทรวงสาธารณสุข

แนวทางการดำเนินงาน

๑. ส่งเสริมให้ชุมชนและเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น สำรวจสมุนไพรประจำถิ่นและจัดทำระบบ ข้อมูลสำหรับคุ้มครองภูมิปัญญาในชุมชน
๒. ส่งเสริมให้ชุมชนและเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น สำรวจตำรับยาสมุนไพรของชุมชน และส่งเสริมการใช้ตำรับยาสมุนไพรของชุมชนเพื่อการดูแลสุขภาพ

เป้าหมายแผนงาน

๑. มีการรับรองสถานภาพหมอพื้นบ้านเพิ่มขึ้นและได้รับการรวบรวมบันทึกความรู้และ ภูมิปัญญา

ตัวชี้วัดแผนงาน

๑. ทุกจังหวัดมีการพัฒนาคณะกรรมการเพื่อรับรองสถานภาพหมอพื้นบ้าน
๒. ร้อยละ ๘๐ ของหมอพื้นบ้านตามเกณฑ์ระเบียบกระทรวงสาธารณสุขที่ได้รับการรับรองสถานภาพ และมีการรวบรวม/บันทึกความรู้และภูมิปัญญา

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

๑. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, กระทรวงสาธารณสุข
- แผนงานที่ ๑ สร้างภาพลักษณ์ “แพทย์แผนไทย” และ “การรักษาด้วยสมุนไพรไทย” ในระดับภูมิภาค

รณรงค์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและทัศนคติที่ดีในการใช้ยาและผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวมถึง การแพทย์แผนไทย

แนวทางการดำเนินงาน

๑. สร้างภาพลักษณ์ “สมุนไพรไทย” ให้เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือ โดยความร่วมมือระหว่าง หน่วยงานของรัฐและสื่อของรัฐ ทั้งสายงานกระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้ง สื่อ สาธารณะ ในการสื่อสารและรณรงค์สร้างความเชื่อมั่นใน “สมุนไพรไทย” และ “การแพทย์แผนไทย”

เป้าหมายแผนงาน

๑. สมุนไพรไทย เป็นที่ยอมรับ เชื่อถือ ของบุคลากรการแพทย์ และประชาชนในประเทศไทย และต่างประเทศ

๒. มีผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยที่มีคุณภาพจำหน่ายในภูมิภาค

ตัวชี้วัดแผนงาน

๑. บุคลากรสาธารณสุขมีการใช้/ส่งใช้ยาและผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรร้อยละ ๖๐ ภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๔

๒. มูลค่าซื้อขายสมุนไพรเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕๐

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

๑. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, กระทรวงสาธารณสุข

แผนงานที่ ๒ จัดรณรงค์ระดับชาติเพื่อสื่อสารความรู้และวิธีการใช้สมุนไพรที่ถูกต้อง เพื่อการใช้ สมุนไพรเป็นยาสามัญประจำบ้านให้กับประชาชน

รณรงค์เพื่อสื่อสารความรู้และวิธีการใช้สมุนไพรที่ถูกต้องให้กับประชาชน

แนวทางการดำเนินงาน

๑. จัดตั้งคณะทำงานเพื่อบริหารจัดการการสื่อสาร รวมทั้งการจัดการความรู้ที่เหมาะสม สำหรับกลุ่มเป้าหมาย

๒. รณรงค์เพื่อสื่อสารความรู้และวิธีการใช้สมุนไพรที่ถูกต้องผ่านสื่อสาธารณะต่าง ๆ

๓. จัดงานมหกรรมสมุนไพรใน ๔ ภาค

เป้าหมายแผนงาน

๑. มีการใช้ยาสมุนไพรเป็นยาสามัญประจำบ้านและส่งเสริมสุขภาพหรือเป็นอาหารในครัวเรือน

ตัวชี้วัดแผนงาน

๑. การรณรงค์สื่อสารเข้าถึงประชาชน ร้อยละ ๙๐

๒. มีผู้ร่วมงานมหกรรมสมุนไพรเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕ ต่อปี

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

๑. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, กระทรวงสาธารณสุข
๒. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, กระทรวงสาธารณสุข

การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมะเร็งเต้านมซึ่งมีการสืบทอดและพัฒนาจนถึงปัจจุบัน ทวีปเอเชีย เช่น ประเทศจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย ซึ่งมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ อักษรที่ค่อนข้างสมบูรณ์ นอกจากนั้นการศึกษาผลประโยชน์ของการใช้สมุนไพรโดยอาศัยหลัก วิทยาศาสตร์ในประเทศได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างจริงจังตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนสามารถผลิตยาสมุนไพรสำเร็จรูป หรือกึ่งสำเร็จรูปพร้อมใช้เป็นธุรกิจ อุตสาหกรรมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน พัฒนาการนี้ได้แผ่ขยายผลถึงอุตสาหกรรม อันเนื่องมาจากความห่วงใยต่อ สุขภาพของมนุษย์เอง และได้รับความสนใจมากขึ้น เชิงเศรษฐกิจ การยกระดับสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ทำให้การตื่นตัวต่อสุขภาพจากอาหารการ กินทวีความสำคัญ ส่งผลให้การควบคุมคุณภาพสินค้าบริโภคโดยเฉพาะสารตกค้างที่ให้โทษได้รับ ความสนใจ ทั้งภาครัฐและเอกชน จึงได้กำหนดมาตรฐานและวิธีการปฏิบัติการผลิตต่าง ๆ เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน อินเดีย หรือ แม้กระทั่งชาวบ้านที่เราเรียกว่าภูมิ ปัญญาชาวบ้าน อุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์บ้านเราเริ่มให้ความสนใจกับการใช้สมุนไพรเมื่อไม่นาน การพัฒนาการใช้สมุนไพรยัง เป็นการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับภาคการเกษตรอีกทางหนึ่งที่มีส่วนช่วยเหลือเกษตรกร นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยเหลือผู้บริโภคในมุมมองของการพัฒนาคุณภาพชีวิต

สมุนไพรท้องถิ่น

๑. ภูมิอากาศและภูมิประเทศ เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตร้อนและชื้น ประเทศไทยมีทรัพยากรสมุนไพรที่ค่อนข้างสมบูรณ์เมื่อเทียบกับแถบอเมริกาเหนือ ยุโรป มีพรรณไม้ หลากหลายชนิดที่มีศักยภาพพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่รอการศึกษาอย่าง จริงจัง

๒. ขอบเขตการใช้กว้างขวาง ใช้ได้ทั้งในการป้องกัน รักษาและบำรุง สำหรับการป้องกัน โรค นั้น ส่วนมากสามารถทดแทนยาปฏิชีวนะที่มีราคาค่อนข้างแพง และก่อให้เกิดการ ต้อยาทั้งในมนุษย์และสัตว์ รูปแบบการใช้ก็ค่อนข้างหลากหลาย เช่น ต้ม สด ตาก ทา ต่างๆ เป็นต้น

๓. ผู้ประกอบการให้ความสนใจ ทั้งจากผู้ผลิตปศุสัตว์ นักวิจัย บริษัทยาและอาหาร ต่าง ๆ และมีแนวโน้มพัฒนาให้รูปแบบ สรรพคุณและการใช้ง่ายและมีประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้น

๔. ความปลอดภัยสูง เมื่อเทียบกับยาปฏิชีวนะแล้วพิษวิทยาของสมุนไพรจะมีน้อยกว่า ซึ่งจะช่วยลดปัญหาปริมาณสารตกค้างในผลิตภัณฑ์ รวมทั้งขบวนการต้อยาก็เกิดช้า กว่าและน้อยกว่าด้วย

๕. ความต้องการตลาดสูง ทั้งในและนอกประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น จีน สิงคโปร์ ไต้หวัน ฮองกง ซึ่งมีการศึกษาวิจัยและใช้สมุนไพรทั้งในคนและสัตว์มายาวนาน แต่ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพผลิตภัณฑ์ รวมทั้งประสิทธิภาพการรักษาที่ให้ผลด้วย เมื่อไม่ นานมานี้ ความต้องการของตลาดภายในประเทศ อันเนื่องมาจากข้อกำหนดที่เข้มงวด ของคู่ค้า ได้มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในการ

ผลักดันการศึกษาวิจัยสมุนไพรสำหรับสัตว์ มีความก้าวหน้าและพัฒนาอย่างจริงจัง คาดว่าจะบังเกิดผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจต่อประเทศชาติ

อุปสรรคการพัฒนาการใช้สมุนไพรท้องถิ่น

๑. ขาดแคลนบุคลากร ต้องยอมรับความจริงว่าวงการปศุสัตว์มีเพียงคนส่วนน้อยที่ให้ความสนใจสมุนไพร เหตุการณ์นี้คงจะดำเนินต่ออีกนานเท่านานตราบใดที่ยังมองการใช้ยาเป็น การรักษาที่ต้องการความฉับไวทันใจมากกว่าการป้องกันโรคที่มักต้องทำเป็นกิจวัตรที่ใช้ เวลานานกว่าแต่ลงทุนถูกกว่า ในส่วนของผู้ที่สนใจศึกษาก็อาจประสบกับปัญหา แหล่งข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ค่อนข้างจะกระจัดกระจายทำให้ยากแก่การศึกษาค้นคว้า

๒. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตยังมีน้อย ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ที่มีอยู่ในท้องตลาดมักอยู่ในรูปของวัตถุดิบหรือถูกแปรรูปในลักษณะแบบง่าย ๆ ที่ยังต้องอาศัย ฝีมือแรงงานในการผลิตเป็นหลักซึ่งยากต่อการควบคุมคุณภาพ การลงทุนด้านการวิจัยและ พัฒนาก็ยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ

๓. คุณภาพผลิตภัณฑ์ไม่คงที่ สาเหตุหลักมาจากคุณภาพของวัตถุดิบที่แปรปรวนไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ การจัดการของ เกษตรกรและวิธีการเก็บเกี่ยวขาดความเอาใจใส่จากผู้ประกอบการค้า ด้านการบรรจุหีบห่อและเก็บรักษา อัน เนื่องมาจากการมองข้ามความสำคัญของคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในสัตว์เมื่อเทียบ กับมนุษย์ รูปแบบการใช้ยังขาดการพัฒนา เช่น การต้ม อัดเม็ดแบบง่าย ๆ ซึ่งส่งผลให้ ประสิทธิภาพในการรักษาโรคไม่คงที่แปรปรวนไปตามปัจจัยบุคคลและอุปกรณ์ ต่าง ๆ รวมทั้งกรรมวิธีในแต่ละขั้นตอนด้วย ทำให้ผู้ใช้ขาดความมั่นใจและเลิกใช้ ในที่สุด

๔. ผลิตภัณฑ์ซ้ำซ้อนเลียนแบบ ขาดการศึกษาพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ใช้ในสัตว์ส่วนมาก ยังคงเป็นฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน ไพล และอื่น ๆ เพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้น เมื่อเทียบกับคลัง สมุนไพรที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว เรายังสามารถศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้อีก มาก แต่น่าเสียดายที่เราไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพทางการบำรุงรักษาเท่าที่ควร

๕. ขาดมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่างกับผลิตภัณฑ์ยาแผนปัจจุบัน สมุนไพรไทยก็ถูกแปรรูปเป็นยาในรูปแบบต่าง ๆ ยังขาดมาตรฐานสินค้าที่ใช้ในการควบคุมการผลิต การจัด จำหน่าย และกำกับวิธีการใช้ที่ถูกต้องหลักวิชาการ

๖. ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ รัฐบาลไทยเริ่มให้ความสำคัญต่อสมุนไพรที่ใช้สำหรับมนุษย์ สาธารณสุขเป็นผู้รับผิดชอบ แต่สำหรับสมุนไพรที่ใช้ในสัตว์ ยังมีได้มีหน่วยงานราชการใดมารับผิดชอบศึกษาและเผยแพร่อย่างจริงจัง ขั้นตอนการจดทะเบียนผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นยา ก็ถูกร้องเรียนว่ายุ่งยาก ซ้ำซ้อนไม่ทันต่อสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

๒.๓ การถ่ายทอดความรู้สมุนไพรและการใช้ประโยชน์

การจัดการความรู้และปัญหาอุปสรรคในการจัดการความรู้ของสมุนไพร เป็นกลุ่มผู้เพาะปลูกสมุนไพรระบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นวัตถุดิบ ในการผลิตยาและผลิตภัณฑ์สมุนไพรไว้ใช้เองแล้วนำไปสู่ตลาดนัดตามฤดูกาลและโรงพยาบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตระหนักเศรษฐกิจของชุมชนที่มีรายได้ต่อครัวเรือนน้อยประกอบกับการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรส่งผลให้สุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คนในชุมชนส่วนหนึ่งจึงมีแนวคิดที่จะนำความรู้ด้านสมุนไพรภูมิปัญญาของชุมชนกลับมาใช้ประโยชน์และใช้ในการประกอบอาชีพ ประกอบกับหน่วยงานสนับสนุนให้เกิดการ ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมีการให้ความรู้ด้านต่าง ๆ สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน และเป็นตลาดในการขายสมุนไพร ลักษณะความรู้ของสมุนไพร การเก็บเกี่ยวและแปรรูปวัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพ และมีเป้าหมายในการดำเนินงาน การนำความรู้ด้าน สมุนไพรมาใช้ในการประกอบอาชีพ ใช้เพื่อดูแลสุขภาพแบบพึ่งพาตนเอง กระบวนการจัดการความรู้สมุนไพรดังนี้ ๑. กระบวนการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของชุมชนในด้านการเพาะปลูกสมุนไพร และการแปรรูปวัตถุดิบสมุนไพร ที่มีคุณภาพเป็นหลัก ยังมีความต้องการความรู้เพิ่มเติมตามสถานการณ์หรือเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน วิธีการขายหรือจำหน่ายสินค้า และความรู้เกี่ยวกับ บทบาทและภารกิจที่สนับสนุนการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร ได้แก่ ทักษะในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ โดยใช้การประชุมเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ และประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่ จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุน เพื่อวิเคราะห์ความรู้ที่ยังขาดและจำเป็นต่อการดำเนินงาน

กระบวนการสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ของสมุนไพร เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษในเรื่องของสมุนไพร และมีประสบการณ์ในการทำการเกษตร การแสวงหาความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานชุมชน โดยใช้วิธีเข้าร่วมฟังการบรรยาย การไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ สอบถามผู้รู้ ได้รับการสอนงานและรับคำแนะนำ จากหน่วยงานต่าง ๆ การอ่านหนังสือ บทความและเอกสารต่าง ๆ รวมถึงการรับชมโทรทัศน์และนำ ความรู้เหล่านั้นมาผสม ผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ ผ่านการเรียนรู้จากการปฏิบัติงาน พุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๓. กระบวนการรวบรวมจัดเก็บความรู้สมุนไพรท้องถิ่นมีการจัดเก็บความรู้ที่ชัดเจน ในรูปของคู่มือ การปฏิบัติงาน ภาพถ่าย รายงานการศึกษาค้นคว้าหรือวิทยานิพนธ์ของผู้ที่เข้ามาทำการศึกษาวิจัย ๔. กระบวนการเผยแพร่ ถ่ายทอดความรู้ มีการเผยแพร่ ถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งคนในครอบครัวมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การสอนงาน การพุดคุย การสาธิต ในส่วนของคนอื่น ๆ ใน ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้โดยผ่านการพุดคุยกันในชีวิตประจำวัน และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลภายนอกที่มีความสนใจในเรื่องของสมุนไพร ๕. กระบวนการประยุกต์ใช้ความรู้ออกเป็น ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) เพื่อการพัฒนาตนเอง โดยนำ ความรู้มาใช้ในการประกอบอาชีพ

ใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของตนเองและคนในครอบครัว ๒) การใช้ความรู้เพื่อพัฒนากลุ่ม มีการนำความรู้มาพัฒนาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน รวมทั้งมีการ นำความรู้มาใช้ในการดำเนินงาน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร การประยุกต์ใช้ความรู้ในการแก้ปัญหาในชุมชน ๓. ปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการความรู้ของสมุนไพรเข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการจัดการความรู้ขึ้น

๒.๓.๑ หลักการเก็บสมุนไพร

การประกันคุณภาพยาจากสมุนไพร

การผลิตยาจากสมุนไพรเพื่อให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพตรงตามที่ระบุ จำเป็นต้องมีการประกันคุณภาพตั้งแต่วัตถุดิบ กระบวนการผลิต จนกระทั่งยาสำเร็จรูป ในเอกสารนี้จะนำเสนอกระบวนการประกันคุณภาพของยา จากสมุนไพร เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ป่วยที่ใช้ยาจากสมุนไพร ยาจากสมุนไพรที่ผลิตขึ้น มีความจำเป็นที่ จะต้องควบคุมคุณภาพโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย และปรับใช้มาตรฐานที่เหมาะสม เพื่อเป็นการประกันคุณภาพผลิตภัณฑ์ ที่ผลิตขึ้น^{๑๖}

การประกันคุณภาพ (Quality Assurance) ยาจากสมุนไพร หมายถึง การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ การวางแผนกิจกรรมต่างๆ และระบบการจัดการเอกสารรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้ยาจากสมุนไพร มีคุณภาพตามที่กำหนด

การควบคุมคุณภาพ (Quality Control) ยาจากสมุนไพร หมายถึง กระบวนการที่จัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้คุณภาพของยาจากสมุนไพรตามมาตรฐานที่กำหนด ตั้งแต่การควบคุมคุณภาพของสมุนไพรที่เป็นวัตถุดิบ (เครื่องยา) สมุนไพรที่อยู่ระหว่างการผลิต และยาจากสมุนไพรสำเร็จรูป ให้ได้มาตรฐานตามเภสัชตำรับ สอดคล้องกับ ความต้องการของผู้ป่วย และในทางปฏิบัตินั้น การควบคุมคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของระบบประกันคุณภาพ เพื่อให้ยา จากสมุนไพรมีคุณภาพตรงตามเป้าหมายขององค์กรด้วย

วัตถุประสงค์ของการควบคุมคุณภาพของเครื่องยา เพื่อให้ได้เครื่องยาทุกรุ่นการผลิตที่ถูกต้อง ทำให้ยาจาก สมุนไพรที่ผลิตขึ้นมีความสม่ำเสมอของตัวยา ไม่มีเครื่องยาอื่นหรือส่วนที่ไม่ต้องการปนปลอม หรือไม่มีสารที่เป็นอันตราย ตกค้าง

(ก) การเพาะปลูกพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพมาตรฐาน

การเพาะปลูกพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพมาตรฐาน ควรปฏิบัติตามหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการปลูก ซึ่งมีปัจจัยที่ต้องคำนึงถึง คือ

^{๑๖} คณะอนุกรรมการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติ, คู่มือการผลิตและประกันคุณภาพเภสัชตำรับโรงพยาบาลจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๕๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย), หน้า ๗๗.

๑. รายละเอียดทั่วไปของพืช เช่น วงศ์พืช ส่วนที่ใช้ และประโยชน์
๒. ลักษณะเฉพาะของพืช
๓. สภาพดินและภูมิอากาศที่เหมาะสม
๔. การเตรียมพื้นที่และการแปรพันธุ์
๕. การให้ปุ๋ย การให้น้ำ และการบำรุงรักษา
๖. โรคพืช และศัตรูของพืช
๗. การเก็บเกี่ยว และผลผลิต

เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้แก่วัตถุดิบสมุนไพร นอกจากการเพาะปลูกพืชสมุนไพรตามหลักการ GAP แล้ว ผู้ขายวัตถุดิบสมุนไพรยังอาจจะมีกระบวนการเตรียมวัตถุดิบก่อนเข้าสู่กระบวนการผลิตยา เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุดิบสมุนไพรคุณภาพดี มีสาระสำคัญที่เป็นตัวยาที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งไม่ปนเปื้อนจากสิ่งสกปรก เชื้อจุลินทรีย์ หรือสารเคมีต่างๆ การควบคุมคุณภาพวัตถุดิบสมุนไพร มีดังนี้

๑. การเก็บเกี่ยว
๒. การคัดเลือกสิ่งปนปลอม
๓. การทำความสะอาด
๔. การลดขนาด : การหั่น/สับ
๕. การทำให้แห้ง

๖. การบรรจุเมื่อมีกระบวนการสั่งซื้อจากทางโรงพยาบาลแล้ว ผู้จำหน่ายวัตถุดิบสมุนไพรต้องมีกระบวนการควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการขนส่ง ได้แก่ พาหนะขนส่งต้องสะอาด มิดชิด ป้องกันฝุ่น ละออง และแสงแดด ไม่มีการขนส่งมาพร้อมกับวัตถุดิบประเภทอื่นๆ เช่น สารเคมีอันตราย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องมีการควบคุมอุณหภูมิในขณะขนส่ง เพื่อป้องกันการเสียหายของวัตถุดิบสมุนไพรด้วย

๑. การเก็บเกี่ยวสมุนไพร

การควบคุมคุณภาพในระหว่างการเก็บเกี่ยววัตถุดิบสมุนไพร ต้องคำนึงถึง

๑.๑ การเก็บเกี่ยวให้ถูกชนิดของพืช พืชแต่ละชนิดมีชื่อพ้องกันได้หลายชื่อ เพราะชื่อเรียกของพืชชนิดเดียวกันในแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกัน

๑.๒ การเก็บเกี่ยวให้ถูกส่วนที่ใช้เป็นยา เพราะในแต่ละส่วนของพืชอาจมีชนิด และปริมาณสาระสำคัญที่แตกต่างกัน ทำให้มีฤทธิ์ทางยาแตกต่างกัน

๑.๓ การเก็บเกี่ยวตามอายุของพืช ช่วงเวลาของวัน และฤดูกาลเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม จะได้ยามีคุณภาพดีหรือได้สรรพคุณทางยาตามต้องการช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยวเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญในการควบคุมคุณภาพสมุนไพรให้ได้คุณภาพตามที่ต้องการ โดยมีหลักทั่วไปในการเก็บส่วนต่างๆ ของพืชมาใช้เป็นยา ดังนี้

ก. รากและหัว เป็นส่วนที่พืชใช้สะสมอาหาร การเก็บมาใช้ทำยาจึงควรเก็บในระยะที่พืชหยุดการเจริญเติบโตแล้ว เช่น การเก็บเหง้าขมิ้นชันและไพล ควรเก็บเมื่อลำต้นเหนือดินโรทรมแล้ว และมีอายุหลังปลูก ๘-๑๐ เดือน จึงจะได้ปริมาณสารสำคัญสูงสุด

ข. ใบหรือกิ่งต้น ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว และกำลังเข้าสู่ระยะออกดอก เช่น ฟ้าทะลายโຈรและพญาอ เป็นต้น

ค. เปลือกต้นหรือราก ควรเก็บในช่วงปลายฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน และควรทราบอายุที่เหมาะสมของพืชแต่ละชนิดด้วย

ง. ดอก ควรเก็บในระยะดอกตูมถึงดอกเริ่มบาน พืชบางชนิดควรเก็บเมื่อดอกบานเต็มที่ เช่น คำฝอย เก๊กฮวย การเก็บส่วนที่เป็นดอก ควรเก็บในตอนเช้า

จ. เนื้อไม้ ควรเก็บในช่วงปลายฤดูฝนจนถึงฤดูหนาว พืชบางชนิดสามารถเก็บเนื้อไม้ได้ตลอดปี เช่น ฝาง

ฉ. ผล ควรเก็บในระยะที่โตเต็มที่หรือแก่ บางชนิดเก็บฝักอ่อน เช่น มะขามแขก หรือใช้ผลดิบ เช่น ฝรั่ง มะเกลือ เป็นต้น

ช. เมล็ด ควรเก็บระยะแก่

ซ. ส่วนของสมุนไพรที่มีกลิ่นหอม ควรเก็บในช่วงเช้ามืด หรืออากาศเย็น

๒. การคัดเลือกปลอมปน

สิ่งปลอมปนที่พบในพืชสมุนไพรที่ซื้อมาจากตลาดภายนอก ได้แก่ ส่วนอื่นๆ ที่ไม่ต้องการของพืชสมุนไพรที่ใช้ เช่น กิ่ง ก้าน ผล เมล็ด ที่ปนมากับใบซึ่งเป็นส่วนที่ต้องการใช้ หรือการใช้ส่วนของพืชสมุนไพรชนิดอื่น ที่มีลักษณะคล้ายกันมาปนปลอม เนื่องจากมีราคาถูกกว่า หรือหาได้ง่ายกว่า ทำให้สมุนไพรอาจไม่มีสรรพคุณทางยา หรือไม่ปลอดภัยในการใช้การควบคุมคุณภาพในขั้นนี้ นอกจากจะคัดเลือกสิ่งปลอมปนที่ไม่ต้องการออกแล้ว ยังจะต้องคัดสิ่งปนเปื้อนที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่าออก เช่น เศษหญ้า เศษใบไม้ ดิน หิน กรวด ทรายออกให้หมด โดยเฉพาะสมุนไพรที่ใช้ส่วนรากและหัว

๓. การทำความสะอาดสมุนไพร

การทำความสะอาดสมุนไพร ควรทำทันทีหลังการเก็บเกี่ยวหรือซื้อจากผู้ขาย และทำให้แห้งโดยเร็วที่สุดซึ่งยังเป็นการป้องกันการทำลายของจุลินทรีย์ และแมลงศัตรูของสมุนไพรด้วยวิธีการทำความสะอาดสมุนไพรขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสมุนไพรแต่ละชนิด ดังนี้

สมุนไพรที่ใช้ทั้งต้น ให้นำมาแยกสิ่งปลอมปนออก ล้างด้วยน้ำสะอาด และตัดเป็นท่อนๆ ยาวพอสมควร จากนั้นทำให้แห้ง

สมุนไพรที่เป็นราก ลำต้นใต้ดิน ตัดรากฝอยแล้วล้างทำความสะอาด รากหรือลำต้นใต้ดินของพืชบางชนิด ควรปอกเปลือกออก เพื่อให้ได้วัตถุดิบที่มีลักษณะสวยงาม เช่น โภชณาเต้า

(rhubarb)หลังจากล้างแล้วนำมาตัด หั่น หรือฝานให้ได้ขนาดตามความเหมาะสม เหง้าของพืชบางชนิด เช่น ขิง ขมิ้นชัน จะนำไปนึ่งหรือต้มก่อนเพื่อป้องกันการเกิดเชื้อรา และสะดวกในการทำให้แห้ง

สมุนไพรที่เป็นใบ ล้างให้สะอาดและทำให้แห้ง

เปลือกต้น ตัดเป็นชิ้นๆ และทำให้แห้ง

สมุนไพรที่เป็นเนื้อไม้ ตัดเป็นชิ้นและทำให้แห้ง

ดอก แยกสิ่งปลอมปนออก และทำให้แห้ง

ผล ล้างด้วยน้ำ ผลบางชนิดต้องผ่าก่อนนำไปทำให้แห้ง เช่น ลูกจันทน์เทศ

เมล็ด สมุนไพรบางชนิดต้องแยกเมล็ดออกจากผลแห้ง เช่น ลูกกระวาน บางชนิดแยกออกจากผลสดล้างให้สะอาด และทำให้แห้ง เช่น เมล็ดน้อยหน่า เมล็ดมะขาม เมล็ดส้ม เมล็ดฟักทอง เป็นต้นบางชนิดจะนำผลไปต้มก่อนจึงแยกเมล็ดออกมาหั่น แล้วจึงทำให้แห้ง เช่น หมาก

การปลูกวัตถุดิบสมุนไพรไว้แปรรูปเอง และมีวิธีการเก็บสมุนไพรไม่ให้ปนปลอม จะทำให้ไม่ต้องทำความสะอาดหลายครั้ง ซึ่งอาจทำให้สูญเสียสาระสำคัญที่เป็นสรรพคุณทางยา นอกจากนี้สิ่งปนปลอมซึ่งสามารถแยกออกจากสมุนไพรได้ง่ายแล้ว สิ่งปนเปื้อนอื่นๆ เป็นสิ่งที่ต้องกำจัด หรือลดปริมาณให้อยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ได้แก่ฝุ่นละออง เชื้อจุลินทรีย์ เช่น แบคทีเรีย เชื้อรา สารพิษจากเชื้อโรค หรือ เชื้อราที่มีอันตรายมาก เช่น อะฟลาท็อกซิน(aflatoxin) ซึ่งมักตรวจพบในสมุนไพรจำนวนมากที่จำหน่ายในท้องตลาด รวมถึงสารพิษตกค้าง ได้แก่ ยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้า หรือโลหะหนักในดิน

๔. การลดขนาดสมุนไพร : การหั่น/สับ

สมุนไพรที่มีขนาดใหญ่ หนา หรือมีเนื้อแข็ง เช่น รากหรือลำต้นใต้ดิน เปลือกไม้ เนื้อไม้ ต้องตัดให้เล็กหรือบางลง เพื่อให้แห้งง่าย และสะดวกในการเก็บรักษา ในกรณีที่เป็นผล ควรหั่นหรือฝานเป็นชิ้นบางๆ ก่อนทำให้แห้งกรณีต้องเตรียมสมุนไพรเป็นผง อาจหั่นเป็นชิ้น ความหนาประมาณ ๔ มิลลิเมตร กว้างและยาวประมาณ ๑.๕ มิลลิเมตร เพื่อสะดวกในการบดเป็นผง การหั่นหรือสับยา ควรสับบนถาด หรือภาชนะรอง เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งสกปรก

๕. การทำให้สมุนไพรแห้ง

การเก็บสมุนไพรไว้ใช้ได้นานๆ จะต้องทำให้สมุนไพรแห้งโดยกรรมวิธีที่ถูกต้อง เพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากเชื้อราและแบคทีเรีย ทำให้เกิดการสูญเสียสารสำคัญและเน่าเสียวิธีทำให้แห้งโดยทั่วไปมี ๒ วิธี คือ

ก. การตาก การทำให้สมุนไพรแห้ง อาจใช้วิธีการตากแดด หรือผึ่งในร่ม ขึ้นอยู่กับชนิดของสมุนไพร

ข. การอบ ควรใช้ตู้อบที่มีพัดลมระบายอากาศ และควรเลือกอุณหภูมิให้เหมาะสมกับส่วนของพืช (part used)

ดอก ใบและพืชมลลึงที่ใช้ทั้งต้น ไม่เกิน ๒๐ - ๔๐

เปลือกต้น เนื้อไม้ ราก และกิ่ง ไม่เกิน ๓๐ - ๖๕

ผล (ควรวผ่า) และเมล็ด ไม่เกิน ๗๐ - ๙๐

สมุนไพรที่มีสารระเหยง่าย ไม่เกิน ๓๐

เทคนิคการทำสมุนไพรให้แห้ง

๑. ควรเกลี่ยสมุนไพรให้แผ่บางๆ บนภาชนะ ถ้าซ้อนทับกันหนาจะทำให้เกิดความร้อนสมุนไพรจะมีสีดำ และทำให้คุณภาพลดลง

๒. ดอก ควรทำให้แห้งโดยเร็วที่สุด เพื่อถนอมสีของดอกให้คงเดิม โดยวางกระจายบนกระดาษขาว ถ้าเป็นดอกที่มีกลิ่นหอม ควรผึ่งในร่มซึ่งมีอากาศถ่ายเทดี หรือ ตากแดดช่วงสั้นๆ แดดไม่จัดมาก เพื่อป้องกันเชื้อรา ดอกบางชนิดอาจมีดรรชนีและแฉวนตากไว้บนราว

๓. ใบ อาจทำให้แห้งด้วยวิธีเดียวกับดอก ใบที่อุ้มน้ำไว้มากอาจเพิ่มความร้อนในการอบสูงกว่าปกติ

๔. พืชมลลึง หรือพืชที่ใช้ทั้งต้น ถ้าไม่อุ้มน้ำมาก อาจมีดรรชนีเป็นกำแล้วตากแห้ง

๕. รากและลำต้นใต้ดิน เวลาตากหรืออบแห้งในตู้ ควรหมั่นกลับสมุนไพรบ่อยๆ เพื่อป้องกันเชื้อรา

๖. การเก็บสมุนไพร

แมลง ความชื้น แบคทีเรีย และเชื้อรา เป็น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมุนไพรเสื่อมคุณภาพได้เร็ว การเก็บสมุนไพรให้อยู่ได้นาน ควรปฏิบัติดังนี้

๖.๑ ควรเก็บในภาชนะที่เหมาะสม มีฝาปิดสนิท ปิดฉลากระบุชื่อสมุนไพร และวันที่เตรียมวัตถุดิบถ้ามีปริมาณมาก ควรแยกเก็บในภาชนะปิดที่เหมาะสมหลายๆ ใบ จะดีกว่าเก็บในภาชนะใหญ่ๆ เพราะการเปิดภาชนะหลายๆ ครั้ง สมุนไพรจะดูดความชื้น และทำให้แมลง แบคทีเรีย และเชื้อรา เข้าไปทำลายได้ง่ายขึ้น ทำให้สมุนไพรเสื่อมคุณภาพเร็วขึ้น

๖.๒ เก็บภาชนะบรรจุสมุนไพรไว้ในที่สะอาด เย็น ไม่ชื้น และอากาศถ่ายเทดี

๖.๓ สถานที่เก็บสมุนไพร ต้องสามารถป้องกันแมลงได้ โดยทำได้ดังนี้

- ทำความสะอาดและจัดสภาพโรงเก็บให้แห้งและเย็น อย่าให้มีเมล็ดพืช หรือสิ่งที่เป็นอาหารของแมลงตกหล่นบนพื้น

- ลดความชื้นของสมุนไพรให้ต่ำกว่า ๘%

- การใช้ความร้อนทำลาย โดยเก็บเมล็ดพืชที่อุณหภูมิประมาณ ๔๒ °C ติดต่อกันจะทำให้แมลงหยุดการเจริญเติบโตหรือบางชนิดตายได้ และตายหมดที่อุณหภูมิ ๕๕-๖๐ °C ติดต่อกัน

๑๒ ชั่วโมง หรืออุณหภูมิ ๖๕ °C เป็นเวลา ๑๕ นาที

- การใช้ความเย็นจัด แมลงจะหยุดการเจริญเติบโตที่อุณหภูมิต่ำกว่า ๑๒ °C และตายหมดที่

อุณหภูมิ -๒ ถึง -๕ °C

- การทำให้แมลงไม่ได้รับออกซิเจน โดยเก็บในภาชนะมิดชิดหรือพ่นก๊าซไนโตรเจนเข้าไปในภาชนะบรรจุสมุนไพร

- การใช้รังสีแกมมา ใช้รังสีแกมมาขนาด ๐.๒-๐.๗ กิโลเกรย์ สามารถทำลายไข่แมลงและควบคุมการแพร่พันธุ์ของแมลงอย่างได้ผล ทั้งนี้ต้องบรรจุผลิตภัณฑ์ในภาชนะที่ปิดมิดชิด

๒.๓.๒ การคัดเลือกสมุนไพรมาใช้

หลักการทั่วไปในการเก็บสมุนไพร

การเก็บสมุนไพรจากพืช ต้องกำหนดเลือกให้ถูกต้องเหมาะสม เพราะการเจริญเติบโตของพืชในระยะต่างๆ กัน จะมีปริมาณของยาหรือสารเคมีต่างๆ ในพืชมากน้อยต่างกัน เป็นผลให้ฤทธิ์ในการรักษาต่างกันไปด้วย เพื่อให้การรักษาเกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ ต้องคำนึงถึงหลักการเก็บรักษาและเตรียมสมุนไพร ดังนี้

ระยะเวลาหรือฤดูกาลที่ควรเก็บสมุนไพร

ก. ทั้งต้น(ไม้ล้มลุก) เก็บในระยะที่พืชเจริญเติบโตเต็มที่ มีใบหนาแน่นหรือตอนที่กำลังออกดอก

ข. ใบ ควรเก็บในระยะที่พืชเจริญเติบโตเต็มที่ มีใบหนาแน่น ก่อนออกดอก หรือกำลังออกดอก

ค. ดอก ควรเก็บในระยะที่ดอกตูม หรือเริ่มบาน

ง. ผลและเมล็ด เก็บในระยะที่ผลแก่เต็มที่จนสุกงอม ถ้าเป็นผลประเภทน้ำ ควรเก็บในตอนเช้าหรือเย็น

จ. รากหรือหัว เก็บตั้งแต่ต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน (ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนเมษายน คือเก็บในระยะที่มีน้ำน้อย)

ฉ. เปลือกต้นหรือเปลือกกราก เก็บในฤดูร้อนและฤดูฝน

วิธีการเตรียมพืชแห้ง

เมื่อเก็บมาแล้วเลือกสิ่งแปลกปลอมออก ทำความสะอาด เช่น เปลือกกราก เปลือกต้น ลำงหรือขูดผิวนอกออก หั่นเป็นชิ้นตากแดดให้แห้งเก็บเอาไว้ใช้ พวกหัวและรากควรเอาไปนึ่งให้สุกก่อนจึงนำไปตากแห้ง พวกผลควรใช้น้ำร้อนลวกแล้วนำไปตากแห้ง พวกพืชที่มีกลิ่นหอมจำพวกใบและดอกไม่นำเอาไปตากแดดโดยตรง เพราะกลิ่นหอมจะระเหย และสีดอกจะซีดได้ วิธีที่นิยมคือ แฉในกระดังหรือตะแกรง หรือผูกปลายกิ่งแขวนห้อยต้นลง ผึ่งไว้ในที่ร่มแห้งมีลมโกรกประมาณ ๑-๒ สัปดาห์ เก็บใส่ถุงให้มิดชิด หรือหึ่งให้แห้งในตู้เย็น สีและกลิ่นจะคงเดิม

การเก็บรักษาเครื่องยา

ต้องเก็บในภาชนะที่แห้งมีฝาปิดสนิท หรือในถุงผ้า หรือถุงพลาสติกมัดปากถุงให้แน่นเพื่อกันมอดและแมลงเข้าไปกัดกิน หมั่นนำออกตากแดด ของที่มีกลิ่นหอมควรเก็บในภาชนะปิดสนิทและไว้ในที่เย็น ถ้าภาชนะเป็นแก้วใสอย่างวางไว้ในที่มีแสงแดดส่องถึง ถ้าจะให้ดีเก็บไว้ในตู้มืด และต้องเขียนฉลากระบุชื่อของสมุนไพรปิดไว้ข้างภาชนะ เสมอ

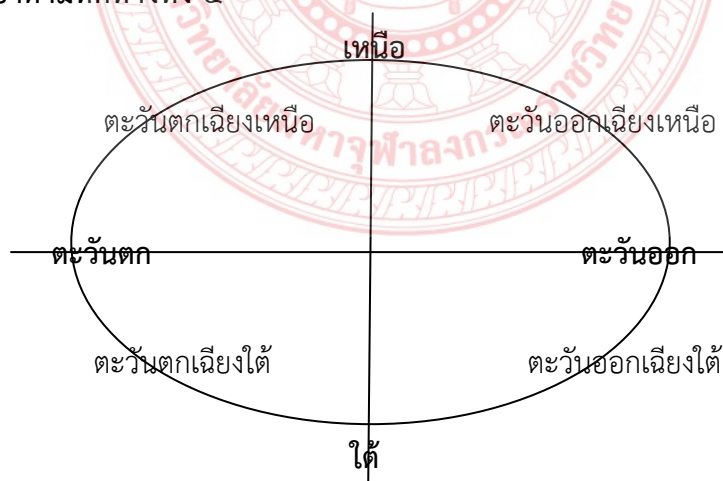
วิธีการเก็บรักษาตามวิธีการของไทยโบราณ

การเก็บยาตามวิธีการของไทยโบราณ ถ้าหากจะพิจารณาให้ดีแล้ว เห็นว่ามีความสำคัญมากสำคัญทั้งทางด้านให้ได้ตัวยามีสรรพคุณดีและทั้งทางด้านการสงวนพันธุ์ของพืชสมุนไพรของตัวยานั้นคงไว้อยู่ตลอดไป เก็บยาต่าง ๆ ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกาลเวลา วิธีการเก็บยาของแพทย์แผนโบราณมี ๔ วิธี คือ การเก็บยาตามฤดู การเก็บยาตามทิศทั้ง ๔ การเก็บยาตามวันและเวลา การเก็บยาตามยาม (กาลเวลา)

การเก็บตัวยาตามฤดู เก็บดังนี้

๑. คิมหันตฤดู (ฤดูร้อน) เก็บ เหง้า หัว แก่น ราก จึงจะได้ยามีสรรพคุณดี
๒. วสันตฤดู (ฤดูฝน) เก็บ ใบ ดอก ลูกหรือฝัก จึงจะได้ยามีสรรพคุณดี
๓. เหมันตฤดู (ฤดูหนาว) เก็บ เปลือกไม้ กระจับปี่ และเนื้อไม้ จึงจะด้ามีสรรพคุณดี

การเก็บตัวยาตามทิศทั้ง ๔

๑. วันอาทิตย์ วันอังคาร เก็บยา ทิศตะวันออก
๒. วันจันทร์ วันเสาร์ เก็บยา ทิศตะวันตก
๓. วันพุธ วันศุกร์ เก็บยา ทิศใต้
๔. วันพฤหัสบดี เก็บยา ทิศเหนือ

ในการเก็บยาตามทิศนี้ ให้ถือเอาที่อยู่ของหมอผู้เก็บยาเป็นศูนย์กลาง

การเก็บตัวยาคตามวันและเวลา

๑. วันอาทิตย์ เข้าเก็บต้น สายเก็บใบ เทียงเก็บราก เย็นเก็บเปลือก
๒. วันจันทร์ เข้าเก็บราก สายเก็บแก่น เทียงเก็บใบ เย็นเก็บเปลือก
๓. วันอังคาร เข้าเก็บใบ สายเก็บเปลือก เทียงเก็บต้น เย็นเก็บราก
๔. วันพุธ เข้าเก็บราก สายเก็บเปลือก เทียงเก็บต้น เย็นเก็บแก่น
๕. วันพฤหัสบดี เข้าเก็บแก่น สายเก็บใบ เทียงเก็บราก เย็นเก็บเปลือก
๖. วันศุกร์ เข้าเก็บใบ สายเก็บราก เทียงเก็บเปลือก เย็นเก็บต้น
๗. วันเสาร์ เข้าเก็บราก สายเก็บต้น เทียงเก็บเปลือก เย็นเก็บใบ

การเก็บตัวยาคตามยาม(กาลเวลา)

๑) กลางวัน

- (๐๖.๐๐-๐๙.๐๐ น.) ยาม ๑ เก็บ ใบ ดอก ลูก
- (๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น.) ยาม ๒ เก็บ กิ่ง ก้าน
- (๑๒.๐๐-๑๕.๐๐ น.) ยาม ๓ เก็บ ต้น เปลือก แก่น
- (๑๕.๐๐-๑๘.๐๐ น.) ยาม ๔ เก็บ ราก

๒) กลางคืน

- (๑๘.๐๐-๒๑.๐๐ น.) ยาม ๑ เก็บ ราก
- (๒๑.๐๐-๒๔.๐๐ น.) ยาม ๒ เก็บ ต้น เปลือก แก่น
- (๒๔.๐๐-๐๓.๐๐ น.) ยาม ๓ เก็บ กิ่ง ก้าน
- (๐๓.๐๐-๐๖.๐๐ น.) ยาม ๔ เก็บ ใบ ดอก ลูก

ยาสมุนไพรเป็นส่วนประกอบที่ได้มาจากพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุ ตัวยาคที่มีอยู่ในพืชสมุนไพรจะมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง แต่ที่สำคัญก็คือ “ช่วงเวลาเก็บยาสมุนไพร” การเก็บในช่วงเวลาที่เหมาะสมจะมีผลต่อฤทธิ์การรักษาโรคของยาสมุนไพรได้ นอกจากคำนึงถึงช่วงเวลาในการเก็บยาเป็นสำคัญแล้ว ยังต้องคำนึงถึงว่าเก็บยาถูกต้องหรือไม่ ส่วนไหนของพืชที่ใช้เป็นยา เป็นต้นพื้นดินที่ปลูก อากาศ การเลือกเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาอย่างถูกวิธีนั้น จะมีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพของยาที่จะนำมารักษาโรค หากปัจจัยดังกล่าวเปลี่ยนไป ปริมาณตัวยาคที่มีอยู่ในสมุนไพรก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย ทำให้ยานั้นไม่เกิดผลในการรักษาโรคได้

หลักทั่วไปในการเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพร แบ่งโดยส่วนที่ใช้เป็นยาดังนี้

๑. **ประเภทรากหรือหัว** เก็บในช่วงที่พืชหยุดเจริญเติบโต ใบ ดอก ร่วงหมด หรือในช่วงต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน เพราะเหตุว่าในช่วงนี้ รากและหัวมีการสะสมปริมาณของตัวยาคไว้ค่อนข้างสูง
๒. **ประเภทใบหรือเก็บทั้งต้น** ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด หรือบางชนิดอาจระบุช่วงเวลาการเก็บชัดเจน เช่น เก็บใบไม้อ่อนหรือไม้แก่เกินไป (ใบเพสลาด) เก็บช่วงดอกตูมเริ่มบาน

หรือช่วงที่ดอกบาน เป็นต้น การกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสม เพราะช่วงเวลานั้น ใบไม้มีตัวยามากที่สุด วิธีการเก็บใช้วิธีเด็ด ตัวอย่างเช่น กระเพรา ขลุ่ ฝรั่ง ฟ้ายะลวยโจร เป็นต้น

๓. **ประเภทเปลือกต้นและเปลือกราก** เปลือกต้นโดยมากเก็บระหว่างช่วงฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน ปริมาณยาในพืชสูงและลอกออกง่าย สำหรับการลอกเปลือกต้นนั้น อย่าลอกเปลือกออกทั้งรอบต้น เพราะกระทบกระเทือนในการส่งลำเลียงอาหารของพืช อาจทำให้ตายได้ ทางที่ดีควรลอกจากส่วนกิ่งหรือแขนงย่อย ไม่ควรลอกจากลำต้นใหญ่ของต้นไม้ หรือจะใช้วิธีลอกออกในลักษณะครึ่งวงกลมก็ได้ ส่วนเปลือกราก เก็บในช่วงต้นฤดูฝนเหมาะที่สุด เนื่องจากการลอกเปลือกต้นหรือเปลือกรากเป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของพืช ควรสนใจวิธีการเก็บที่เหมาะสม

๔. **ประเภทดอก** โดยทั่วไปเก็บในช่วงดอกเริ่มบาน แต่บางชนิดเก็บในช่วงดอกตูม เช่น กานพลู เป็นต้น

๕. **ประเภทผลและเมล็ด** พืชสมุนไพรบางอย่างอาจเก็บในช่วงที่ผลยังไม่สุกก็มี เช่น ฝรั่ง เก็บผลอ่อน ใช้แก้ท้องร่วง แต่โดยทั่วไปมักเก็บตอนผลแก่เต็มที่แล้ว ตัวอย่างเช่น มะแว้งต้น มะแว้งเครือ ดีปลี เมล็ดฟักทอง เมล็ดชุมเห็ดไทย เมล็ดสะแก เป็นต้น

การถ่ายทอดประสบการณ์ของแพทย์ไทยโบราณนั้น ยังมีการเก็บยาตามฤดูกาล วัน โมงยาม และทิศอีกด้วย เช่น ใบควรเก็บในตอนเช้าวันอังคาร ฤดูฝนทางทิศตะวันออก เป็นต้น อย่างไรก็ตามในที่นี้ขอแนะนำให้ใช้หลักการเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพรข้างต้น นอกจากนี้ท่านผู้ศึกษาการเก็บและการใช้สมุนไพร สามารถเรียนรู้ได้จากหมอพื้นบ้านที่อยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีประสบการณ์เก็บยาและการใช้ยามาเป็นเวลายาวนาน

วิธีการเก็บสมุนไพรที่ถูกต้องเหมาะสมนั้น โดยทั่วไปไม่มีอะไรลับซับซ้อน ประเภทใบ ดอก ผล ใช้วิธีเด็ดแบบธรรมดา ส่วนแบบราก หัว หรือเก็บทั้งต้น ใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง เพื่อประกันให้ได้ส่วนที่เป็นยามากที่สุด สำหรับเปลือกต้นหรือเปลือกราก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของต้นพืช ดังนั้นจึงควรสนใจวิธีการเก็บดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุณภาพของยาสมุนไพรจะใช้รักษาโรคได้ดีหรือไม่นั้น ที่สำคัญอยู่ที่ช่วงเวลาการเก็บสมุนไพรและวิธีการเก็บ แต่ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่ยังต้องคำนึงถึงอีกอย่างคือ พื้นที่ปลูก เช่น ลำโพง ควรปลูกในพื้นที่ดินที่เป็นด่าง ปริมาณของตัวยาจะสูง สาระแห่นหากปลูกในที่ดินทราย ปริมาณน้ำมันหอมระเหยจะสูง และยังมีปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมในการเจริญเติบโต ภูมิอากาศ เป็นต้น ต่างก็มีผลต่อคุณภาพสมุนไพรทั้งนั้น ดังนั้นเราควรพิจารณาหาข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วน ก่อนที่จะเก็บยาสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค

แนวทางในการพิจารณาคัดเลือกสมุนไพรมาใช้

เกณฑ์มาตรฐาน

๑.๑ ต้องเป็นยาจากสมุนไพร ที่ปลอดภัย มีคุณภาพมาตรฐาน และมีสรรพคุณชัดเจน มีการระบุองค์ประกอบของสูตรตำรับตามสัดส่วนที่กำหนด และได้รับอนุมัติทะเบียนตำรับยาจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (เว้นแต่เป็นยาที่ได้รับการยกเว้นตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัติยา เช่น เภสัชตำรับโรงพยาบาล หรือควบคุมกำกับโดยกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง)[๑]

๑.๒ เป็นยาที่มีการผลิตตามมาตรฐานหลักเกณฑ์และวิธีการที่ดีในการผลิตยาจากสมุนไพร (GMP for Traditional Medicine) หรือตามข้อกำหนดของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา และมีการควบคุมคุณภาพ (quality control) เช่น การวิเคราะห์หาการปนเปื้อนของจุลินทรีย์ที่อาจก่อให้เกิดโรค โลหะหนัก การผันแปรของน้ำหนักยา (weight variation) เวลาการกระจายตัว (disintegration time) และต้องมีการระบุทั้งวันผลิตและวันสิ้นอายุของยานั้น เป็นต้น

๑.๓ เป็นวัตถุดิบสมุนไพรที่ผ่านการคัดเลือกตามองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย หรือตามตำรายาที่รัฐมนตรีประกาศ/หรือเทียบเท่า หรือมีมาตรฐานตามข้อกำหนดของวัตถุดิบและของตำรับตามเกณฑ์ที่กำหนดในตำรายาของประเทศไทย (Thai Pharmacopoeia, TP) และ/หรือตามตำรามาตรฐานยาสมุนไพรไทย (Thai Herbal Pharmacopoeia, THP) ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องมีกลไกและวิธีการในการพัฒนาให้ยาที่ผลิตจากสมุนไพรนั้นมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน

๑.๔ กรณีมีการพัฒนารูปแบบยา กรรมวิธีผลิต ข้อบ่งใช้ จะต้องมีหลักฐานประวัติการใช้ยาตามสูตรตำรับดั้งเดิม มีหลักฐานข้อมูลการพัฒนารูปแบบ เพื่อยืนยันสรรพคุณ ความคงตัวของยา มีการศึกษาพิษเฉียบพลัน (acute toxicity test) พิษกึ่งเรื้อรัง (subchronic toxicity study) หรือพิษเรื้อรัง (chronic toxicity study) ที่เหมาะสมตามเกณฑ์ขององค์การอนามัยโลกมีการศึกษาวิจัยทางคลินิก

เกณฑ์จำเพาะ

๒.๑ ยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ

ยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ซึ่งมีเกณฑ์การพิจารณาจำเพาะสำหรับแต่ละกลุ่ม คือ

ก. ยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ เป็นยาจากสมุนไพรที่มีการใช้ตามองค์ความรู้ดั้งเดิมหรือตามตำรายาแผนไทย และยาแผนไทยประยุกต์ หรือยาตำรับโดยใช้หลักการของการแพทย์แผนไทยและเภสัชกรรมไทยเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ดังนี้

๑) ต้องแสดงข้อมูลเกี่ยวกับความปลอดภัย เช่น ข้อห้ามใช้ ข้อควรระวัง อาการข้างเคียงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ยา เป็นต้น ทั้งนี้โดยพิจารณาจากตำราและองค์ความรู้เดิม ทางการแพทย์แผน

ไทย ประสบการณ์การใช้ยาหรือหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่แสดงถึงความปลอดภัยหรือพิษของตัวยา ซึ่งเป็นองค์ประกอบในสูตรตำรับ

๒) เป็นยาที่มีการใช้ในมนุษย์กันอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่ดั้งเดิมสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน มีประสิทธิผลตามสรรพคุณที่ระบุในตำรายาที่รัฐมนตรีประกาศ เช่น ตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ ตำรายาและตำราเกี่ยวกับสมุนไพรของไทยหรือต่างประเทศที่รัฐมนตรีประกาศ

๓) โดยมีสูตรส่วนประกอบและข้อบ่งใช้ที่เหมาะสม มีขนาดรับประทานหรือขนาดการใช้ที่มีความแรงตามพิกัดยาที่กำหนด

ข. ยาพัฒนาจากสมุนไพร ได้แก่ ยาจากสมุนไพรแผนปัจจุบัน หรือยาพัฒนาจากสมุนไพรทั้งตำรับยาเดี่ยวและยาผสม มีเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ดังนี้

๑) ต้องมีหลักฐานยืนยันความปลอดภัยในการใช้ในมนุษย์ หรือมีข้อมูลการใช้ในผู้ป่วยชาวไทย ไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ ราย

๒) เป็นยาจากสมุนไพรที่มีประสิทธิผลตามสรรพคุณที่ระบุในตำรายา หรือเภสัชตำรับทั้งของไทยและต่างประเทศ ข้อกำหนดมาตรฐานวัตถุดิบ สูตรตำรับยา กรรมวิธีผลิตที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตยา (Good Manufacturing Practice - GMP) มีมาตรฐานของยาสำเร็จรูป (specification of finished product) ข้อมูลเกี่ยวกับคุณประโยชน์หรือสรรพคุณของตำรับยาที่เป็นข้อมูลการใช้ดั้งเดิม (evidence of traditional use) และข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ (scientific evidence) ที่ยอมรับได้ และมีความปลอดภัยหรือมีหลักฐานทางวิชาการสนับสนุนอย่างเพียงพอ

๓) สถานพยาบาลต้องจัดให้มีระบบติดตามเพื่อเฝ้าระวังความปลอดภัยเกี่ยวกับการใช้ผู้ป่วย เพื่อติดตามอาการไม่พึงประสงค์ อนึ่ง หากมีปัญหาเกิดขึ้นให้ติดตามอย่างใกล้ชิดและรายงานให้คณะกรรมการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติทราบโดยด่วน เพื่อดำเนินการตามสมควรต่อไป

๒.๒ เภสัชตำรับโรงพยาบาลจากสมุนไพร

ยาที่คัดเลือกบรรจุใน "เภสัชตำรับโรงพยาบาลจากสมุนไพร" จะต้องเป็นสูตรตำรับที่มีความปลอดภัย มีประสิทธิผล มีระบบประกันคุณภาพมาตรฐาน เพื่อให้มียาที่จำเป็นจากสมุนไพรที่เพียงพอในการตอบสนองการแก้ปัญหาสุขภาพของประชาชน หรือใช้ทดแทนยาแผนปัจจุบัน เพื่อการพึ่งตนเอง ทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ มีการผลิตเพื่อใช้ในโรงพยาบาลของรัฐ (ซึ่งเป็นการผลิตยาโดยกระทรวง ทบวง กรม ในหน้าที่ป้องกันหรือบำบัดโรค) อยู่แล้วเป็นส่วนใหญ่ ที่มีศักยภาพและความพร้อมทั้งในด้านบุคลากรสถานที่ เครื่องมือ อุปกรณ์ และเทคโนโลยี มีกระบวนการผลิต การควบคุมคุณภาพที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ดีในการผลิตยาสมุนไพรในโรงพยาบาล เพื่อเป็นหลักประกันเรื่องความปลอดภัย ประสิทธิผล และคุณภาพมาตรฐานของยา และใช้วัตถุดิบสมุนไพรในประเทศเป็นหลัก เพื่อสนับสนุนการเพาะปลูกพืชสมุนไพรของชุมชนแบบเกษตรอินทรีย์หรือแบบไร้สารพิษ เพื่อความปลอดภัยจากยาฆ่าแมลงและสร้างสมดุลให้สิ่งแวดล้อม เป็นยาที่มีสูตรตำรับที่

สามารถอ้างอิงถึงผลการรักษา สรรพคุณ รูปแบบ ความแรง ขนาดและวิธีใช้ ข้อห้าม/ข้อควรระวัง จากตำรายาแผนดั้งเดิมหรือเอกสารวิชาการที่เชื่อถือได้ ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

๑) เป็นตำรับยาที่มีการผลิตและใช้ในโรงพยาบาลอย่างต่อเนื่อง

๑.๑) เป็นตำรับยาจากสมุนไพรที่มีอยู่ในตำรายาแผนไทยดั้งเดิม (ตามตำรายาที่รัฐมนตรีประกาศ / ประกาศกระทรวงสาธารณสุข) หรือ

๑.๒) เป็นตำรับยาจากสมุนไพรที่มีงานวิจัยรองรับ หรือมีประสบการณ์อย่างยาวนานเกี่ยวกับการใช้ยาของท้องถิ่น หรือมีการศึกษาข้อมูลความรู้รอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจากตำรายาไทย รายงานทางวิชาการทั้งจากงานวิจัยผลการทดลองต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ หรือ

๑.๓) มีข้อมูลการใช้ยาในโรงพยาบาลในผู้ป่วยอย่างน้อย ๑,๐๐๐ ราย หรือ

๑.๔) เป็นตำรับยาที่มีการผลิตและใช้ ในโรงพยาบาลในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี

๒) มีสูตรตำรับยาสมุนไพรที่มีส่วนประกอบ สรรพคุณ วิธีใช้ และข้อห้าม/ข้อควรระวังที่ชัดเจน

๓) สถานพยาบาลต้องจัดให้มีระบบติดตามเพื่อเฝ้าระวังความปลอดภัยเกี่ยวกับการใช้ในผู้ป่วย เพื่อติดตามอาการไม่พึงประสงค์ อนึ่ง หากมีปัญหาเกิดขึ้นให้ติดตามอย่างใกล้ชิดและรายงานให้คณะกรรมการพัฒนายาหลักแห่งชาติทราบโดยด่วน เพื่อดำเนินการตามสมควรต่อไป

๒.๔ ความเข้มแข็งชุมชน

วิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี ๒๕๓๙ ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนชั้นและทุกภาคส่วนของสังคม ชุมชนเข้มแข็ง สำคัญของการพัฒนา จากปัญหาที่เกิดขึ้นได้เพียงลำพังหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจึงต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม การสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙

การทำให้ชุมชนเข้มแข็งจะต้องมีการเริ่มกระบวนการพัฒนาจากฐานราก ๑) ชุมชนเข้มแข็งที่มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการมีผู้นำที่มีความสามารถ มีการ

เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานวัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจ ชุมชนที่พึ่งพาเอื้อเฟื้อกันและกัน ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของตนเองจัดการปัญหาตนเองภายใต้ความร่วมมือและสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน ๒) กระบวนการแก้ไขปัญหาสังคมในด้านอบายมุข ตามเงื่อนไขความรุนแรงของปัญหาเชิงปริมาณ มาก ปานกลาง น้อย เชิงผลกระทบที่มีต่อครอบครัว ลักษณะที่ตั้งของชุมชน ภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ๓) วิธีการมองปัญหา ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ มองว่ามีความเชื่อมโยงกับเรื่องอื่นๆ หรือเป็นผลมาจากสาเหตุอื่น แบบที่ ๒ มองว่าปัญหาเป็นภัยคุกคามของกระบวนการที่ต้องการเข้ามาทำลายชุมชน ๔) ยุทธศาสตร์และแนวทางการทำงานของชุมชนแบ่งได้ตามแต่ละภูมิภาค ๕) วิธีการทำงานการแก้ไขปัญหาที่เป็นตัวสร้างกระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมอาชีพมีหลายวิธี เช่น สร้างการมีส่วนร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ค้นหาศักยภาพภายในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ ดึงศักยภาพขององค์กรภายนอกเข้ามาเสริมสร้างความเข้มแข็ง และหนุนช่วยในกระบวนการทำงานของชุมชน ๖) บทเรียนการทำงาน of ชุมชน เช่น การมองที่ปัจจัยหลัก คือผู้นำ เพราะผู้นำมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน การนำกลไกในชุมชนมาใช้เช่น ระบบคุ้ม เครือญาติ ศาสนา การบ่มเพาะเยาวชนให้มีภูมิคุ้มกันการมองปัญหา จะต้องมองให้เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆ ชุมชนที่เคยมีประสบการณ์รวมตัวกันพัฒนามาก่อนจะเอื้อประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหา ๗) ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง เช่น คนในชุมชนมีความตระหนัก และห่วงใยต่อความเป็นไปของชุมชน มีแกนนำที่หลากหลาย และมีศักยภาพในการทำงาน สมาชิกในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกิจกรรมต่อเนื่อง เท่าทันสถานการณ์ตลอดเวลา

การสร้างความเข้มแข็งชุมชนประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมกิจกรรมบริการชุมชน ๑. โครงการบ้านมั่นคง เริ่มดำเนินการในปี ๒๕๔๖ เพื่อแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินและที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยใน ชุมชนแออัดทั่วประเทศ โดยสนับสนุนการสำรวจ การออกแบบผังชุมชน รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณการปรับปรุงสาธารณูปโภคและสินเชื่อเพื่อจัดหาที่ดิน และที่อยู่อาศัย สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๔ ต่อปี ไม่เกินรายละ ๓๐๐,๐๐๐ บาทโดยเป็นการดำเนินการทั้งชุมชน ๒. สวัสดิการชุมชน สนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับตำบลหรือเมือง เพื่อจัดสวัสดิการชุมชนทุกประเภทให้กับคนทุกกลุ่มในชุมชน โดยองค์กรชุมชนบริหารจัดการกองทุนด้วยตนเอง เงินกองทุนมาจากการสมทบของสมาชิก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และรัฐบาลส่วนกลาง รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณสมทบกองทุนสวัสดิการที่จัดตั้งใหม่ไม่เกินกองทุน ละ๑๐๐,๐๐๐ บาท (จัดตั้งมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๑ ปี สมาชิกไม่น้อยกว่า ๑๐๐ คน จากครึ่งหนึ่งของจำนวนหมู่บ้านในตำบลนั้น) และสมทบกองทุนเก่า (จัดตั้งมาแล้วไม่ต่ำกว่า๑ปี มีการจัดสวัสดิการไม่น้อยกว่า ๓ ประเภท มีเงินกองทุนจากสมาชิกและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการระบบการบริหารกองทุนชัดเจน) ในอัตรา ๓๖๕ บาท / สมาชิก ๑ คน / ปี ๓. การแก้ปัญหาที่ดินและบ้านมั่นคงชนบท สนับสนุนให้ขบวน

ชุมชนวางแผนแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในพื้นที่ชนบทร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยชุมชนเป็นผู้จัดทำข้อมูล แผนที่และสำรวจครัวเรือนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนด้วยตนเอง แล้วเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ปัญหาตามกระบวนการ บางชุมชนมีการจัดตั้งชุมชนและสร้างชุมชนใหม่ ๔. แผนชุมชน เริ่มดำเนินการในปี ๒๕๔๖ โดยเครือข่ายแผนชุมชนทั่วประเทศ มีการเก็บข้อมูลเศรษฐกิจสังคมรายครัวเรือนเพื่อนำมาวิเคราะห์แล้วจัดทำแผน พัฒนาชุมชนระดับตำบลโดยองค์กรชุมชน เป็นแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาของเครือข่ายองค์กรชุมชนในตำบล สถาบันสามารถสนับสนุนวิชาการและคำแนะนำในการจัดทำแผนชุมชน ๕. สินเชื่อเพื่อการพัฒนา สนับสนุนสินเชื่อกับองค์กรชุมชนในด้านต่างๆ ๖ ประเภทคือ สินเชื่อที่อยู่อาศัย (บ้านมั่นคง) สินเชื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย สินเชื่อพัฒนาแบบองค์กรรวม(ดำเนินการหลายกิจกรรม) สินเชื่อพัฒนารัฐกิจชุมชน สินเชื่อหมุนเวียน และสินเชื่อทรัพยากรธรรมชาติ สินเชื่อทุกประเภทต้องเสนอโดยองค์กรชุมชน อัตราดอกเบี้ยตามประเภทสินเชื่อประมาณร้อยละ ๔ - ๖ % ต่อปี ๖. การรับรองสถานภาพองค์กรชุมชน สนับสนุนการสำรวจข้อมูล รับรองการมีอยู่ รับรองคุณภาพขององค์กรชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดระดับการพัฒนาและสนับสนุนการวางแผนพัฒนาองค์กรชุมชนทุกประเภทในตำบลหรือ เมือง เพื่อให้เครือข่ายองค์กรชุมชนมีข้อมูลองค์กรชุมชนในท้องถิ่นอย่างครบถ้วน เป็นข้อมูลอ้างอิงในการทำงานหรือให้การสนับสนุนของหน่วยงานต่างๆ ๗. สภาพองค์กรชุมชน ดำเนินการตามพรบ.สภาพองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ สนับสนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลและเมืองรวมตัวกันเป็นสภาพองค์กรชุมชนเพื่อ เชื่อมโยงการทำงาน เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและ กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ๘. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรมยั่งยืน ส่งเสริมให้องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ดูแลรักษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทะเล ทะเลสาบและการทำการเกษตรแบบยั่งยืนในเขตภูมินิเวศน์ต่างๆตั้งแต่ชายฝั่งทะเล ไร่ นา เขียงเขา ลุ่มน้ำ ไปจนถึงเขตป่าต้นน้ำ ๙. ระบบข้อมูลและการสื่อสารชุมชน สนับสนุนให้องค์กรชุมชนจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนระดับจังหวัดและตำบล เพื่อ สนับสนุนการทำงานพัฒนาชุมชน ให้มีการจัดทำข้อมูลของตนเองในทุกประเด็นงานเช่นข้อมูลผู้เดือดร้อนกรณี ปัญหาที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย ผู้ประสบภัยธรรมชาติ ข้อมูลองค์กรชุมชนในท้องถิ่น ฯลฯ สนับสนุนการสื่อสารและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านเว็บไซต์ชุมชน วิทยุชุมชนและสื่อประเภทอื่นๆ ๑๐. ศูนย์เรียนรู้ สนับสนุนให้เครือข่ายองค์กรชุมชนในประเด็นงานต่างๆพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมความรู้จากการทำงานขององค์กรชุมชน ให้้องค์กรชุมชนอื่นๆมาศึกษาเรียนรู้และขยายผลการพัฒนาพื้นที่ท้องถิ่นโดย ชุมชนเอง ๑๑. โครงการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินโดยชุมชนท้องถิ่น ดำเนินการใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สงขลา สตูล) สนับสนุนการซ่อมสร้างบ้านของคนยากจนจำนวน ๒๔,๐๐๐ ครัวเรือน ใน ๑,๑๕๖ หมู่บ้านของพื้นที่ดังกล่าว และสนับสนุนการแก้ไขปัญหาที่ดินจำนวน ๒๐ กรณี ๑๒. การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันการเงินชุมชน พัฒนาระบบการ

บริหารจัดการขององค์กรการเงิน การเชื่อมโยงระหว่างกองทุนและองค์กรการเงินต่างๆในชุมชน การแก้ปัญหาหนี้สินโดยองค์กรการเงินชุมชนและการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ๑๓. ประชาสังคม นอกเหนือจากการให้การสนับสนุนองค์กรชุมชนโดยตรงแล้ว สถาบันยังให้การสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่างๆที่ทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนและการพัฒนา สังคม ทางด้านต่างๆ

๒.๔.๑ ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างยั่งยืน จึงต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคม และทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ได้มีการให้แนวคิดและความหมายของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางและการนำไปสู่การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาชุมชน กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง จากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน วัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ศ.นพ.ประเวศ วะสี)ชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ความเข้มแข็งของชุมชน จึงหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหา ร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่นมิติทางด้านเศรษฐกิจมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

๒.๔.๒ องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

การดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วยบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตามมีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิกมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชนมีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบมีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพมีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบมีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่องมีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดีมีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

๒.๔.๓ ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้คือสมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองสมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชนมีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชนสมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชนมีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนการพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไปมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

๒.๔.๔ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้านหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชน

ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

๑. การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

๒. การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชนการฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน

๒.๕ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

“สุขภาพ” หมายความว่า ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญาและทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล

“ปัญญา” หมายความว่า ความรู้ทั่ว รู้เท่าทันและความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดี ความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตอันดีงามและเอื้อเพื่อผู้อื่น

“ระบบสุขภาพ” หมายความว่า ระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

“บริการสาธารณสุข” หมายความว่า บริการต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพการป้องกันและควบคุมโรคและปัจจัยที่คุกคามสุขภาพ การตรวจวินิจฉัยและบำบัดสภาวะความเจ็บป่วยและการฟื้นฟูสมรรถภาพของบุคคล ครอบครัวและชุมชน

“บุคลากรด้านสาธารณสุข” หมายความว่า ผู้ให้บริการสาธารณสุขที่มีกฎหมาย ระเบียบหรือข้อกำหนดรองรับ

“ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านสาธารณสุข” หมายความว่า ผู้ประกอบวิชาชีพตามกฎหมายว่าด้วยสถานพยาบาล

“สมัชชาสุขภาพ” หมายความว่า กระบวนการที่ให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องได้ร่วมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และเรียนรู้อย่างสมานฉันท์ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะนโยบายสาธารณะ

เพื่อสุขภาพหรือความมีสุขภาพของประชาชน โดยจัดให้มีการประชุมอย่างเป็นระบบและอย่างมีส่วนร่วม^{๑๗}

การพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมการอภิบาลโดยเครือข่าย^{๑๘} พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ ออกแบบเครื่องมือนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพไว้หลายชิ้นล้วนเน้นการมีส่วนร่วมตามวิถีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เป็นการเพิ่มทางเลือกสำหรับการอภิบาลระบบสุขภาพจากเดิม ที่มีรูปแบบการอภิบาลโดยรัฐ มาใช้รูปแบบการอภิบาลโดยเครือข่าย เพื่อถักทอหนุนเสริมการอภิบาลโดยรัฐ และการอภิบาลโดยตลาด แต่ไม่ใช่การใช้เพื่อทดแทนการอภิบาลทั้ง ๒ รูปแบบที่มีอยู่ก่อนแล้วการทำงานพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมด้วยเครื่องมือ “สมัชชาสุขภาพ” “การประเมินผลกระทบทางด้านสุขภาพ” “ธรรมนูญสุขภาพ” หรืออื่นๆ จึงเป็นการทำงานที่ต้องเน้นความเป็นหุ้นส่วน ความเป็นเจ้าของร่วม ความไว้วางใจการเห็นคุณค่าของกันและกัน การเสริมสานประโยชน์กันและกันเพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ การสร้างสุขภาพของคนและสังคมไทย

ไม่มีการใช้อำนาจเหนือกัน คือ ไม่เน้นการใช้อำนาจบังคับบัญชาสั่งการ แต่ทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิด “พลังทางสังคม” หรือที่เรียกว่า “อำนาจอ่อน” ขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติแบบคิดไปด้วยกัน ทำไปด้วยกัน ได้ผลไปด้วยกัน เดินไปด้วยกัน เรียนรู้ไปด้วยกันเพื่อผลดีในระยะยาวร่วมกันในขณะเดียวกันเรื่องใดที่จำเป็นหรือสมควรใช้การอภิบาลโดยรัฐ หรือการอภิบาลโดยตลาดก็เลือกไปใช้การอภิบาลแบบนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนและสังคม

ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ คือ กรอบและแนวทางในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ด้านสุขภาพของประเทศ เป็นเสมือนพิมพ์เขียวที่ภาคส่วนต่างๆ มาร่วมกันกำหนดภาพอนาคตที่พึงประสงค์ของระบบสุขภาพ ทุกหน่วยงาน องค์กรรวมถึงชุมชน ท้องถิ่นจึงสามารถนำใช้อ้างอิงประกอบการจัดทำแผนนโยบาย รวมถึงกติการ่วมของชุมชนได้ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ การสนับสนุนโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยต้นแบบ รวมถึง นโยบายสนับสนุนการบริการปฐมภูมิ และการจัดให้มีหมอประจำครอบครัวของกระทรวงสาธารณสุข และการทบทวนมติบีโอไอในการส่งเสริมการลงทุนด้านบริการสุขภาพ^{๑๙}

^{๑๗} พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐, (กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๑๘} กำพล จินดาวัฒน์, การอภิบาลร่วมสมัย, (กรุงเทพฯ : บริษัท สามดีพรีนติ้งอีควิปเมนท์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๓๕.

^{๑๙} พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐, (กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

การสาธารณสุข (Primary Health Care หรือ PHC หรือ สสม.)

การสาธารณสุขพื้นฐาน หมายถึง การดูแลสุขภาพที่จำเป็นซึ่งจัดให้อย่างทั่วถึงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัวและในทุกชุมชน โดยการยอมรับและการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของทุกคน ด้วยค่าใช้จ่ายที่ไม่เกินกำลังของชุมชนและประเทศจะรับได้ นอกจากนี้ การสาธารณสุขพื้นฐานยังต้องก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างระบบบริการสาธารณสุขของประเทศกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม โดยมีระบบบริการสาธารณสุขเป็นแกนกลาง

การสาธารณสุขพื้นฐาน เป็นกลวิธีทางสาธารณสุขที่เพิ่มขึ้นจากระบบบริการสาธารณสุข ซึ่งมีอยู่ในระดับตำบลและหมู่บ้าน ผสมผสานทางด้านการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการฟื้นฟูสภาพที่ดำเนินการโดยประชาชน โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ด้วยวิธีการหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยมีผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) และ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เป็นผู้ประสานงาน

ความสำคัญของการสาธารณสุขพื้นฐาน

ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในงานสาธารณสุขที่จำเป็นเบื้องต้นหรือพื้นฐาน คืองานด้านการดูแลรักษาโรคหรือการเจ็บป่วยที่จำเป็น การรู้จักระวังและป้องกันโรคติดต่อที่สำคัญ ๆ และพบป่วยในหมู่บ้าน การมีความรู้ทางด้านสาธารณสุข เช่น สุขาภิบาล อาหาร อนามัยแม่และเด็ก การวางแผนครอบครัว การฟื้นฟูสภาพผู้ป่วย เป็นต้น โดยความรู้เหล่านี้ไม่ใช่เพียงแต่รู้เฉพาะคนหนึ่งคนใด แต่จะต้องมีการแพร่กระจายความรู้ดังกล่าวรวมถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลไปสู่เพื่อนบ้านและชุมชนด้วย การกิจเหล่านี้ เป็นสิ่งที่รัฐบาลโดยระบบบริการของรัฐมีความปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะให้บังเกิดขึ้นแก่ประชาชนทุกคน

หลักในการดำเนินงานสาธารณสุขพื้นฐาน

หลักการที่สำคัญของการสาธารณสุขพื้นฐานมี ๔ ประการ คือ

๑. การมีส่วนร่วมของชุมชน (People Participation = P.P หรือ Community Participation, Community Involvement = C.I) ซึ่งสำคัญตั้งแต่การเตรียมเจ้าหน้าที่ เตรียมชุมชน การฝึกอบรม การติดตามดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามาร่วมช่วยเหลืองานด้านสาธารณสุข ทั้งด้านกำลังคน กำลังเงิน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มิได้หมายถึงชุมชนให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการพัฒนา หากแต่หมายถึงประชาชนในชุมชนนั้นเป็นผู้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนของตนเป็นอย่างดี จึงเป็นผู้กำหนดปัญหาสาธารณสุขของชุมชนนั่นเอง เป็นผู้วิเคราะห์ปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน ทั้งนี้ โดยชุมชนมีความสามารถในการแยกแยะได้ว่าวิธีการแก้ปัญหาใดประชาชนในชุมชนสามารถแก้ไขได้ วิธีการใดอยู่นอกเหนือความสามารถของชุมชน ก็ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ บุคคลหรือองค์กรภายนอกเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมีได้หลายรูปแบบ ตัวอย่างของรูปแบบการดำเนินงานที่ผ่านมา ได้แก่

- การสำรวจและใช้ผลการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.)
- การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านเพื่อแก้ปัญหาสาธารณสุข
- การจัดตั้งศูนย์สาธารณสุขพื้นฐานชุมชน (ศสมช.)
- การคัดเลือกและฝึกอบรม อสม. กสค. เป็นต้น

๒. การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology = AT) เทคนิคและวิธีการที่ใช้ในงานสาธารณสุขพื้นฐาน ควรเป็นเทคนิควิธีการที่ง่ายไม่ซับซ้อน ยุ่งยาก เหมาะสมกับแต่ละสภาพท้องถิ่นและประชาชนสามารถปฏิบัติได้ เทคนิควิธีการซึ่งหมายรวมถึงแต่วิธีการค้นหาปัญหา ขบวนการในการแก้ไขปัญหา จนกระทั่งถึงเทคนิคในการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง เช่น การทำระบบประปาด้วยปล้องไม้ไผ่ การใช้สมุนไพรในชุมชน การใช้ระบบการนวดไทยเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย เป็นต้น เทคนิคเหล่านี้อาจเป็นภูมิความรู้ดั้งเดิมในชุมชน ที่ชุมชนมีการถ่ายทอดในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขของตนเองมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เช่น การใช้ยาหรือแพทย์แผนไทยในการรักษาพยาบาลโรคบางอย่าง หรือการนวดไทย หรือเป็นภูมิความรู้ใหม่ที่ชุมชนได้เรียนรู้เพิ่มเติมว่าเหมาะสมกับชุมชนในการแก้ปัญหา เช่น การใช้อาหารเสริมในการแก้ไขปัญหาโภชนาการ การจัดทำโอ่งน้ำเพื่อเก็บน้ำสะอาด เป็นต้น หากการเรียนรู้ไปยังอีกชุมชนหนึ่งในลักษณะที่ประชาชนถ่ายทอดความรู้สู่ประชาชนด้วยกันเอง อาจเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือโดยการสนับสนุนช่วยเหลือของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยวิธีการที่เรียกว่า การแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน หรือ TVDV (Technology cooperation among developing villages) จะทำให้ขบวนการเรียนรู้เหล่านี้เป็นไปโดยกว้างขวาง รวดเร็ว ซึ่งจะ เป็นประโยชน์กับประชาชนในการแก้ไขปัญหาของเขาเองที่ประชาชนสามารถปฏิบัติได้

๓. มีการปรับระบบบริการพื้นฐานของรัฐเพื่อรองรับการสาธารณสุขพื้นฐาน (Reoriented Basic Health Service = BHS) หรือ Health Infrastructure ระบบบริการของรัฐ และระบบบริหารจัดการที่มีอยู่แล้วของรัฐ จะต้องปรับให้เชื่อมต่อและรองรับงานสาธารณสุขพื้นฐานด้วย ทั้งนี้โดยมีความมุ่งหมาย ดังนี้ คือ

- ๓.๑ ต้องการให้เกิดการกระจายการครอบคลุมบริการให้ทั่วไป (Coverage)
- ๓.๒ การกระจายทรัพยากรลงสู่มวลชน (Resource Mobilization)
- ๓.๓ การจัดระบบส่งต่อผู้ป่วยที่มีประสิทธิภาพ (Referral System)

ในช่วงเวลาที่ผ่านมากระทรวงสาธารณสุข มีความพยายามที่จะปรับระบบบริการสาธารณสุขของรัฐให้เอื้อต่องานสาธารณสุขพื้นฐาน ดังจะพิจารณาได้จากโครงการต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ

- โครงการบัตรสุขภาพ

- โครงการพัฒนาระบบบริการของสถานบริการและหน่วยงานสาธารณสุขในส่วนภูมิภาค (พบส.)

- คณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขระดับอำเภอ (คปสอ.)

เป้าหมายของการปรับเปลี่ยนระบบบริการสาธารณสุข ก็เพื่อที่จะทำให้ประชาชนสามารถที่จะเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพได้ รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง การปรับเปลี่ยนระบบบริการจะต้องมีการดำเนินงานในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับสถานีนามัยซึ่งอยู่ใกล้ชุมชน โรงพยาบาลชุมชนในระดับอำเภอ โรงพยาบาลทั่วไป/โรงพยาบาลศูนย์ในระดับจังหวัด รวมทั้งสถานบริการเฉพาะทางต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการอย่างทั่วถึงเป็นธรรม และได้รับการส่งต่อเพื่อดูแลอย่างต่อเนื่องเมื่อมีความจำเป็น

๔. การผสมผสานกับงานของกระทรวงอื่น ๆ (Intersectoral Collaboration = IC) งานสาธารณสุขพื้นฐานจะสำเร็จผลได้ต้องผสมผสานทำงานไปด้วยกันได้ ทั้งภายในกระทรวงและต่างกระทรวง แนวคิดที่สำคัญของการดำเนินงานในด้านนี้ คือ การประสานเพื่อให้หน่วยงานอื่นทำงานในความรับผิดชอบของหน่วยงานนั้น ๆ ในลักษณะที่ส่งเสริมหรือสอดคล้องกับการพัฒนาด้านสุขภาพ ไม่ใช่ขอให้บุคลากรของหน่วยงานอื่นมาร่วมกันปฏิบัติงานภาคสาธารณสุข ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การประสานงานระหว่างสาขาเป็นไปอย่างได้ผล คือ ความสามารถในการวิเคราะห์ว่า การดำเนินงานเรื่องอะไร ของหน่วยงานใดจะมีส่วนในการส่งเสริมการมีสุขภาพดี เช่น การศึกษา การเกษตร การปรับปรุงด้านสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมบทบาทขององค์กรชุมชน ฯลฯ

การประสานความร่วมมือต้องดำเนินการในหลายระดับ แต่ที่สำคัญนั้นหากสามารถสร้างให้เกิดความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดหรือตัดสินใจ ก็จะช่วยให้ความร่วมมือนั้นชัดเจนและมีประสิทธิภาพ รูปแบบสำคัญที่มีการศึกษาวิเคราะห์และมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการประสานงานระหว่างสาขา คือ การใช้ จปฐ. เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งในแง่ของการส่งเสริมการประสานงานระหว่างสาขานั้นถูกเน้นหนัก คือ การประสานงานเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ยอมรับและร่วมกันใช้เป้าหมาย จปฐ. ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของตนเองเป็นเป้าหมายในการทำงานกับประชาชนในพื้นที่ หรือหากจะมีการปรับเปลี่ยนเป้าหมายและตัวชี้วัด จปฐ. ก็ต้องปรับเปลี่ยนโดยมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นประโยชน์ต่อการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน

องค์ประกอบของงานสาธารณสุขมูลฐาน

ประกอบด้วย การบริการแบบผสมผสาน ๔ ด้าน คือ การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสภาพ ซึ่งงานทั้ง ๔ ด้านนี้ สามารถแยกออกเป็นงานที่ประชาชน จะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. การให้การศึกษาวิธีป้องกัน และการควบคุมปัญหาสุขภาพอนามัยที่มีอยู่โดยการให้สุขศึกษาในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องที่หมู่บ้านได้เลือกจะดำเนินงานตามแผนสาธารณสุขหมู่บ้าน หรือเรื่องที่เป็นปัญหาของท้องถิ่น และดำเนินงานตามกิจกรรมที่กำหนด เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน หรือในชุมชน

๒. การสนับสนุนการจัดหาอาหาร และโภชนาการมุ่งเน้นที่กลุ่มเด็กอายุต่ำกว่า ๕ ปี และหญิงมีครรภ์ โดย ผสส. และ อสม. ทำหน้าที่กระตุ้นเตือนให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาโภชนาการที่เกิดขึ้น เช่น โรคขาดสารอาหารในเด็กอายุ ต่ำกว่า ๕ ปี หรือเด็กแรกเกิดมีน้ำหนักตัวน้อย เป็นต้น โดยร่วมมือกับชุมชนในการเฝ้าระวัง ทางโภชนาการของเด็กอายุต่ำกว่า ๕ ปี ให้ความรู้โภชนศึกษาแก่ มารดา และประชาชน ตลอดจน ส่งเสริมการผลิตอาหารที่มีคุณค่าในหมู่บ้าน

๓. การจัดหาน้ำสะอาดให้พอเพียง และการสุขาภิบาลขั้นพื้นฐานสนับสนุนให้ประชาชนมีบทบาทในการพัฒนาการสุขาภิบาลได้ด้วยตนเอง โดย ผสส. และ อสม. ชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงความสำคัญ ของการจัดหาน้ำสะอาดไว้ดื่ม การสร้างส้วม การกำจัดขยะมูลฝอย การจัดบ้านเรือนให้สะอาด และรวบรวมข้อมูลในหมู่บ้าน พร้อมทั้งกำหนดเป้าหมายที่จะดำเนินการ เพื่อพัฒนาการสุขาภิบาลในหมู่บ้าน

๔. การดูแลอนามัยแม่และเด็ก และการวางแผนครอบครัว ผสส. และ อสม. ชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการดูแลก่อนคลอด (การฝากครรภ์) การคลอด และการดูแลหลังคลอด พร้อมทั้งนัดหมายเจ้าหน้าที่ ในการออกไปตรวจครรภ์ก่อนคลอด นัดหมายมารดามารับบริการ และความรู้ในการปฏิบัติตัวที่ถูกสุขลักษณะ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก

๕. การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคเพื่อต่อต้านโรคติดต่อที่สำคัญเพื่อสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคติดต่อ ที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีน แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กอายุต่ำกว่า ๕ ปี อย่างทั่วถึงนั้น ผสส. และ อสม. ซึ่งเป็นแกนกลางจะชี้แจงให้ประชาชน ทราบถึงความสำคัญของการได้รับวัคซีน และนัดหมายเจ้าหน้าที่ ออกไปให้บริการแก่ประชาชนตามจุดนัดพบต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นที่บ้าน หรือที่ประชุมหมู่บ้านก็ได้

๖. การป้องกัน และควบคุมโรคระบาดในท้องถิ่น ผสส. และ อสม. ชี้แจงให้ประชาชนทราบว่า ในหมู่บ้านมีโรคอะไรบ้างที่เป็นปัญหา เช่น โรคอุจจาระร่วง โรคพยาธิ โรคไข้เลือดออก ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการป้องกัน และรักษา รวมทั้งการร่วมมือกันในการดำเนินการควบคุม และป้องกัน มิให้เกิดโรคระบาดขึ้นได้

๗. การรักษาพยาบาลที่เหมาะสมสำหรับโรค และการบาดเจ็บที่พบบ่อยอสม. ให้การรักษาพยาบาลที่จำเป็นเบื้องต้นแก่ชาวบ้าน และชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงความสามารถของ อสม.

ในการรักษาพยาบาล ชี้แจงให้ทราบถึงสถานบริการของรัฐ ผสส.และ อสม. ร่วมกับประชาชนในหมู่บ้านช่วยกันจัดหาเวชภัณฑ์สำหรับหมู่บ้าน และส่งต่อผู้ป่วย ถ้าเกินความสามารถของ อสม.

๘. การจัดหาที่จำเป็นไว้ใช้ในหมู่บ้านโดยดำเนินการจัดตั้งกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน และดำเนินการให้ประชาชน สามารถซื้อยาได้จาก อสม. หรือจากกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน ได้สะดวกรวดเร็ว และในราคาถูก

๙. การทันตกรรมสาธารณสุข ผสส. และ อสม. ชี้แจง และให้ความรู้ แก่ประชาชนเรื่องการดูแลฟัน โดยเฉพาะในเด็ก จะต้องมีการรักษาสุขภาพของช่องปากและฟัน ผสส. และ อสม. นัดหมายให้ประชาชนรับบริการ เมื่อมีหน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่เข้ามาในชุมชน

๑๐. การสุขภาพจิต ผสส.และอสม. ชี้แจงให้ประชาชนทราบ ถึงการส่งเสริมสุขภาพจิต การค้นหาผู้ป่วยในระดับชุมชน เพื่อจะได้รับการแนะนำที่ถูกต้อง งานนี้จะได้ผล ต่อเมื่อผสมผสานกับงานบริการอื่น รวมทั้งการร่วมมือของชุมชนแต่อย่างใดก็ดี องค์กรประกอบต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ครอบคลุมปัญหาของชุมชนในชนบท ซึ่งปัญหาดังกล่าวคงจะมีอยู่อีกนาน จนกว่าประชาชนทั้งหมดจะรับรู้ เข้าใจ และให้ความร่วมมือ ปฏิบัติตามหลักการของบริการสาธารณสุขมูลฐานเท่านั้น

แพทย์พื้นบ้าน

สังคมไทย ได้มีการฟื้นฟูแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเริ่มจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) แนววัฒนธรรมชุมชน ที่สรุปบทเรียนจากการทำงานพัฒนาชนบทโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (Community participation) แล้วพบว่า วัฒนธรรมเป็นพลังของการพัฒนาในกระบวนการทำงานได้เกิดการค้นหานักฟื้นฟู นักประยุกต์และเสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อรักษาเสถียรภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างสมสมัย นักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมที่กล่าวถึงดังกล่าว ถูกเรียกว่า "ปราชญ์ชาวบ้าน" หรือ "ผู้รู้ชาวบ้าน" สติปัญญาที่นำมาสร้างสรรค์นี้เรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือ "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน"

ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพนับเป็นวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพและความเจ็บป่วยของประชาชน ซึ่งมีความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์และวัฒนธรรมย่อยในสังคมไทย เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ตกผลึกจากการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือก กลั่นกรอง และสั่งสมสืบทอดจากคนรุ่นก่อน สู่คนรุ่นหลัง เป็นสิ่งสะท้อนระบบคิด ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อการดำรงอยู่ การพึ่งพาตนเอง นอกจากนี้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพยังมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในสังคมไทยยุคปัจจุบันภูมิปัญญาด้านสุขภาพของไทยสามารถพิจารณาคุณค่าและความหมายในหลายมิติ และยังเป็นทุนทางปัญญาและเทคโนโลยีที่เรียบง่ายสามารถเข้าถึง ใช้ประโยชน์ และพึ่งตนเองได้ อันเป็นแบบแผนการดูแลสุขภาพตนเองบนฐานแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถพัฒนาต่อยอดและประยุกต์ใช้เป็นสินค้าและบริการในสังคมทุนนิยม

ได้ด้วย เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สังคมควรดูแล คຸ້ມครอง ส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและยุติธรรม

ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพสามารถจำแนกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ (Indigenous health) และภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน (Indigenous Medicine)

"ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ" หมายถึง วัฒนธรรมการดูแลรักษาสุขภาพของกลุ่มชนและชาติพันธุ์และเป็นระบบคิด องค์ความรู้ และวิถีปฏิบัติเพื่อการดูแลสุขภาพและรักษาความเจ็บป่วย มีอัตลักษณ์ สัมพันธ์กับวัฒนธรรม เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและผสมผสานกับการแพทย์แบบอื่น นอกจากนี้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพได้รับการถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ตรง นับเป็นความรู้เชิงประสบการณ์ (experienced-knowledge) ภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์

"การแพทย์พื้นบ้าน" หมายถึง ภูมิปัญญาการรักษาโรคของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ที่มีฐานความคิดและแบบแผนการปฏิบัติที่ผสมผสานระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติ ศาสนา และประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงที่สะสม สืบทอด และใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น โดยหมอพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการรักษาโรค

"หมอพื้นบ้าน" หมายถึง บุคคลซึ่งมีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่น ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยหรือการแพทย์พื้นบ้าน ตามวัฒนธรรมของชุมชนสืบทอดกันมานานเป็นที่นิยมยกย่องจากชุมชน

ภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดที่มีความพร้อมและมีศักยภาพสูงในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาสุขภาพ เนื่องจาก หมอพื้นบ้านองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐ มีบทเรียนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ เช่นอาหาร การปฏิบัติตน และการแพทย์พื้นบ้านมาใช้เพื่อการเยียวยาผู้ติดเชื้อ/ผู้ป่วยเอดส์ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา มีความพยายามในการสังเคราะห์ความรู้จากป๊อบสา จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนด้านการแพทย์พื้นบ้าน การจัดตั้งชมรม/เครือข่ายหมอพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหมอพื้นบ้าน แต่ก็พบว่า มีข้อจำกัดหลายประการ เนื่องจากการเคลื่อนไหวดังกล่าวยังกระจุกกระจาย ไร้ทิศทาง อีกทั้งกระแสการบริโภคนิยมได้ทำให้สมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลายเป็นสินค้า ซึ่งเป็นการลดทอนคุณค่าและศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเหตุให้ความพยายามในการรื้อฟื้นองค์ความรู้ยังไม่สามารถดำเนินไปได้เท่าที่ควร

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิพนธ์ สมบูรณ์พูลเพิ่ม ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้นำชุมชน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่^{๒๐} พบว่า ๑. ความผูกพันที่มีต่อชุมชน การได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลภายในครอบครัว การมีเอกลักษณ์ทางสังคม อยู่ในระดับมาก ๒. พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของผู้นำเมื่อจำแนกด้านอายุและอาชีพ ระยะเวลาการเป็นผู้นำ พบว่า ไม่แตกต่างกัน ๓. การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว องค์กรท้องถิ่น ความผูกพันต่อชุมชน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๐๑

รุ่งทิพย์ จิตมกล้า ผลของการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของพืช สมุนไพรในเขตเขาซอนเตือ^{๒๑} พบว่า สมุนไพรบริเวณเขาซอนเตือตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติโดยคุณหมิงเป็น ระยะทาง ๑,๒๐๐ เมตร พบสมุนไพร ๕๐ ชนิด ๓๒ วงศ์ แบ่งเป็นไม้ยืนต้น ๒๔ ชนิด ไม้ล้มลุก ๒๑ ชนิด ไม้พุ่ม ๔ ชนิด กว้างไม้หิน ๑ ชนิด แบ่งสรรพคุณในการรักษาโรคเป็น ๔ กลุ่ม โดยกลุ่มที่พบมากที่สุด คือกลุ่มที่มี สรรพคุณในการรักษาเกี่ยวกับระบบกล้ามเนื้อ ๒๔ ชนิด รองลงมาคือกลุ่มที่มีสรรพคุณในการรักษาเกี่ยวกับ โรคอื่นๆ มี ๑๗ ชนิด กับกลุ่มที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารมี ๘ ชนิด และที่พบ น้อยที่สุดคือกลุ่มที่มีสรรพคุณในการรักษา ระบบทางเดินหายใจมี ๑ ชนิด พืชสมุนไพรพบมากที่สุดของ บริเวณนี้คือ สลัดได (*Euphorbia antiquorum* L.) ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กลักษณะคล้ายตะบองเพชร ต้นมี สรรพคุณเป็นยาถ่ายพยาธิในท้อง แก้ไข้ บำรุงหัวใจ อยางจากต้นทามาพยาธิโรคผิวหนัง ทากัดหูด ใช้ปรุงเป็น ยาถ่ายสังกรณี (*Barleria strigosa* Willd. Us) ซึ่งเป็นพืชไม้พุ่มขนาดเล็กจะพบบริเวณที่ราบและพบมากในหน้าฝน รากมีสรรพคุณ ใช้ทำเป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ ดับพิษ ถอนพิษไข้ ลดความร้อนในร่างกาย และ ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis* Gamble B) ซึ่งเป็นไผ่ลำเล็กขึ้นชิดแน่น กาบหน่อสีขาว ใบมีสรรพคุณ ขับ และฟอกล้างโลหิต แก้ร้อนในกระหายน้ำ ใช้ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ ขับนิ่ว นอกจากนี้ยังพบสมุนไพรที่หา ยากคือ ฮ้อสะพายควาย (*Sphenodesme pentandra*) เป็นไม้เถา มีสรรพคุณสำคัญในด้านบำรุงกำลัง และ คงคาเตือด (*Arfeuillea arborescens* Pierre T) เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง เปลือกต้น มีสรรพคุณใน การแก้คัน แก้ร้อนในกระหายน้ำ ดับพิษไข้ เนื้อไม้ แก้ซาง แก้แสบตาม

^{๒๐} นิพนธ์ สมบูรณ์พูลเพิ่ม, พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้นำชุมชน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๑} รุ่งทิพย์ จิตมกล้า, การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของพืช สมุนไพรในเขตเขาซอนเตือ, (นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ผิวหนัง องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรจาก นายเล็ก ผึ้งเถื่อน และ นายสมชาย ชัยโพศรี แบ่งเป็นความรู้ที่ได้จาก การวินิจฉัยโรค และความรู้ที่ได้จากการเตรียมตัวยารวมทั้งความรู้ที่ได้จากวิธีการรักษา พบว่ามีการนำ สมุนไพรมาใช้รักษาโรคโดยนายเล็กจะนำสมุนไพรมาหลายชนิดบดผสมรวมกันเป็นยา ๑ ตำรับใช้ในการ รักษาโรค บางครั้ง ๑ โรคจะต้องใช้ตัวยารหลายตำรับ ยาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นผงวิธีรับประทานจะขึ้นอยู่กับชนิด ตัวยารบางชนิดจะต้องมีการกินร่วมกับ น้ำผึ้งหรือผลไม้ จึงจะทำให้ได้ผลดี เช่น ตำรับยาปัญญาสว่าง จะต้อง กินโดยละลายกับน้ำร้อน ๑ หยิบมือ กินกับแตงกวาเผา ๑-๒ ผล จะช่วยให้ประสิทธิภาพของยาดีขึ้น ส่วนนาย สมชายมีการนำสมุนไพรตัวเดียวมารักษา โดยส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรสดนำมาตากแดดและนำมาต้มหรือ ดองกับเหล้าดื่มเข้า และเย็น ใช้รักษาควบคู่กับยาแผนปัจจุบัน

สุพุกษา ทำสระ ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมและการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรของประชาชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๒๒} พบว่า ๑.ประชาชนส่วนใหญ่เคยใช้เครื่องสำอางสมุนไพร ซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรจากร้านค้าทั่วไป รู้จักเครื่องสำอางสมุนไพรจากสื่อโทรทัศน์ ใช้เครื่องสำอางสมุนไพรประเภทเจลล้างหน้าเหตุผลที่ซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรเพราะต้องการทดลองใช้ซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรครั้งละไม่เกิน ๒๐๐ บาท และซื้อเครื่องสำอางสมุนไพร ๑ ครั้ง/เดือน ๒. ประชาชนมีระดับการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรในด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดโดยรวมมีการตัดสินใจอยู่ในระดับมาก ๓. ประชาชนที่มีเพศอาชีพ และสถานภาพสมรสแตกต่างกันมีระดับการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรด้านผลิตภัณฑ์แตกต่างกัน และประชาชนที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีระดับการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรด้านราคาที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๔.ประชาชนที่มีการใช้เครื่องสำอางสมุนไพร และประเภทเครื่องสำอางสมุนไพรที่ใช้แตกต่างกันมีระดับการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรด้านราคาแตกต่างกัน ส่วนประชาชนที่มีเหตุผลที่ซื้อเครื่องสำอางสมุนไพร และจำนวนเงินในการซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรแตกต่างกันมีระดับการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

คมคาย เชียงบาล ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖^{๒๓} พบว่า ๑.หลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ที่มีผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกันทุกองค์ประกอบ

^{๒๒} สุพุกษา ทำสระ, พฤติกรรมและการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรของประชาชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๒๓} คมคาย เชียงบาล, การพัฒนาหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, (อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๒. นักเรียนที่เรียนตามหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเฉลี่ยร้อยละ ๘๐.๔๒ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .๐๑ ๓. นักเรียนที่เรียนตามหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่น มีทักษะการปฏิบัติการหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นเฉลี่ยร้อยละ ๙๓.๓๒ ๔. นักเรียนที่เรียนตามหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่น มีความพึงพอใจต่อ หลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้หลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นอยู่ในระดับมากที่สุด

อภิชาติ มหาราชเสนา ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการกลุ่มสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกรณีศึกษาบ้านรูปสมุนไพรตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอยะประแดง จังหวัดสมุทรปราการ^{๒๔} พบว่า ๑. บริบทชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม วิถีของชุมชน ตลอดจนกลุ่มสมาชิกการผลิตรูปหอมสมุนไพร พบว่า ด้านสังคม และสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และคนในชุมชนมีความเอื้ออาทรจึงทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนได้ ในชุมชนมีกิจกรรมการผลิตที่แตกต่างกัน แต่มีการรวมตัวกันจัดตลาดน้ำ เพื่อนำสินค้ามาจัดจำหน่าย ซึ่งทำให้เกิดรายได้ในชุมชน ๒.กระบวนการพัฒนากลุ่ม พบว่า มีการจัดรูปแบบการบริหารงานกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เกรียงไกร และคณะกรรมการ ๓. ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า การออกแบบผลิตภัณฑ์ และการบรรจุภัณฑ์ มีการคิดค้นประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่อยู่เสมอ และสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับตลาดนั้นโดยความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ และได้รับการคัดสรรมาตรฐานผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานภาครัฐ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงภายในเครือข่าย โดยวิธีการฝึกอบรม สัมมนา และการศึกษาดูงานต่างๆ การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ ก็มีคณะกรรมการ ฝ่ายควบคุมผลิตภัณฑ์ โดยมีการกำหนดมาตรฐานของผลิตภัณฑ์แต่ละประเภท ให้เป็นไปมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ มีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนกับกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผลิตภัณฑ์ยังได้รับการรับรองตามมาตรฐานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(OTOP) ของกระทรวงมหาดไทย และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ของกระทรวงอุตสาหกรรมมีลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์ เน้นการใช้วัตถุดิบหลักจากธรรมชาติ และไม่มีการใช้สารเคมีเป็นส่วนประกอบ และมีกระบวนการจัดการกลุ่มที่นำไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน คือ ชุมชนได้เป็นเจ้าของกิจการเอง วัตถุดิบที่นำมาผลิตก็มาจากทรัพยากรในชุมชน อีกทั้งผลิตภัณฑ์ยังมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ และสามารถจัดจำหน่ายได้ทุกที่ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ยังได้รับการรับรองมาตรฐาน โดย

^{๒๔} อภิชาติ มหาราชเสนา, กระบวนการจัดการกลุ่มสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกรณีศึกษาบ้านรูปสมุนไพร ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอยะประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

กระทรวงอุตสาหกรรม และเป็นสินค้า OTOP ระดับ ๔ ดาว ดังนั้น กลุ่มจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนด้วย

ภัทตราภรณ์ ถือธรรม ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง ออกแบบลายกราฟฟิคบนบรรจุภัณฑ์ สบู่สมุนไพร พรศิริ^{๒๕} พบว่า กระบวนการออกแบบกราฟฟิคบนบรรจุภัณฑ์ สบู่สมุนไพร พรศิริ จึงออกแบบลายกราฟฟิคบนบรรจุภัณฑ์ให้มีลักษณะคล้ายกันทั้งหมดเพื่อให้ผู้บริโภค เลือกซื้อหลายชนิด หลายกลิ่น เช่น สบู่สมุนไพรแครอท, สบู่สมุนไพรชาเขียว, สบู่สมุนไพรส้ม, สบู่สมุนไพรมะละกอ, สบู่สมุนไพรมะเขือเทศ, สบู่สมุนไพรนมแพะ กำหนดตำแหน่งองค์ประกอบต่าง ๆ ไว้ในตำแหน่งเดียวกันใช้อักษรชุดเดียวกัน เทคนิคการตกต่างที่ให้ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแตกต่างกันก็ตรงภาพ และสี ของผลิตภัณฑ์

นิพนธ์ สมบูรณ์พุลเพิ่ม ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้นำชุมชน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่^{๒๖} พบว่า ๑.ความผูกพันที่มีต่อชุมชน การได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลภายนอกครอบครัว การมีเอกลักษณ์ทางสังคม อยู่ในระดับมาก ๒.พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของผู้นำเมื่อจำแนกด้านอายุและอาชีพ ระยะเวลาการเป็นผู้นำ พบว่า ไม่แตกต่างกัน ๓.การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว องค์กรท้องถิ่น ความผูกพันต่อชุมชน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๐๑

รัชณี เพ็ชรช้าง ผลของการศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นอาหารตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภูญาพ้อ อุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน จังหวัดอุตรดิตถ์^{๒๗} พบว่า พืชสมุนไพรตลอดเส้นทางเดิน ต่จะพบมากที่สุดความสูง ๑๐๔-๑๕๔ เมตรจากระดับน้ำทะเล จากการศึกษาการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาโรค พบว่ามีการนำพืชสมุนไพรมาใช้เป็นยารักษาโรคตามภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหมด ๓๓ สูตร โดยมจะมีการใช้สมุนไพรแบบชนิดใดเดี่ยวหรือห้ใช้หลายชนิดมาผสมกัน เป็นสูตรยาและสูตรยาที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต้นต็ม

^{๒๕} ภัทตราภรณ์ ถือธรรม, ออกแบบลายกราฟฟิคบนบรรจุภัณฑ์ สบู่สมุนไพร พรศิริ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๖} นิพนธ์ สมบูรณ์พุลเพิ่ม, พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้นำชุมชน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๗} รัชณี เพ็ชรช้างม, การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นอาหารตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภูญาพ้อ อุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน จังหวัดอุตรดิตถ์, (อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

มากที่สุด ๑๙ สูตร ใช้สด ตำ พอกรักษาโรคหรือตีม รวม ๙ สูตร และแช่น้ำหรือดองแอลกอฮอล์ ๕ สูตร เช่น ยาดองชูกำลิ่ง ส่วนการนำประกอบเป็นอาหารมีทั้งหมด ๑๖ สูตรโดยการนำมาประกอบอาหาร ส่วนการจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ชาวบ้านได้เลือกใช้วิธีการทำสวนสมุนไพรไว้สำหรับเป็นกิจกรรมหนึ่งในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ บ้านน้ำสี นอกจากนี้ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชาวบ้าน นักเรียนและครูโรงเรียนน้ำสี เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และใช้ในชีวิตประจำวัน

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย โดยภาพรวมของการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ที่นำมาใช้ในการวิจัยเพื่อเป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎี องค์ประกอบ กระบวนการพัฒนาสังคมหรือประเทศ ผู้วิจัยจึงศึกษาแนวคิด หลักการทางกฎหมาย และกำหนด ระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีขั้นตอนการดำเนินการศึกษาวิจัยตามรายละเอียด ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูล
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ^{๒๘} (qualitative ของการดำเนินงานรูปแบบการจัดการที่เป็นแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลอันประกอบด้วย

๑. การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview)^{๒๙} เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บ จากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการทำงานร่วมกัน จาก การสัมภาษณ์จากผู้ที่ได้รับผิดชอบ สมาชิกสภาหอเมืองล้านนาเชียงราย (ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน ผู้นำ ท้องถิ่น จำนวน ๔ คน ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร จำนวน ๒๐ คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตาม การศึกษาวิจัย จำนวน ๓๔ คน

---

^{๒๘} วรรณดี สุทธินรากร. การวิจัยเชิงคุณภาพ : การวิจัยในกระบวนการค้นคว้าเลือก. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สยามปริทัศน์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๙๖.

^{๒๙} ไพศาล วรคำ. การวิจัยเพื่อการศึกษา. (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๒.

๒. การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group)^{๓๐} เป็นการสนทนากลุ่มสมาชิกที่รับผิดชอบในการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรรักษาสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ในพื้นที่

การนำเสนอระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและขอบเขตของระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยที่สำคัญมาใช้ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. วิธีการวิจัย เป็นการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยตามการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรรักษาสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ที่ได้กำหนดระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกอันมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑.๑ การสัมภาษณ์เจาะลึกโดยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์ ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัยโดยใช้แบบสัมภาษณ์มีการออกแบบโครงสร้างของข้อความที่สามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ หรือการสัมภาษณ์แบบชี้แนะ คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างหรือมีการนำคำถามมาใช้ประกอบในการชี้แนะคำถาม เช่น มีการร่างคำถามที่มีลักษณะปลายเปิดที่มีค่าสำคัญพร้อมกับลักษณะของคำถามที่มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำของคำถามให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย หรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนในแต่ละสถานการณ์ที่มีเหตุการณ์หรือมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และบุคคลที่มีความสำคัญหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะบุคคลที่อยู่ในภาครัฐ ภาคประชาชน รวมทั้งบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความสำคัญในกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตอบคำถามจากการสัมภาษณ์เจาะลึกได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลาย

การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้(ปราชญ์) และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งกลุ่มผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย สมาชิกสภาหม่อมเมืองล้านนาเชียงราย(ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๔ คน ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรรักษาสุขภาพ จำนวน ๒๐ คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน ๓๔ คน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรรักษาสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ที่ได้จากการศึกษาวิจัยทำให้ได้

^{๓๐} วรณี แกมเกตุ. วิธีวิทยาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง (๒๕๕๑), หน้า ๒๕๔.

ข้อเสนอแนะ เชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา นโยบายและ กลไกการการปกครองในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน๑.๒ การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group)ดำเนินการโดยใช้วิธีการสังเกตในพื้นที่ภาคสนามและการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้นำและ กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ โดยการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันในประเด็นของ สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นรูปธรรม

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ โดยใช้วิธีการศึกษาผสมผสานหลายรูปแบบทั้งสำรวจเอกสารและ การศึกษาภาคสนาม ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐม ภูมิ (Primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหนังสือ บทความในวารสาร เอกสาร วิชาการ วิทยานิพนธ์ แผนพัฒนาตำบลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และฐานข้อมูลที่เป็นแหล่ง สืบค้นงานวิจัย (Data sources) เพื่อใช้ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม กับกลุ่ม ผู้นำ และประชาชน ศึกษาแนวคิดการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานในเขตพื้นที่

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่ปัจจุบัน/ทำงาน
๑	นายอำเภอ โอนราช	นายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๒	นายจันทร์ กันทะสมบัติ	รองนายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๓	นางสมศรี มงคลคลี	สมาชิก อบต.	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๔	นายกวิน ช่ายแก้ว	หัวหน้าแพทย์แผนไทย	โรงพยาบาลขุนตาล
๕	นายสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ	ประธานหมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๖	นายเหมย อินทรีย์	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๗	นายเงิน สุวรรณสอน	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๘	นายสวัสดิ์ พานवलเศษ	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๙	นายชัน ธาริยะ	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๑๐	นายปิ่น กันทะสมบัติ	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา
๑๑	นายแก้ว ปิงตี้จุ่ม	หมอมือเมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมือเมืองล้านนา

๑๒	นายฉันท กongsux	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๓	นางบัวคำ กั้นทะเนตร	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๔	นางคำแปง คำทะ	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๕	นายพร คำปิ่น	ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๖	นายธราพงษ์ ใจกว้าง	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๗	นายฉลอง สวยสม	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๘	นายสุทินันท์ อินตะนัน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๙	นางนาง โชติรัตน์สิริกุล	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๐	นางคำใส คำงาน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๑	นางคำมูล วิสัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๒	นางคำแปง อินันชัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๓	นายจำนง แสนสอ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๔	นายคำมา ตีบปะใจ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก

การศึกษาในพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้คณะผู้วิจัยจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านวัฒนธรรม และประสบการณ์ในการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดในการศึกษาทั้งหมด

แผนการดำเนินงาน

๑. วางแผนงานในการจัดเก็บข้อมูล
๒. สร้างเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลในพื้นที่
๓. ทำตารางลงพื้นที่ตำบลยางฮอม
๔. จัดกิจกรรมลงพื้นที่เพื่อการจัดเก็บข้อมูล เน้นควบคุมคุณภาพด้านการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน
๕. จัดประชุมระดับความคิดผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน นำผลการศึกษานำเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาในพื้นที่ บ้านห้วยสัก ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ใช้วิธีการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ออกแบบสัมภาษณ์ โดยมีฐานข้อมูลจากนักวิชาการ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน จำนวน ๒๔ คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด ผู้วิจัยได้พัฒนาการสัมภาษณ์จากการทบทวนวรรณกรรม แผนพัฒนาองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และจากงานวิจัย การประมวลผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยกำหนดพื้นที่ในการสัมภาษณ์ที่บ้านห้วยสัก ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ดังรายนามดังต่อไปนี้

ประชากร (Populations) ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออก ๒ ส่วน ได้แก่

๑. องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ได้แก่

- ๑.๑ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม หรือผู้แทน จำนวน ๑ คน
- ๑.๒ สมาชิกสภาองค์กรบริหารส่วนตำบล จำนวน ๔ คน
- ๑.๓ พนักงานส่วนตำบล หรือผู้แทนของรัฐ จำนวน ๙ คน

๒. กลุ่มประชาชนบ้านห้วยสัก ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ได้แก่

- ๒.๑ กลุ่มประชาชน จำนวน ๑ คน
- ๒.๒ กรรมการหมู่บ้าน จำนวน ๙ คน
- ๒.๓ ผู้ปกครองท้องที่ หรือผู้แทน จำนวน ๓ คน

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่ปัจจุบัน/ทำงาน
๑	นายอำโพน อโนราช	นายกเทศมนตรี	องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๒	นายจันทร์ กันทะสมบัติ	รองนายกเทศมนตรี	องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๓	นายปฐมรัตน์ จีรัง	รองนายกเทศมนตรี	องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๔	นางสมศรี มงคลคลี	สมาชิก อบต.	องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๕	นางชริวรรณ คำแก้ว	สมาชิก อบต.	องค์กรบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๖	นายกวิน ช่ายแก้ว	หัวหน้าแพทย์แผนไทย	โรงพยาบาลขุนตาล
๗	นายกิจการ กาวีโล	พนักงานของรัฐ	โรงพยาบาลขุนตาล
๘	นายสมบุรณ์ หล้าพรม	พนักงานของรัฐ	โรงพยาบาลขุนตาล
๙	นายธรรมบุญ กิจนุกร	ข้าราชการ	โรงเรียนบ้านห้วยสัก(ประชานุกูล)

๑๐	นางสุพัตรา อินเรือง	ข้าราชการ	โรงเรียนบ้านห้วยสักวิทยาคม
๑๑	นางอรุณรัตน์ อินทะมา	ข้าราชการ	โรงเรียนบ้านห้วยสักวิทยาคม
๑๒	นายทศพร พรานเนื้อ	พนักงานของรัฐ	การศึกษานอกโรงเรียนตำบลยางฮอม
๑๓	น.ส.โรมฤดี พรหมโลกา	พนักงานของรัฐ	การศึกษานอกโรงเรียนตำบลยางฮอม
๑๔	นายพลากร ภู่อานอง	พนักงานของรัฐ	การศึกษานอกโรงเรียนตำบลยางฮอม
๑๕	นายภานุพงษ์ ดวงมะโน	พนักงานของรัฐ	การศึกษานอกโรงเรียนตำบลยางฮอม
๑๖	นายพร คำปิ่น	ผู้ใหญ่บ้าน	บ้านห้วยสัก
๑๗	นายธราพงษ์ ใจกว้าง	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	บ้านห้วยสัก
๑๘	นายฉลอง สวยสม	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	บ้านห้วยสัก
๑๙	นายสุพัตินันท์ อินตะนัน	กรรมการหมู่บ้าน	บ้านห้วยสัก
๒๐	นางนาง โชติรัตน์สิริกุล	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๑	นางคำใส คำงาน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๒	นางคำมูล วิลัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๓	นางคำแปง อินนันทชัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๔	นายจำนง แสนสออบ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๕	นายคำมา ดีบปะใจ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๖	นายทน นาระตะ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๗	นายสองเมือง การวิวงศ์	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ โดยใช้วิธีการศึกษาผสมผสานหลายรูปแบบทั้งสำรวจเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ดังนี้

๑. การศึกษาเอกสาร เป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหนังสือ บทความในวารสาร เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ และแผนพัฒนาตำบลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมุนไพรในท้องถิ่น

๒. ศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยวิธีการสนทนากลุ่ม กับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลยางฮอม ศึกษาแนวคิด วิธิดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมุนไพรในท้องถิ่น ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานในเขตพื้นที่ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มหรือประชาชนในพื้นที่

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยดำเนินการดังนี้

เครื่องมือที่นำมาใช้สำหรับกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย การวิจัยได้กำหนดกระบวนการวิจัยโดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาและค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา ตลอดจนผลงานวิจัยประเภทต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการสร้างพื้นฐานขององค์ความรู้ในทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน อันเป็นแนวทางการสำคัญในการนำไปสู่การสร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพ ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบขึ้นนำที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่มีความชัดเจนตายตัว โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นเทคนิคและกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นผู้ที่มีความรู้และความชำนาญหรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่กำลังดำเนินการกระบวนการวิจัย เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความรู้และความชำนาญหรือมีความเชี่ยวชาญสามารถแสดงความคิดเห็นหรือทรรศนะได้อย่างหลากหลาย ผู้สัมภาษณ์สามารถที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ และสามารถที่จะสอบถาม ที่สำคัญและมีความน่าสนใจในแต่ละประเด็นของคำตอบ จากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ อันทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลายและข้อเท็จจริงในทาง โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือ ได้แก่

๑. แบบการศึกษาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน บ้านห้วยสัก ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย โดยใช้การสำรวจลงพื้นที่วิจัย ประกอบด้วยเนื้อหาจำนวน ๒ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เช่น ข้อมูลส่วนตัวผู้ให้ข้อมูล เพศ สถานภาพ วัตถุประสงค์รูปแบบการจัดการกิจกรรมและการบริหารจัดการสมุนไพรในชุมชน โดยใช้กลไกการตลาดในการส่งเสริมทำให้เกิดรายได้ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบและปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการ

๑. แบบสัมภาษณ์ สำหรับ ผู้นำชุมชน และหมอเมือง ในกรณีศึกษาตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

๒. การประชุมชมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อที่จะได้ทราบถึงทิศทางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสมุนไพรในชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ของสมุนไพร เพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยใช้กลไกการตลาด

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยได้กำหนดให้ใช้วิธี ดังนี้ กำหนดให้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกโดยกระบวนการสัมภาษณ์แบบชี้นำอันเป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะที่ไม่มีข้อคำถามที่เป็นมาตรฐานเป็นการกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่นำมาใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก เพียงแต่มีการกำหนดลักษณะของข้อคำถามที่มีลักษณะเปิดกว้างมีความยืดหยุ่น และมีการนำคำผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนตามสถานการณ์ที่มีการขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลาส่วนการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการออกแบบการวิจัยหรือการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินกระบวนการวิจัย ดังนี้

๑. การสัมภาษณ์ เจาะลึกโดยกระบวนการสัมภาษณ์แบบชี้นำอันเป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีรูปแบบข้อคำถามที่ตายตัว หรือกระบวนการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะที่ไม่มีข้อคำถามที่เป็นมาตรฐานเป็นการกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่นำมาใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก เพียงแต่มีการกำหนดลักษณะของข้อคำถามที่มีลักษณะเปิดกว้างมีความยืดหยุ่น

๒. สัมมนากลุ่ม มีการนำคำผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนตามสถานการณ์ที่มีการขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลาส่วนการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการออกแบบการวิจัยหรือการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

ประเด็นในการสนทนากลุ่ม

๑. การรวบรวมพืชสมุนไพรและสรรพคุณของสมุนไพรที่ได้จากการสนทนากลุ่มที่ได้มีการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงในการนำเสนอแก่ประชาชนและแพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาลในการวิเคราะห์และแก้ไขข้อผิดพลาดของสมุนไพร

- ฟ้าทะลายโจร สรรพคุณ การใช้รักษาอาการเจ็บคอ หรือเป็นไข้ (ผู้ให้ข้อมูลนายสนั่น เกียรติศักดิ์เจริญ)

- ชาสมุนไพรผักเชียงดา สรรพคุณ ในการลดระดับน้ำตาลในเลือดผู้ป่วยโรคเบาหวาน (ผู้ให้ข้อมูลนางเนียม กิตติศักดิ์เจริญ)

- ชาสมุนไพรรูปร่างรี สรรพคุณ กระชับช่องคลอดสำหรับผู้หญิงที่ผ่านการมีบุตร หรือผู้หญิงที่มีปัญหาช่องคลอดไม่กระชับ (ผู้ให้ข้อมูลนางสาวนงคราญ กิตติศักดิ์เจริญ)
- ชาสมุนไพรรูปาข้างอ้อม สรรพคุณ ต้านมะเร็งเต้านม ลดน้ำตาลในเลือด (ผู้ให้ข้อมูลนายสนั่น เกียรติศักดิ์เจริญ)
- ชาสมุนไพรรูปใบหม่อน สรรพคุณ ลดความอ้วนในผู้ป่วยที่มีน้ำหนักตัวมาก (ผู้ให้ข้อมูลนายฉันท กongsux)
- ชาสมุนไพรรูปดาวอินคา สรรพคุณ ลดระดับคอเลสเตอรอล ความดันโลหิตสูง (ผู้ให้ข้อมูลนาง ต่อมแก้ว เงินฝรั่ง)
- ยาหม่อง สรรพคุณ ระวังอาการปวดกล้ามเนื้อ (ผู้ให้ข้อมูลพ่อแก้ว ปิงตะจุ่ม)
- ยาตองเหล้า สรรพคุณ ยาบำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อย ปวดหลัง (ผู้ให้ข้อมูลพ่อปิ่น ก้นทะ สมบัติ)
- สมุนไพรรูปไข่ สรรพคุณ ผ่อนคลายความเหนื่อยล้า (ผู้ให้ข้อมูลนางสาวนงคราญ กิตติ ศักดิ์เจริญ)
- ยาตมสมุนไพรรูป สรรพคุณ บรรเทาอาการหวัด หน้ามืดตาลาย (ผู้ให้ข้อมูลพ่อเงิน สุวรรณ สอน)
- สมุนไพรรูปบำรุงสตรีคุณอนงค์ สรรพคุณ เลือดลมไหลเวียนดี (ผู้ให้ข้อมูลนายสนั่น เกียรติศักดิ์ เจริญ)
- น้ำมันไพรส สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ (ผู้ให้ข้อมูลนายสนั่น เกียรติศักดิ์เจริญ)
- สบู่ผ้าฝ้าย สรรพคุณ ผิวพรรณไม่แห้งกร้าน (ผู้ให้ข้อมูลพ่อชิน ธาริยะ)
- สับปะรดอบแห้ง สรรพคุณ ชุ่มคอ ไม่ระคายเคืองลำคอ (ผู้ให้ข้อมูลนายสนั่น เกียรติศักดิ์ เจริญ)
- ลูกประคบสมุนไพรรูป สรรพคุณ อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย (ผู้ให้ข้อมูลพ่อสวัสดิ์ พานวล เศษ)

ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินกระบวนการวิจัย ดังนี้

๑. การศึกษาเอกสารแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม ประจำปี ๒๕๕๘ งบประมาณ และข้อบังคับ ส่วนที่ดำเนินด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ ประโยชน์ของสมุนไพรรูปเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

๒. การสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษาอำนาจ ภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม และ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน เช่น

๑. ภารกิจและอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๒. แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน
๓. ข้อบังคับในเรื่องงบประมาณประจำปี
๔. สภาพปัญหาในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน
๕. ปัญหาและอุปสรรคองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การนำเสนอระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและขอบเขต ของระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยที่สำคัญมาใช้ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. วิธีการวิจัย เป็นการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยตาม *การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม* การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน จังหวัดเชียงราย ที่ได้กำหนดระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการศึกษาและ วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก อันมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑.๑ การสัมภาษณ์เจาะลึกโดยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์ ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการ วิจัยโดยใช้แบบสัมภาษณ์มีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการ สัมภาษณ์ คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นและเปิด กว้างหรือมีการนำคำ สำคัญมาใช้ประกอบในการชี้คำสัมภาษณ์ เช่น มีการร่างข้อคำถามที่มีลักษณะ ปลายเปิดที่มีคำสำคัญพร้อมกับลักษณะของข้อคำถามที่มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะมีการ ปรับเปลี่ยนถ้อยคำของข้อคำถามให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ ละคน ในแต่ละสถานการณ์ที่มีเหตุการณ์หรือมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และบุคคลที่มีความสำคัญหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการในการส่งเสริมของประชาชนในทุกภาค ส่วน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่ในภาครัฐ ภาคประชาชน รวมทั้ง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความสำคัญ ในกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตอบข้อคำถามจากการสัมภาษณ์เจาะลึกได้มาซึ่ง ข้อมูลที่มีความหลากหลาย

ชุมชนต้องการที่ได้จากการวิจัยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ๑. การศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ๒. การฟื้นฟู สืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ๓. จัดระบบการจัดการความรู้พืชสมุนไพรภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔. การจัดฐานข้อมูลเบื้องต้นในการรวบรวมพืชสมุนไพรในพื้นที่ในรูปแบบชุดความรู้ ๕. การศึกษาปัจจัยพื้นฐาน และผลกระทบที่มีต่อพืชสมุนไพรในการนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของชุมชน ๖. การปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่เป้าหมายเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ที่หายากและมีประโยชน์ในการนำมาเป็นองค์ประกอบของยาสมุนไพร ๗. ศึกษาความหลากหลายในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อที่จะพัฒนาเชิงพาณิชย์ ๘. จัดการฝึกอบรมปฏิบัติการโดยมีจุดศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง

วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวน ๓๐ คน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยใช้นโยบายองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นที่ได้จากการศึกษาวิจัยทำให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานโยบาย และกลไกการการปกครองในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม ทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค

๑.๒ การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) ดำเนินการโดยใช้วิธีการสังเกตในพื้นที่ภาคสนามและการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้นำ หมอเมือง และประชาชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้นำตำบลยางฮ่อม และสมาชิกหมอเมืองในชุมชนพื้นที่ โดยการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันในประเด็นของ สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองดำเนินการอย่างผสมผสาน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและน่าเชื่อถือ โดยได้ดำเนินการดังนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ลงพื้นที่ ครั้งที่ ๑ การลงพื้นที่ในการสำรวจและเก็บข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมพื้นฐานเบื้องต้นเพื่อหาประเด็นปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสมุนไพรในพื้นที่

เป้าหมาย ประสานงานผู้นำและผู้บริหารด้านเอกสารแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม
ข้อบังคับ และงบประมาณประจำปี เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำคำถามในการสนทนากลุ่ม และคำถาม
แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อผู้ประสานงานในชุมชนและศึกษาวัตถุประสงค์วิจัยให้กับผู้นำ
และประชาชนในชุมชนได้ทราบพร้อมทั้งขอความร่วมมือผู้ที่เกี่ยวข้องในการนัดวันสนทนากลุ่ม

ลงพื้นที่ ครั้งที่ ๒ เพื่อจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตรงประเด็นคำถาม
สนทนากลุ่มที่ได้จัดทำขึ้นและตรงตามกรอบแนวคิดในการศึกษาประชากรเป้าหมาย และจัดทำแบบ
สัมภาษณ์ให้ชัดเจน พร้อมทั้งศึกษาการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง การพร้อม
พัฒนาการบริหารจัดการ ความร่วมมือ การประสานงาน สะดวกในการติดต่อกับองค์การบริหารส่วน
ท้องถิ่นและชุมชน เพื่อจะให้เป็นไปตามเนื้อหาในการศึกษาในครั้งนี้

ลงพื้นที่ ครั้งที่ ๓ การลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่ยังจัดเก็บที่ไม่สมบูรณ์ในประเด็น
ทั่วไป และประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน การจัดบันทึก การบันทึกภาพในพื้นที่ที่ไม่เรียบร้อย และสภาพ
ปัญหาด้านสมุนไพรในชุมชนตำบลยางฮอมที่จะต้องมีการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

การถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่กลุ่มเป้าหมาย

๑. นำความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรมาจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน นักเรียน นักศึกษาและผู้
ที่สนใจในการเข้าร่วมอบรมในศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านห้วยสัก

๒. ถ่ายทอดการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อเป็นการนำ
สมุนไพรในการรักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจัดเป็นชุดเรียนรู้ให้กับชุมชน นักเรียน นักศึกษา
และผู้ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนการดำเนินงาน

ครั้งที่	วันที่	กิจกรรม	ผลลัพธ์	ผู้รับผิดชอบ
๑	๙ ธ.ค. ๖๐	-ประชุมชี้แจงการเก็บ ข้อมูล โดยการแบ่งเขต พื้นที่ เพื่อการจัดเก็บ ข้อมูลพื้นฐาน	-ผู้เข้าร่วมประชุมมี ความเข้าใจและเสนอ ความคิดเห็นใน กระบวนการจัดเก็บ ข้อมูล	-นายนเรศร์ บุญเลิศ
๒	๒๙ ธ.ค. ๖๐	-การจัดการสนทนากลุ่ม บ้านห้วยสัก	-ให้ทราบถึงความ ต้องการของชุมชน	-นายนเรศร์ บุญเลิศ
๓	๓ ก.พ. ๖๑	-หาข้อมูลชุมชนบ้านห้วย	-ทราบชนิดของ	-นายนเรศร์

		สัก ตำบลยางฮอม	สมุนไพรมะพร้าวที่สำรวจพบ ในพื้นที่	บุญเลิศ
๔	๑๔ มี.ค. ๖๑	-ถ่ายทอดความรู้ลงสู่ ชุมชนและจัดตั้งศูนย์ เรียนรู้ดูแลสมุนไพรมะพร้าว	-ได้แนวทางในการ พัฒนาความต้องการ เรียนรู้ของชุมชน -ชุมชนมีความรู้ เกี่ยวกับสมุนไพรมะพร้าว	-นายนเรศวร์ บุญเลิศ
๕	๕ เม.ย. ๖๑	-ศึกษาข้อมูลด้านอนุรักษ์ กับกลุ่มหมอเมือง และ ร่วมปลูกสมุนไพรมะพร้าวใน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน	-ทราบถึงความ ต้องการฟื้นฟูของหมอ พื้นบ้านและแหล่ง เรียนรู้ในชุมชน	-นายนเรศวร์ บุญเลิศ
๖	๑๙ เม.ย. ๖๑	-ถ่ายทอดความรู้ให้ นักเรียน นักศึกษาและผู้ ที่สนใจ	-นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจสามารถ ดูแลสุขภาพโดยการ ใช้สมุนไพรมะพร้าว อย่างปลอดภัย	-นายนเรศวร์ บุญเลิศ
๗	๑๐ พ.ค. ๖๑	-รวบรวมข้อมูลหมอเมือง และสมุนไพรมะพร้าวมาจัดพิมพ์	-ได้มีการจัดเก็บข้อมูล ของสมุนไพรมะพร้าวในพื้นที่ ผลิตชุดความรู้	-นายนเรศวร์ บุญเลิศและ คณะ
๘	๑๑ มิ.ย. ๖๑	-เตรียมนำเสนอผลการ ดำเนินงานทั้งหมดต่อ ชุมชนเป้าหมาย	-ได้มีการทำชุดความรู้ ที่จัดขึ้นเผยแพร่ต่อ ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง	-นายนเรศวร์ บุญเลิศและ คณะ
๙	๙ ก.ค. ๖๑	-นำเสนอผลการ ดำเนินงานทั้งหมดต่อ ชุมชนเป้าหมาย	-นำชุดความรู้เผยแพร่ และนำเสนอในระบบ เครือข่ายเป้าหมาย	-นายนเรศวร์ บุญเลิศและ คณะ

๓.๕ วิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาในเชิงเอกสาร(Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสัมภาษณ์ การประชุมสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ในเชิงลึกเป็นกระบวนการศึกษาเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเชิงเนื้อหา (Content analysis) ผู้วิจัยได้ศึกษาจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ความชัดเจนในประเด็นที่ทำการศึกษาโดยการวิเคราะห์ที่มีปัจจัยที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกของการบริหารจัดการ การดำเนินงานได้บอกลักษณะรูปแบบการจัดการ ศักยภาพท้องถิ่น ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชนเชิงพาณิชย์ มีขั้นตอนในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ เพื่อจัดประเด็นและจัดกลุ่มข้อมูลเป็นแนวคิด และรูปแบบการจัดการเชิงพาณิชย์ของชุมชนโดยใช้การตลาดนำการส่งเสริม สนับสนุนกระตุ้นให้ชุมชนมีความกระตือรือร้นในการฟื้นฟูการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในชุมชนของตนเอง ผู้ศึกษาจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ความชัดเจนในประเด็นที่ทำการศึกษา มีขั้นตอนในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยสัดส่วนร้อยละ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของงานวิจัยและการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ตามแผนนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมในปีงบประมาณ

วิเคราะห์การสนทนากลุ่มศึกษาการบริหาร การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับสร้างชุมชนให้เข้มแข็งตามแผนนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม ในการปฏิบัติตามแผนพัฒนาที่ผ่านมา ตลอดจนการกำหนดแผนระยะยาวที่จะเกิดขึ้นในปีงบประมาณต่อไปให้ต่อเนื่องจากได้รับข้อมูลเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มของกลุ่มเป้าหมาย ศึกษาสภาพพื้นที่ปัญหาและอุปสรรคในการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างชุมชนให้เข้มแข็งที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้

การพัฒนาศักยภาพทางการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน จึงนำสู่การอบรมเชิงปฏิบัติ ดังนี้

๑. การอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อจัดเตรียมชุมชนให้สู่มือแรงงานในด้านบริการ โดยมีโรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสักเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในกาเผยแพร่องค์ความรู้ที่อยู่ในชุมชนได้มีการเรียนรู้และนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน สร้างงานให้คนในชุมชน การสร้างรายได้ที่เกิดจากพืชสมุนไพรในพื้นที่ผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้มี จำนวน ๓๐ คน การอบรมในครั้งนี้ผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ที่ได้กับการเชื่อมโยงกิจกรรมในศาสตร์อื่น ๆ ที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

๒. การอบรมเชิงปฏิบัติการทำลูกประคบสมุนไพรในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนได้มีการประสานและความร่วมมือจากโรงพยาบาลขุนตาลในการเอื้อประโยชน์ในด้านอุปกรณ์การหั่น การบดสมุนไพร และการอบแห้งสมุนไพร ผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้มีจำนวน ๓๐ คน เป็นเวลา ๑ วัน ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมมีความพึงพอใจในการเข้ารับการอบรมในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพร นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมอบรมยังสามารถนำความรู้ในการทำลูกประคบสมุนไพรไปขายให้กับประชาชนที่มีความสนใจ และมีการส่งเสริมให้ปลูกเพิ่มพืชสมุนไพรที่เป็นองค์ประกอบในการเข้ายาลูกประคบสมุนไพรเพื่อเป็นการสร้างงานให้กับคนชุมชนตลอดจนสร้างรายได้ให้กับชุมชน

๓. การบริหารจัดการสวนสมุนไพรเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเทศบาลตำบลยางฮอม และผู้ประกอบการที่ได้ให้การสนับสนุน ส่งเสริมการศึกษาดูงานที่เพิ่มทักษะให้กับผู้ที่สนใจในชุมชน และการร่วมมือกับผู้วิจัยในการนำพันธุ์พืชสมุนไพรมาปลูกในแปลงปลูกสมุนไพรในหมู่บ้านเป็นการตระหนักถึงการอนุรักษ์ พันธุ์ พืชสมุนไพรที่หายากและกำลังจะสูญพันธุ์ได้นำมาปลูกในชุมชนเพื่อเป็นการรักษาพื้นที่ป่าในบริเวณที่อยู่ในชุมชน

๔. การถ่ายทอดความรู้โดยความร่วมมือของหมอมือเมืองหรือปราชญ์ในชุมชนมาให้ความรู้ในการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจในชุมชน จำนวน ๒๐ คน ซึ่งเป็นการให้ความรู้ในการใช้สมุนไพรใกล้ตัวรักษาในเบื้องต้นก่อนไปหาหมอ

๕. การรวบรวมความรู้ด้านสมุนไพรในการรักษาโรค และการรวบรวมหมอมือเมืองหรือปราชญ์ในชุมชนเพื่อการนำมาสู่การจัดพิมพ์ชุดความรู้ในการจัดเผยแพร่ให้กับชุมชนและเครือข่าย

๒. การนำเสนอข้อมูล ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้แบ่งข้อมูลออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ศึกษาพื้นฐานปัญหา สาเหตุ และกระบวนการจัดการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยใช้กลไกการตลาด ตามแผนนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม ประกอบด้วย สภาพพื้นที่ จำนวนประชากรและครัวเรือน เศรษฐกิจในพื้นที่ตำบลยางฮอม และองค์การส่วนราชการอื่น ๆ

ส่วนที่ ๒ ศึกษาการจัดการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างชุมชนให้เข้มแข็งของชุมชน ตามแผนนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอมซึ่งมีข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้าน ๑. ศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ๒. การศึกษาการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์

วัตถุประสงค์	ระเบียบวิจัย			
	วิธีการวิจัย	ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ผล
๑. เพื่อศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน	การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)	๑.ประวัติหมู่บ้าน ๒.หมอมือ ๓.หนังสือ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ๔.แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น	๑.การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย ๒.แบบสัมภาษณ์ ๓.บันทึกการสนทนาและสัมภาษณ์	๑.วิเคราะห์เนื้อหาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรในการรักษาโรค
๒. เพื่อศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์	การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) -การคัดเลือกเอกสาร และวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรื่อง ผู้วิจัย	๑.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามที่กำหนดตามวัตถุประสงค์	๑.การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย ๒.แบบสัมภาษณ์ ๓.บันทึกการสนทนาและสัมภาษณ์	๑.วิเคราะห์เนื้อหาในการส่งเสริมฝึกอบรมให้ความรู้กับชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง
นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน Innovative Use of Herbs to Strengthen the Community.				

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนนี้ ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิเคราะห์เอกสารและวิธีวิจัยเชิงสำรวจผลการวิจัยเชิงสำรวจและการศึกษาภาคสนาม กลุ่มประชากรตัวอย่างเป็นเทศบาลตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยเชิงสำรวจได้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ตอนที่ ๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ตอนที่ ๑ ศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานการจัดการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เทศบาลตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย สมาชิกสภาหม่อมเมืองล้านนาเชียงราย(ผู้ผลิต) จำนวน ๑๐ คน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๔ คน และประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร จำนวน ๒๐ คนจำนวน ๓๔ คน ที่จะดำเนินการเกี่ยวกับสมุนไพรในการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ ผู้ประกอบการที่มีอาชีพเกี่ยวกับสมุนไพร หม่อมเมืองผู้ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพร และบุคคลที่ได้ศึกษา ค้นคว้า เข้ารับการอบรมสัมมนา การศึกษาดูงานด้านสมุนไพร รวมทั้งผู้ประกอบการด้านสมุนไพรเพื่อที่เป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน พื้นที่เทศบาล

ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย^{๓๑} ถือเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์แหล่งหนึ่งของจังหวัด เชียงราย มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเกษตรของชุมชน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการ บริหารจัดการพื้นที่ของตนเอง โดยเลือกตัวแทนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการตามแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาของเทศบาลตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ความหลากหลายของวัฒนธรรม ของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับ สภาพของชุมชน การเรียนรู้วิถีชุมชน ชนการสร้างเศรษฐกิจที่มีการทำการเกษตรเป็นการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องหากแต่เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือ ในการสร้างคนในสังคม โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่อยู่กับพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน พื้นที่เป็นการเสริมสร้างเศรษฐกิจและรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างมากมาย การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยใช้นโยบายและกลไกการปกครองก็เพื่อเพื่อพหุชีวิต ชุมชนและการจัดสรรพื้นที่ทำกินที่เป็นปัญหาของชุมชน และสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่อย่างมี ระบบในทุกมิติ

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านห้วยสัก หมู่ ๘ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ภูมิประเทศของเทศบาล ตำบลยางฮ่อมมีลักษณะเป็นภูเขาสูงชัน และที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นพื้นที่ สำหรับการเกษตร แต่เดิมขึ้นอยู่เขตบ้านห้วยสัก หมู่ ๗ เดิมมีจำนวนครัวเรือนไม่มากนักซึ่งเป็น ชาวบ้านที่นำสวนทำนาซึ่งเป็นพื้นที่ราบที่อุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชผักได้ผลดี จึงมีญาติ และชาวบ้านย้าย มาตั้งรากฐานอยู่บริเวณเดียวกัน รวมทั้งชาวบ้านซึ่งมีเชื้อชาติ ต่าง ๆ กัน ได้แก่ ไทยพื้นเมืองทำให้เกิด ชุมชนเล็ก ๆ ขึ้น ต่อมาได้แบ่งพื้นที่การปกครองท้องที่เป็น หมู่ ๘ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

เขตการปกครอง

บ้านห้วยสัก ตั้งอยู่ที่ตำบลยางฮ่อมได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตาม ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๓๙ ลำดับที่ ๓๗๗ โดยได้ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๘๙ ลงวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๓๙ และทำให้การจัดตั้ง องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมมีผลบังคับใช้

^{๓๑} องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเทศบาลตำบลยางฮ่อม. แผนพัฒนาสามปี ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๒, หน้า ๒๐.

ในวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๓๙ ปัจจุบันตำบลยางฮ่อมมีเขตการปกครอง ๒๑ หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อมได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลยางฮ่อม ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย ณ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๑ ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๑ มีสมาชิกสภาเทศบาลตำบลยางฮ่อม จำนวน ๑๒ คน คณะผู้บริหารเทศมนตรีตำบลยางฮ่อม มีจำนวน ๕ คน เป็นเทศบาลขนาดกลาง มีชุมชนจำนวน ๒๑ ชุมชน

ลักษณะทางกายภาพ

บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ตั้งในเขตพื้นที่ของเทศบาลตำบลยางฮ่อม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร นับถือศาสนาพุทธ บ้านห้วยสักมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือติดกับ	ตำบลบุญเรือง และตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ
ทิศใต้ติดกับ	ตำบลป่าตาล อำเภอขุนตาล
ทิศตะวันออกติดกับ	ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น และตำบลดับเต่า อำเภอเทิง
ทิศตะวันตกติดกับ	ตำบลตาดควัน และตำบลแม่ตำ อำเภอพญาเม็งราย
เนื้อที่ทั้งหมด	๑๓๔.๘ ตารางกิโลเมตร

ลักษณะทางสังคม

ชาวบ้านบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย มีการตั้งถิ่นฐานตามแบบโบราณ คือ มีลักษณะเป็นเครือญาติตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ กันเป็นหย่อม ๆ ชาวบ้านเรียกว่าป้อกบ้าน ต่อมาเมื่อมีสมาชิกมากขึ้นจึงแบ่งเขตการปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คอยกำกับดูแลความเรียบร้อย ชุมชนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภาษา และวิถีการดำเนินชีวิต ระบบครอบครัวมีทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยว ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย โดยเฉพาะครอบครัวร่วมกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย ครอบครัวที่เพิ่งแต่งงานก็จะย้ายมาปลูกบ้านใหม่ในบริเวณเดียวกับเครือญาติส่วนครอบครัวเดี่ยวจะเป็นครอบครัวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ หรือครอบครัวที่เพิ่งย้ายมาใหม่ก็จะอาศัยเป็นครอบครัวโดด ๆ โดยลำพัง ไม่มีญาติพี่น้อง ชีวิตความเป็นอยู่โดยทั่วไปจะอยู่อย่างเรียบง่าย ทุกคนต่างทำงานหาเลี้ยงชีพซึ่งส่วนใหญ่ทำการเกษตร ออกจากบ้านไปทำงานแต่เช้า กลับบ้านตอนเย็นค้ามีดพร้อมกับของที่เก็บมาจากป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักต่าง ๆ รวมทั้งปู ปลา ที่หามาได้ชุมชนก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น งานบุญ งานประเพณี งานพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ

ทุนที่มีในชุมชน

๑. ทุนทางด้านกายภาพ คนในชุมชนส่วนใหญ่มีบ้านเป็นของตนเอง ชาวบ้านก็ช่วยกันสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ คอยให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ บริเวณบ้านแต่ละหลังถึงแม้ไม่มีรั้วรอบขอบชิด แต่

เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ทำให้คอยช่วยสอดส่องดูแลบ้านให้ซึ่งกันและกัน ในหมู่บ้านมีน้อย จึงทำให้มีถนนคอนกรีตทุกซอยในหมู่บ้าน ทำให้การติดต่อสื่อสารกันสะดวก

๒. ทูนทางด้านเศรษฐกิจ บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบหุบเขาทำให้มีธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า ที่สมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้เพื่อการบริโภคเป็นหลักจะมีเหลือขายบ้างก็เป็นการขายภายในหมู่บ้านและพ่อค้าต่างอำเภอ พี่ชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าวโพด ด้วยชาวบ้านมีวัฒนธรรมในการช่วยเหลือกันในการทำงาน มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อช่วยให้กลุ่มมีต้นทุนในการทำไร่ นอกจากการทำเกษตรแล้วชาวบ้านยังมีความชำนาญในการหาของป่า การล่าสัตว์ เนื่องจากยังมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ อยู่มาก มีการหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์ป่า เช่น นก ไก่ป่า อีเห็น หรือสัตว์ มาขายให้กับแม่ค้าต่างหมู่บ้าน ชาวบ้านมีการกำหนดพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน ทำให้มีของป่าอุดมสมบูรณ์

๓. ทูนทางสังคม บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กและชาวบ้านรู้จักตลอดหัวบ้านท้ายบ้านและอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล มีความเอื้ออาทรไม่เอารัด เอาเปรียบกัน มีความปลอดภัยในทรัพย์สิน ไม่มีอาชญากรรม ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิต สุขภาพและความเป็นอยู่ของชุมชนทุกคน จะมีส่วนร่วม

๔. ทูนทางด้านวัฒนธรรม การที่ชาวบ้านอพยพมาจากหลายที่ทำให้มีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีการถ่ายทอดให้ลูกหลานโดยเฉพาะในเครือญาติของตน ประเพณีที่ดงามต่าง ๆ ยังคงอยู่ สืบต่อมาจนถึงลูกหลาน ถึงแม้จะมีรายละเอียดของประเพณีที่ต่างกัน แต่มีพื้นฐานความเชื่อมีมาจากเรื่องเดียวกันทั้งในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนา เป็นสิ่งหลอมรวมให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและมีความเข้มแข็ง

๑. การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหมอเมืองพื้นบ้าน ดังนี้

กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและความทันสมัยกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญเติบโตทางสังคม สร้างผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่ไม่เข้าใจและการปรับตัวของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมเสื่อมโทรม ความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ปัญหาความยากจน ความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนจนและคนรวยในสังคมปัจจุบัน ความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้วิถี

ชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากเดิม ชุมชนจำเป็นจะต้องแสวงหาทางเลือกเพื่อความอยู่รอด จึงเกิดการ พัฒนาทางเลือกขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชนเอง เพื่อนำเสนอให้สังคมรับรู้ว่าการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชน

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อยู่ในท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดรากฐานทางภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมา แม้ว่าสูญหายไปบ้างตาม กาลเวลา ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีท้องถิ่นที่แสดงถึงประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถของ ชาวบ้านในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้ศักยภาพของตนเองและถ่ายทอดคุณค่าแห่ง ภูมิปัญญา การเรียนรู้ภูมิปัญญา ผู้สืบทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน เพื่อให้สามารถจัดกระบวนการ เรียนรู้ ถ่ายทอด ตลอดจนสนับสนุน และเชื่อมโยงเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน และสังคมของ วัฒนธรรมยุคใหม่ ชุมชนโดยตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน มีความเข้าใจรากเหง้า ความเป็น วัฒนธรรม แบ่งปัน เกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการศึกษาเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต ชุมชนภูมิปัญญา พื้นบ้านที่สอดคล้องกันกับวิถีชีวิตชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำให้ความรู้เกิดประโยชน์แก่สังคม การอนุรักษ์ เป็นการบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคน และสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟู เป็นการรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป ให้กลับมาเป็นประโยชน์ การประยุกต์ เป็นการปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ ซึ่งภูมิ ปัญญาชาวบ้านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ รวมทั้งความรู้ที่สั่ง สมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ปัญหาการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจากการนำการใช้ประโยชน์สมุนไพรในท้องถิ่นมาเป็น ประเด็นของสุขภาพชุมชนที่จะเสริมสร้างความสุขให้กับท้องถิ่นสามารถแยกได้ ๒ ประเด็น คือ การ ผลิตวัตถุดิบสมุนไพรในส่วนของภาคเกษตรกรรม และผลิตภัณฑ์การใช้ประโยชน์สมุนไพรเพื่อสุขภาพ ตลอดจนการสร้างนวัตกรรมสมุนไพรเพื่อสุขภาพซึ่งมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาภายใต้ไทยแลนด์ ๔.๐ ที่ต้องการให้พัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรสร้างความ เข้มแข็งชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มสังคม ซึ่ง จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นที่เข้ามามีบทบาทประกอบเป็นแนวทางการใช้ชีวิตของชุมชนโดยยึดหลักของ เศรษฐกิจพอเพียง การมีส่วนร่วมของชุมชน และทุกภาคส่วน การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในท้องถิ่น จะสามารถพัฒนาอย่างบูรณาการได้จะต้องมีส่วนร่วม การวิจัยที่จะนำไปใช้กับชุมชนจะต้องเริ่มจาก การศึกษาร่วมกันกับชุมชน นักวิชาการ และผู้นำชุมชน การทำงานร่วมกันจะต้องคำนึงถึงชุมชนเป็น หลักการพัฒนาจะต้องมีผลผลิตที่เป็นต้นแบบ ๒ ระดับ คือ ระดับชุมชนที่สามารถผลิต กระบวนการ

แปรรูป และการจำหน่าย ระดับอุตสาหกรรมที่จะเน้นในเชิงพาณิชย์ที่ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จะออกสู่ตลาด และเป็นสากล

การจัดเก็บข้อมูลในชุมชนท้องถิ่นที่มีสมุนไพร สวนสมุนไพรที่คนในท้องถิ่นได้ปลูกไว้ในบ้าน การสำรวจต้องสามารถตรวจสอบว่ามีสมุนไพรชนิด จำนวนมากหรือน้อยเพียงใด เพื่อจะสอดคล้องกับกระบวนการผลิตและเป็นการรู้ข้อมูลของต้นน้ำว่าเป็นอย่างไร กลางน้ำในกระบวนการผลิตจะต้องสอดคล้องกับสมุนไพรที่มีในชุมชน ปลายน้ำจะต้องนำผลผลิตที่เป็นผลิตภัณฑ์เชื่อมโยงกับการตลาด และการนำนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการพัฒนาการใช้ประโยชน์สมุนไพรสร้างความเข้มแข็งชุมชน การศึกษาโดยเน้นปัจจัยหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยการยึดหลักการเลือกใช้สมุนไพรที่เป็นวัตถุดิบที่ดีที่สุดที่ในชุมชนท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุกรรม

กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้รับการสนับสนุนองค์การภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลยางฮอม โรงพยาบาลขุนตาล การศึกษานอกโรงเรียน กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และสภามอเมืองเชียงราย ได้ให้ความอนุเคราะห์ด้านอุปกรณ์ การอบรมองค์ความรู้ใหม่ให้กับมอเมืองเพื่อจะได้นำไปถ่ายทอด มีการจัดตั้งศูนย์กลางจัดการเรียนรู้ขึ้นในพื้นที่เพื่อมีการจัดการเรียนการสอนเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีระบบ ซึ่งมีหลักสูตรเปิดการเรียนการสอนที่มีการควบคุมหลักสูตรโดยส่วนราชการในพื้นที่ตำบลยางฮอม การศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

๑. หลักสูตรระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง การทำลูกประคบสมุนไพร และการประคบสมุนไพร

เนื้อหาหลักสูตร

๑. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับลูกประคบสมุนไพร
๒. วัสดุและอุปกรณ์การทำลูกประคบสมุนไพร
๓. ส่วนผสมของการทำลูกประคบสมุนไพร
๔. ขั้นตอนการทำลูกประคบสมุนไพร
๕. ประโยชน์ของการประคบสมุนไพร
๖. ข้อห้าม หรือข้อจำกัดในการใช้ลูกประคบสมุนไพร
๗. ขั้นตอนการประคบสมุนไพร
๘. การเก็บรักษาลูกประคบสมุนไพร
๙. การบรรจุผลิตภัณฑ์ลูกประคบสมุนไพรเพื่อจำหน่าย
๑๐. ต้นทุนประกอบการลงทุนการทำลูกประคบ

๒. หลักสูตรระยะสั้น ๖๐ ชั่วโมง การนวดแผนไทย

เนื้อหาหลักสูตร

๑. การนวดไทย
๒. การนวดแก้อาการและป้องกันโรค
๓. การนวดกดจุด ฝ่าเท้า
๔. การนวดประคบ

๓. หลักสูตรระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง ชาสมุนไพรใบหม่อน

เนื้อหาหลักสูตร

๑. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิธีการเก็บใบหม่อน
๒. ขั้นตอนการทำชาสมุนไพรใบหม่อน
๓. ส่วนผสมของชาสมุนไพรใบหม่อน
๔. ประโยชน์ชาสมุนไพรใบหม่อน
๕. การเก็บรักษา
๖. การบรรจุผลิตภัณฑ์

๔. หลักสูตรระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง ชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์

เนื้อหาหลักสูตร

๑. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์
๒. ขั้นตอนการทำชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์
๓. ส่วนผสมของชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์
๔. ประโยชน์ชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์
๕. การเก็บรักษาชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์
๖. การบรรจุผลิตภัณฑ์ชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์

๕. หลักสูตรระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง ชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร

เนื้อหาหลักสูตร

๑. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิธีการเก็บชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร

๒. ขั้นตอนการทำชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๓. ส่วนผสมของชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๔. ประโยชน์ชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๕. การเก็บรักษา
๖. การบรรจุผลิตภัณฑ์

หลักสูตรระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง ชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร

เนื้อหาหลักสูตร

๑. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๒. ขั้นตอนการทำชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๓. ส่วนผสมของชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๔. ประโยชน์ชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๕. การเก็บรักษาชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร
๖. การบรรจุผลิตภัณฑ์ชาสมุนไพรฟ้าทะลายโจร

การวิจัยมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรฟ้าทะลายโจรสร้างความเข้มแข็งชุมชนกรณีของฟ้าทะลายโจรที่มี การปลูกในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นกันอย่างมากมายได้นำสู่การผลิตจากการอบแห้งเพื่อสะดวกในการ บริโภค สรรพคุณที่มีของฟ้าทะลายโจรรักษาโรคเบาหวานซึ่งชุมชนได้มีการนำมาพัฒนาเป็นชาและนำไป ขายในพื้นที่ต่าง ๆ ในการจัดตลาด ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในการให้ความรู้ในการผลิตจาก ต้นน้ำที่เกษตรกรอำเภอได้เข้ามาบทบาทในการจัดการบริหารให้สมุนไพรฟ้าทะลายโจรมีคุณภาพ ถ่ายทอดเทคโนโลยี พื้นบ้าน วิถีชุมชน วัฒนธรรมและการดำรงชีวิตของชุมชนที่ผ่านมา โรงพยาบาลที่มีเครื่องอบแห้ง เครื่องคั่ว เครื่องจักร ต่าง ๆ ให้บริการแก่ผู้ผลิตสมุนไพรในชุมชน กระทรวงสาธารณสุขได้เข้ามามีส่วน ร่วมกับการศึกษาตามอัธยาศัยให้การสนับสนุนนำผลิตภัณฑ์ไปขายในตลาดเมืองทองธานีเพื่อสู่ตลาด สากล การเริ่มลงทุนที่ใช้พลังความร่วมมือของผู้นำชุมชน หมอเมือง และประชาชนในพื้นที่

การส่งเสริมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรเพื่อสุขภาพในชุมชนจึงมีการรวบรวมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มา สนับสนุนสมุนไพรในท้องถิ่นให้ยั่งยืนไว้ในระบบเครือข่าย

๑. ยูทูป ข่าวการศึกษาETV ([ETVNEWS THAI](http://www.etvnews.thai))
๒. เว็บไซต์ <http://www.yanghom.go.th/>

๓. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

<http://info.dla.go.th/public/travel.do?cmd=goDetail&id=๕๑๖๐๗๘&random=๑๔๙๔๖๒๘๘๒๕๐๘๔>

๔. ข้อมูล สวช ๐๑ - วิสาหกิจชุมชน ชร.๑๔/๖๐-๐๐๑๙

๕. Face book <https://www.facebook.com/huaysakherb/>

เป็นช่องทางในการที่จะให้ผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรสร้างความเข้มแข็งชุมชนเล็กในการเข้าร่วมกิจกรรมการอบรม รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพร แบบที่ตนเองชอบได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว ทันเวลา ทันใจเข้ากับยุคสมัยไทยแลนด์ ๔.๐

การรวบรวมหมอเมืองซึ่งเป็นผู้ผลิตโดยตรงจะต้องมีการส่งเสริมให้ความรู้ในด้านการผลิตเทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่ให้กับผู้ผลิตสมุนไพรเพื่อสร้างรายได้และการลดรายจ่ายในครัวเรือน กระบวนการจัดการเรียนการสอนเรื่องสมุนไพรที่จะให้ความรู้กับผู้เรียนหรือผู้ที่สนใจได้มีการจัดการเรียนระยะสั้น ๓๐ ชั่วโมง จากหมอเมืองที่ให้ความสำคัญที่มีขั้นตอน ผู้รู้และปราชญ์ที่เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรพื้นบ้านได้เข้ามาร่วมกันสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการลดประชาชนทิ้งถิ่นฐานเข้าทำงานในเมืองหลวงซึ่งเป็นสาเหตุของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ชุมชนจึงมีการสำรวจหมอเมืองที่มีในพื้นที่ และรับรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร ดังนี้

๑. พ่อสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ	อายุ ๖๔ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๘๕๑๖-๕๔๑๗
๒. แม่เนียม กิตติศักดิ์เจริญ	อายุ ๖๐ ปี	เพศ หญิง	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๓๔๔๖-๕๖๑๔
๓. น.ส.คราญ กิตติศักดิ์เจริญ	อายุ ๓๘ ปี	เพศ หญิง	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๕๖๕๙-๔๕๕๑
๔. พ่อเหมย อินทรีย์	อายุ ๘๐ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๔๗๔๑-๖๘๓๒
๕. พ่อเงิน สุวรรณสอน	อายุ ๗๑ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๖๑๘๒-๗๘๑๘
๖. พ่อสวัสดิ์ พานवलเศษ	อายุ ๖๔ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๑๑๗๙-๓๘๖๗
๗. พ่อชั้น ธาริยะ	อายุ ๖๔ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๑๖๒๖-๒๙๑๕
๘. พ่อปิ่น กันทะสมบัติ	อายุ ๖๗ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๖๑๙๗-๕๙๘๐
๙. พ่อแก้ว ปิงตะจุ่ม	อายุ ๗๓ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๙-๒๑๗๘-๘๓๒๖
๑๐. นายฉั่น กองสุข	อายุ ๕๗ ปี	เพศ ชาย	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๐๕๐๒-๒๘๒๖
๑๑. นางต่อมแก้ว เงินฝรั่ง	อายุ ๕๖ ปี	เพศ หญิง	เบอร์โทรศัพท์	๐๖-๓๐๔๗-๔๒๙๑
๑๒. นางบัวคำ กันทะเนตร	อายุ ๔๖ ปี	เพศ หญิง	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๕๑๓๖-๐๖๕๑
๑๓. นางคำแพง คำทะ	อายุ ๕๒ ปี	เพศ หญิง	เบอร์โทรศัพท์	๐๘-๙๗๕๖-๗๘๔๐

๑. สาขาสมุนไพรบำบัด

พ่อนั่น กิตติศักดิ์เจริญ

ชื่อ - สกุล พ่อนั่น กิตติศักดิ์เจริญ อายุ ๖๔ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา นายสม กองสุข อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางจันทา กองสุข อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๒ คน ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สถานศึกษา กศน. อำเภอขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. ....ลาสิกขา.....รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาสมุนไพรบำบัด เวชกรรมบำบัด และสาขาอาหารบำบัด
 รักษาโรคมา ๔๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๖๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา และ บรรพบุรุษ
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โรคที่รักษา โรคริดสีดวงทวาร
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชันร์ ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนเงิน และค่าครู
 การรักษาโรค นำสมุนไพรไปต้มกับน้ำดื่มทุกวัน จนกว่าจะอาการของโรคดีขึ้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๓ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๘๕๑๖-๕๔๑๗

นางสาวนงคราญ กิตติศักดิ์เจริญ

ชื่อ - สกุล นางสาวนงคราญ กิตติศักดิ์เจริญ อายุ ๓๘ ปี เพศ หญิง
 ชื่อบิดา พ่อสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา แม่เนียม กิตติศักดิ์เจริญ อาชีพ ทำนา
 จบการศึกษา ..... สถานศึกษา .....
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาศิกขา..... รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาสมุนไพรมะขาม
 รักษาโรคมา ๑๒ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๑๔๕ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โรคที่รักษา ความดัน เบาหวาน และภูมิแพ้
 ก่อนการรักษาโรคมักมีการตั้งชั้นร์ ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนเงิน และค่าครู
 การรักษาโรค นำสมุนไพรมะขามไปต้มกับน้ำดื่มทุกวัน จนกว่าจะอาการของโรคดีขึ้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๓ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมะขามบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๕๖๕๙-๔๕๕๑

พ่อสวัสดิ์ พานवलเศษ

ชื่อ - สกุล พ่อสวัสดิ์ พานवलเศษ อายุ ๖๔ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา นายบุญมี พานवलเศษ อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางเกียงคำ พานवलเศษ อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๗ คน ชาย ๓ คน หญิง ๔ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สถานศึกษา โรงเรียนเวียงป่าป้อง
 บวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ลาสิกขา พ.ศ. ๒๕๑๖ รวมบวชเรียนทั้งหมด ๖ ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาสมนไพรบำบัด และสาขาอาหารบำบัด
 รักษาโรคมมา ๔๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๖๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด มารดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ โรคที่รักษา โรคริดสีดวงทวาร โรคนิว
 ก่อนการรักษาโรคมมีการตั้งชั้นันต์ ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนเงิน และค่าครู
 การรักษาโรค นำสมุนไพรมไปต้มกับน้ำดื่มทุกวัน จนกว่าจะอาการของโรคดีขึ้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๓ เดือน
 สถานที่ติดต่อโรงเรียนสมุนไพรมบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๑๑๗๙-๓๘๖๗

พ่อปิ่น ก้นทะสมบัติ

ชื่อ - สกุล พ่อปิ่น ก้นทะสมบัติ อายุ ๖๗ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา นายสวຍ ก้นทะสมบัติ อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางดี ก้นทะสมบัติ อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๘ คน ชาย ๓ คน หญิง ๕ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๖ สถานศึกษา กศน. อำเภอขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ลาสิกขา พ.ศ. ๒๕๒๒ รวมบวชเรียนทั้งหมด ๙ ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาสมุนไพรบำบัด เวชกรรมบำบัด และสาขาอาหารบำบัด
 รักษาโรคมา ๔๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๖๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โรคที่รักษา โรคทั่วไป
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นร์ ประกอบด้วย หมาก เตียนเล็ก ๘ คู่ ผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวสาร ฯลฯ
 การรักษาโรค ส่งเคราะห์ รดน้ำ สืบจาดำ ส่งผี ปูจาเตียน สู่ขวัญ
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมันห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๖๑๙๗-๕๙๘๐

พ่อแก้ว ปิงตี้จุ่ม

ชื่อ - สกุล พ่อแก้ว ปิงตี้จุ่ม อายุ ๗๓ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา พ่อแจ่ว ปิงตี้จุ่ม อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา แม่ปิ่น ปิงตี้จุ่ม อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๒ คน ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ ๔ สถานศึกษา .....
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาลึกษา.....รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาสมุนไพรบำบัด เวชกรรมบำบัด และสาขาอาหารบำบัด
 รักษาโรคมา ๔๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๖๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด เพื่อน
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ โรคที่รักษา โรคปวดหลัง ปวดเข่า
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งขั้นค์ ประกอบด้วย .....
 การรักษาโรค ยาต้ม ลูกกลอน
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมหาวิทยาลัย หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๒๑๗๘-๘๓๒๖

๒. สาขาพิธีกรรมบำบัด

พ่อเหมย อินทรีย์

ชื่อ - สกุล พ่อเหมย อินทรีย์ อายุ ๘๐ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา พ่อไล อินทรีย์ อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา แม่ด้วง อินทรีย์ อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๖ คน ชาย ๔ คน หญิง ๒ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ ๔ สถานศึกษา .....
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาสิกขา ..... รวมบวชเรียนทั้งหมด ..... ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขากายภาพบำบัด และสาขาพิธีบำบัด
 รักษาโรคมา ๕๗ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๗๕๖ ราย ค่ารักษา ๑๐๐ บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ โรคที่รักษา กระดูกหัก
 ก่อนการรักษาโรคมักมีการตั้งขันธุ์ ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียน ๒ คู่ เอาไปบอกครูบาอาจารย์ที่ได้
 เรียนมา หื้อไปรักษาร่วมกันหื้อหายขาดด้วยเร็ว
 การรักษาโรค เป่า แหก คาถา
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมันห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๔๗๔๑-๖๘๓๒

พ่อเงิน สุวรรณสอน

ชื่อ - สกุล พ่อเงิน สุวรรณสอน อายุ ๗๑ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา พ่อแก้ว สุวรรณสอน อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา แม่บัวแก้ว สุวรรณสอน อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๖ คน ชาย ๒ คน หญิง ๔ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ ๖ สถานศึกษา โรงเรียนบ้านห้วยสักประชานุกูล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ลาสิกขา พ.ศ. ๒๕๑๐ รวมบวชเรียนทั้งหมด ๙ ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาพิธีกรรมบ่าบัต เวชกรรมบ่าบัต และสาขาอาหารบ่าบัต
 รักษาโรคมา ๒๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ..... ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) ๖๙ บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ โรคที่รักษา โรคทั่วไป
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นร์ ประกอบด้วย กล้วยเครือ บัวเครือ เตียนน้อย ๘ คู่ ฯลฯ
 การรักษาโรค ส่งเคราะห์ สู่ขวัญ สืบชะตา ปูจาเตียน รดน้ำ ส่งผี
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมานบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๖๑๘๒-๗๘๑๘

พ่อช่น ถาริยะ

ชื่อ - สกุล พ่อช่น ถาริยะ อายุ ๖๔ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา นายพรมมิล ถาริยะ อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางจันทร์ ถาริยะ อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๗ คน ชาย ๒ คน หญิง ๕ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สถานศึกษา กศน. ป่าตาลวิทยาคม
 บวชเมื่อปี พ.ศ. ....ลาสิกขา.....รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาพิธีกรรมบ่าบัด
 รักษาโรคมา ๒ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด .....ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอลำดวน จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา และ มารดา
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. .... โรคที่รักษา กระดูกหัก
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งขันธุ์ ประกอบด้วย ดอกไม้เทียน ๒ คู่ เอาไปบอกครูบาอาจารย์
 การรักษาโรค เป่าห้าได้ทุกชนิด เช่น เป่าไฟไหม้ น้ำร้อนลวก กระดูกหัก โรคตาแดง เป่า แผล แปะง
 หนอน
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมันห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอลำดวน จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๑๖๒๖-๒๙๑๕

๓. สาขาภาพถ่ายบำบัด

นายฉิ้น กองสุข

ชื่อ - สกุล นายฉิ้น กองสุข อายุ ๕๗ ปี เพศ ชาย
 ชื่อบิดา นายแหลง กองสุข อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางป้อ กองสุข อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ..... คน ชาย ..... คน หญิง ..... คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ ๔ สถานศึกษา โรงเรียนขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาสิกขา ..... รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาภาพถ่ายบำบัด
 รักษาโรคมา ๔๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๖๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านขุนตาล หมู่ ๑ ตำบลป่าตาล อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด .....
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. .... โรคที่รักษา ปวดหลัง ปวดตามร่างกาย
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นร์ ประกอบด้วย .....
 การรักษาโรค ตอกเส้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมานพบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๐๕๐๒-๒๘๒๖

นางต่อมแก้ว เงินฝรั่ง

ชื่อ - สกุล นางต่อมแก้ว เงินฝรั่ง อายุ ๕๖ ปี เพศ หญิง
 ชื่อบิดา นายตวย เงินฝรั่ง อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางคำ เงินฝรั่ง อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๖ คน ชาย ๒ คน หญิง ๔ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ..... สถานศึกษา .....
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาศิกขา ..... รวมบวชเรียนทั้งหมด ..... ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขากายภาพบำบัด
 รักษาโรคมา ๑๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๓๐๐ ราย ค่ารักษา ๑๐๐ บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด สาธารณสุขจังหวัดเชียงราย
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โรคที่รักษา ปวดหัว ปวดตามตัว
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้น์ ประกอบด้วย .....
 การรักษาโรค นวดเส้น นวดเอ็น
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมหาห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๖-๓๐๔๗-๔๒๙๑

นางบัวคำ กั้นทะเนตร

ชื่อ - สกุล นางบัวคำ กั้นทะเนตร อายุ ๔๖ ปี เพศ หญิง
 ชื่อบิดา นายทอง อินเรือง อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางเยาว์ อินเรือง อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๓ คน ชาย ๑ คน หญิง ๒ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สถานศึกษา กศน. อำเภอขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาศึกษา.....รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขากายภาพบำบัด
 รักษาโรคมา .....ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด .....ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด โรงพยาบาลฯ
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. .... โรคที่รักษา ปวดหลัง ปวดเอว ปวดเมื่อย
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นร์ ประกอบด้วย .....
 การรักษาโรค นำสมุนไพรไปต้มกับน้ำดื่มทุกวัน จนกว่าจะอาการของโรคดีขึ้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๕๑๓๖-๐๖๕๑

นางคำแพง คำทะ

ชื่อ - สกุล นางคำแพง คำทะ อายุ ๕๒ ปี เพศ หญิง
 ชื่อบิดา นายคำย กันทะสอน อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางนวน กันทะสอน อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๒ คน ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ ๖ สถานศึกษา กศน. อำเภอขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาศึกษา.....รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขากายภาพบำบัด
 รักษาโรคมา ..... ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด .....ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด .....
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. .... โรคที่รักษา ปวดหลัง ปวดเอว ปวดเมื่อย
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นดี ประกอบด้วย .....
 การรักษาโรค กายภาพบำบัด
 ระยะเวลาในการรักษา ๑ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมานบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๘-๙๗๕๖-๗๘๔๐

๔. สาขาอาหารบำบัด

แม่เนียม กิตติศักดิ์เจริญ

ชื่อ - สกุล แม่เนียม กิตติศักดิ์เจริญ อายุ ๖๐ ปี เพศ หญิง
 ชื่อบิดา นายสม กองสุข อาชีพ ทำนา
 ชื่อมารดา นางจันทา กองสุข อาชีพ ทำนา
 มีพี่น้อง ๒ คน ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน สถานภาพ สมรส
 จบการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สถานศึกษา กศน. อำเภอขุนตาล
 บวชเมื่อปี พ.ศ. .... ลาลึกษา..... รวมบวชเรียนทั้งหมด.....ปี
 มีความเชี่ยวชาญด้าน สาขาอาหารบำบัด
 รักษาโรคมา ๒๐ ปี ผู้ที่ได้รับการรักษาจำนวนทั้งหมด ๒๓๒ ราย ค่ารักษา.....บาท
 ถิ่นฐานเดิมของหมอเมือง (บ้านเกิด) บ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัด
 เชียงราย
 การสืบทอด (เรียน) มาจากแหล่งใด บิดา และ บรรพบุรุษ
 เริ่มรักษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โรคที่รักษา โรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน
 ก่อนการรักษาโรคมีการตั้งชั้นันซ์ ประกอบด้วย ดอกไม้ เทียนเงิน และค่าครู
 การรักษาโรค นำสมุนไพรไปต้มกับน้ำดื่มทุกวัน จนกว่าจะอาการของโรคดีขึ้น
 ระยะเวลาในการรักษา ๓ เดือน
 สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสมุนไพรมานบ้านห้วยสัก หมู่ ๙ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย
 เบอร์โทรศัพท์ ๐๙-๓๔๔๖-๕๖๑๔

๒. การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

๑. การต้มดื่มกิน

การต้มสมุนไพรขึ้นอย่างไรให้ถูกวิธีการต้ม (Decotion) คือ วิธีการทั่วไปในการสกัดสารสำคัญจากสมุนไพร วิธีการต้มสมุนไพรให้ออกมาได้ประโยชน์สูงสุดควรใช้ภาชนะที่ไม่ทำปฏิกิริยากับสมุนไพร เช่น กระเบื้องเคลือบ หม้อเคลือบหรือหม้อสแตนเลส ซึ่งในปัจจุบันมีหม้อต้มไฟฟ้าที่ผลิตจากกระเบื้องเคลือบ หรือสแตนเลส หลากหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้บริโภคได้เลือกใช้งานตามความสะดวกมีขั้นตอนหรือหลักเกณฑ์ง่ายในการต้มสมุนไพรเติมน้ำสะอาดให้ท่วมยา สักประมาณ ๑ - ๒ นิ้ว แช่ยาไว้สัก ๒๐ - ๓๐ นาที (เพื่อให้สมุนไพรดูดซับน้ำก่อน) กรณีต้มด้วยเตาแก๊ส - ต้มจนเดือดต้มประมาณ ๒๐ - ๔๐ นาที สมุนไพรส่วนหม้อต้มไฟฟ้า เมื่อได้น้ำยาสมุนไพรแล้ว เทใส่ภาชนะพักไว้สักครู่ยาสมุนไพร ๑ ชุดสามารถต้มได้ ๒-๓ เที้ยว แล้วเทน้ำยารวมกัน แบ่งรับประทานได้ ๒ เวลาการต้มสมุนไพรจีนสมุนไพรบางอย่างควรต้มก่อน เช่น แร่ , เปลือกหอย , กระจงเต่า เนื่องจากยาเหล่านี้มีเนื้อเหนียว และแข็ง การสกัดยาก่อนข้างยาก ยาเหล่านี้ควรต้มก่อน ๑๕ นาที แล้วจึงต้มสมุนไพรที่เหลือต่อไปสมุนไพรหลายๆชนิดควรใส่ถุงผ้า โดยเฉพาะยาที่เป็นผง ลักษณะเบา ปกคลุมด้วยขนอ่อนนุ่ม หรือเป็นเมือกเหนียวสมุนไพรบางอย่างควรต้มแยก โดยเฉพาะสมุนไพรมีราคาสูง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะใช้ปริมาณน้อย เช่น โสม (Renshen) , เขากวางอ่อน (Lurong) , ตังฉิ่งแห่เช่า (Dongchong Xiacao) เมื่อได้สารสกัดแล้วสามารถแยกดื่ม หรือรวมกับน้ำยาสมุนไพรที่ต้มแล้วได้สมุนไพรบางอย่างควรจะเป็นผงก่อน แล้วจึงผสมน้ำดื่ม เนื่องจากสมุนไพรเหล่านี้ไม่เหมาะที่จะนำไปต้ม เช่น ซาชิก (Sanqi) สมุนไพรบางชนิดควรละลายน้ำร้อนหรือละลายยาร้อน แล้วจึงดื่ม

๒. การชงดื่มกิน

เป็นการสกัดด้วยน้ำร้อน ใช้กับส่วนที่บอบบาง เช่น ใบ ดอก ที่ไม่ต้องการโดนน้ำเดือดนานๆตัวยา ก็ออกมาได้ วิธีการชง คือ ให้นำยาใส่แก้วเติมน้ำร้อนจัดลงไป ปิดฝาแก้วทิ้งไว้จนเย็น ลักษณะนี้เป็นการปล่อยตัวยาออกมาเต็มที่

๓. ยาน้ำมัน

ตัวยาบางชนิดไม่ย่อยละลายน้ำ แม้ว่าจะต้มเคี้ยวแล้วก็ตาม ส่วนใหญ่ยาที่ละลายน้ำจะไม่ละลายในน้ำมัน จึงใช้น้ำมันสกัดยาแทน แต่เนื่องจากยาน้ำมันทาแล้วเหนียว เหนอะหนะ เปื้อนเสื้อผ้า จึงไม่นิยมปรุงใช้กันน้ำมันเหลืองสมุนไพรสูตรโบราณ สกัดจากสมุนไพรเข้มข้น บรรเทาอาการวิงเวียน คัดจมูก เคล็ดขัดยอก ปวดเมื่อยตามร่างกาย แผลงัดต่อย ผ่านการรับรองจากกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์กระทรวงสาธารณสุข มีตรารับรองสินค้าอาหารรับประกันคุณภาพและความสะอาด สามารถใช้ได้ทุกวัย

๔. ยาต้มคั้นเอาน้ำ

การนำเอาส่วนของต้นไม้มที่มีน้ำมาก ๆ อ่อนนุ่ม ตำแหลกง่าย เช่น ใบ หัว หรือเหง้า นำมาตำให้ละเอียด และคั้นเอาแต่น้ำออกมา ยาประเภทนี้กินมากไม่ได้เช่นกัน เพราะน้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติที่รุนแรง ตัวยาเข้มข้นมาก ยากที่จะกลืนเข้าไปทีเดียว ฉะนั้นกินครั้งละหนึ่งถ้วยชาก็พอแล้วเป็นการนำเอาส่วนของต้นไม้มที่มีน้ำมาก ๆ อ่อนนุ่ม ตำแหลกง่าย เช่น ใบ หัว หรือเหง้า นำมาตำให้ละเอียด และคั้นเอาแต่น้ำออกมา ยาประเภทนี้กินมากไม่ได้เช่นกัน เพราะน้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติที่รุนแรง ตัวยาเข้มข้นมาก ยากที่จะกลืนเข้าไปกินครั้งละหนึ่งถ้วยชา

๕. ยาฝน

วิธีการที่หมอพื้นบ้านนิยมกันมาก วิธีการฝน คือ หากาษณะใส่น้ำสะอาดประมาณครึ่งหนึ่งแล้วนำหินลับมีดเล็กๆ จุ่มลงไป ในหินโพล์เหนือน้ำเล็กน้อย ฝนจนได้น้ำยาสีขุ่นเล็กน้อยกินครั้งละ ๑ แก้ว สมุนไพรถูกนำมาใช้สารพัดประโยชน์ และถูกแปรรูปออกมาในแบบต่างๆ สิ่งสำคัญที่สุดของการแปรรูปสมุนไพร คือ การปรุงยา การปรุงยา การสกัดเอาตัวยาออกมาจากเนื้อไม้ยา สารที่ใช้สกัดเอาตัวยาออกมาที่นิยมใช้กัน ได้แก่ น้ำและเหล้า

๖. ยาผง

วิธีการฝน คือ หากาษณะใส่น้ำสะอาดประมาณครึ่งหนึ่งแล้วนำหินลับมีดเล็กๆ จุ่มลงไป ในหินโพล์เหนือน้ำเล็กน้อย ฝนจนได้น้ำยาสีขุ่นเล็กน้อยกินครั้งละ ๑ แก้ว สมุนไพรถูกนำมาใช้สารพัดประโยชน์ และถูกแปรรูปออกมาในแบบต่างๆ สิ่งสำคัญที่สุดของการแปรรูปสมุนไพร คือ การปรุงยา การปรุงยา หมายถึง การสกัดเอาตัวยาออกมาจากเนื้อไม้ยา สารที่ใช้สกัดเอาตัวยาออกมาที่นิยมใช้กัน ได้แก่ น้ำและเหล้า

๗. ยาดองเหล้า

การใช้กับตัวยาที่ไม่ละลายน้ำ แต่ละลายได้ดีในเหล้า ยาดองเหล้ามักมีกลิ่นแรงกว่ายาต้ม เนื่องจากเหล้ามีกลิ่นฉุน และหากกินบ่อยๆ อาจทำให้ติดได้ จึงไม่นิยมกินกัน จะใช้ต่อเมื่อกินยาเม็ดหรือยาต้มแล้วไม่ได้ผล

๘. การนวดหรือประคบด้วยสมุนไพร

การประคบสมุนไพรเป็นวิธีการบำบัดรักษาของแพทย์แผนไทยอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปใช้ควบคู่กับการนวดไทย โดยมากมักใช้วิธีการประคบสมุนไพรหลังจากทำการนวดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผลของการรักษาด้วยการประคบสมุนไพรเกิดจากผลของความร้อนที่ได้จากการประคบ และผลจากการที่ตัวยาสสมุนไพรซึมผ่านชั้นผิวหนังเข้าสู่ร่างกาย

๙. การอบสมุนไพร

การอบสมุนไพร แบ่งออก ๒ แบบ ดังนี้

๑. การอบสมุนไพรแบบแห้ง เป็นการอบสมุนไพรที่ดัดแปลงมาจากการอยู่ไฟของผู้หญิงหลังคลอดสมัยก่อน ซึ่งมีการอาบน้ำต้มสมุนไพรและทาตัวด้วยขมิ้น เพื่อบำรุงรักษาอาการอักเสบที่ผิวหนัง และนิยมอยู่ไฟหลังคลอดด้วยการนอนบนแคร่ไม้ มีกองฟืนให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายจะช่วยกระตุ้นให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น ส่วนเกิน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาเป็นห้องอบแห้ง แต่ยังไม่เป็นที่นิยมเท่าการอบแบบเปียก

๒. การอบสมุนไพรแบบเปียก ที่เรียกว่าอบเปียกนั้นเพราะใช้วิธีต้มน้ำในหม้อพร้อมกับสมุนไพรหลายชนิด เมื่อหม้อน้ำเดือดแล้วยกเอาเข้ากระโจม แล้วคอยแง้มฝาหม้อ ให้อไอน้ำสมุนไพรพุ่งออกมาอบร่างกาย ไอน้ำกลืนสมุนไพรที่ระเหยออกมา เมื่อได้สุดคมทำให้จมูกโล่ง หายใจสบาย ถ้าอบเสร็จเก็บเอาน้ำในหม้อต้มไปอาบชำระล้างร่างกาย ช่วยเสริมสรรพคุณทางยาได้ ปัจจุบันได้นำวิธีการนี้มาพัฒนาให้เข้ากับชีวิตความเป็นอยู่สมัยใหม่โดยทำเป็นห้องอบไอน้ำสมุนไพรที่ทันสมัยขึ้น ใช้หม้อต้มที่มีท่อส่งไอน้ำเข้าไปภายในห้องอบ หรือทำเป็นตู้แล้วเข้าไปนั่งอบตัว ส่วนประกอบของสมุนไพรที่ใช้ อาจแตกต่างกันได้ตามวัตถุประสงค์ เพื่อรักษาอาการต่าง ๆ เช่น ทำให้ร่างกายสดชื่น ผิวพรรณเปล่งปลั่ง มีน้ำมีนวล ช่วยขับเหงื่อ ผ่อนคลายความเครียด ผ่อนคลายกล้ามเนื้อที่แข็งเกร็งและลดอาการปวดตามข้อ ทางการแพทย์ในปัจจุบันได้มีการยอมรับแล้วว่า การอบตัวด้วยสมุนไพรเป็นการบำบัดรักษาวิธีหนึ่ง ความร้อนสามารถช่วยให้การไหลเวียนของโลหิต และน้ำเหลืองบริเวณผิวหนังดีขึ้น ส่วนไอน้ำของสมุนไพรจะมีสรรพคุณตามคุณสมบัติของสมุนไพร

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชน

๑. ชาสมุนไพรผักเชียงดา

ผักเชียงดา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Gymnema inodorum* (Lour.) Decne.

จัดอยู่ในวงศ์ตีนเป็ด (APOCYNACEAE) และอยู่ในวงศ์ยอยนมตำเลีย (ASCLEPIADOIDEAE หรือ ASCLEPIADACEAE)

ผักเชียงดา มีชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ ว่า เชียงดา, เจียงดา, ผักเจียงดา, ผักเชียงดา, ผักกูด, ผักจินดา, ผักเซ่งดา, ผักม่วงไก่, ผักเซ็ง, ผักวัน, ผักฮ่อนไก่, ผักฮ้วน, เครือจันปา เป็นต้น

ลักษณะของผักเชียงดา

ต้นผักเชียงดา จัดเป็นไม้เถาเลื้อย มีอายุข้ามปี ความยาวของเถาขึ้นอยู่กับอายุ ลำต้นเป็นสีเขียว มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๐.๕-๕ เซนติเมตร ทุกส่วนที่อยู่เหนือดินของต้นจะมีน้ำยางสีขาวคล้ายน้ำมัน ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและวิธีการปักชำ เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วน ระบายน้ำดี เป็นผักพื้นบ้านที่ชาวเหนือในแถบจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา นิยมปลูกไว้หน้าบ้านเพื่อนำยอดไปประกอบอาหาร ส่วนในต่างประเทศพบได้ที่ประเทศอินเดีย ศรีลังกา เวียดนาม มาเลเซีย ญี่ปุ่น จีน และแอฟริกา

ใบผักเชียงดา ใบเป็นใบเดี่ยว ออกจากข้อเรียงเป็นคู่ตรงข้ามกัน ลักษณะของใบเป็นรูปรีหรือรูปกลมรี ปลายใบแหลม โคนใบแหลม ส่วนขอบใบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย ใบมีขนาดกว้างประมาณ ๙-๑๑ เซนติเมตร และยาวประมาณ ๑๔.๕-๑๘.๕ เซนติเมตร แผ่นใบเป็นสีเขียวเข้ม ท้องใบมีสีอ่อนกว่า ผิวใบเรียบไม่มีขน ก้านใบยาวประมาณ ๓.๕-๖ เซนติเมตร

ดอกผักเชียงดา ออกดอกเป็นช่อแน่นสีขาวอมเขียวอ่อน ดอกย่อยมีขนาดเล็กกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕-๖ มิลลิเมตร

ผลผักเชียงดา ออกผลเป็นฝัก

สรรพคุณของผักเชียงดา

ผักเชียงดามีสารต้านอนุมูลอิสระที่เป็นต้นเหตุทำให้เกิดโรคเส้นเลือดหัวใจอุดตัน โรคมะเร็งในกระเพาะอาหาร มะเร็งตับ โรคต่อกระจกในผู้สูงอายุ ช่วยป้องกันการแตกของเม็ดเลือดแดง และการเสียหายของ DNA ข้ออักเสบรูมาตอยด์และเกาต์ ผักเชียงดามีสารออกฤทธิ์ที่ช่วยควบคุมการทำงานของร่างกายให้เป็นปกติและชาวบ้านยังนิยมกินผักเชียงดาหน้าร้อน เพื่อช่วยลดความร้อนในร่างกายอีกด้วย หอมยาพื้นบ้านในจังหวัดจะใช้ผักเชียงดาเป็นยาบำรุงกำลัง แก้อาการปวดเมื่อยอันเนื่องมาจากการทำงานช่วยทำให้เจริญอาหารช่วยชำระล้างสารพิษตกค้างในร่างกายใช้รักษาเบาหวาน ช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือด ปรับระดับอินซูลินในร่างกายให้สมดุล ช่วยสร้างเนื้อเยื่อใหม่ให้ตับอ่อน ด้วยการนำผักเชียงดามาปรุงเป็นอาหารรับประทาน จากการศึกษาพบว่า การรับประทานผงผักเชียงดาก่อนอาหารประมาณวันละ ๘-๑๒ กรัม (แบ่งการรับประทานเป็น ๓ มื้อ มื้อละ ๔ กรัม) จะสามารถควบคุมระดับน้ำตาลของผู้ป่วยเบาหวานให้เป็นปกติได้ หรือจะรับประทานเป็นฝักสดอย่างน้อยวันละประมาณ ๕๐-๑๐๐ กรัม หรือ ๑ ชีด ก็สามารถช่วยป้องกันและบำบัดโรคเบาหวานได้เช่นกัน ช่วยควบคุมและปรับระดับความดันโลหิตให้เป็นปกติช่วยลดและควบคุมปริมาณไขมันในร่างกายให้สมดุล ผักเชียงดาสามารถนำไปใช้ลดน้ำหนักได้ เพราะผักชนิดนี้สามารถช่วยให้มีการนำน้ำตาลไปเผาผลาญมากกว่าการนำไปสร้างเป็นไขมันสะสมตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และมีรายงานว่า ผักเชียงดาสามารถช่วยลดน้ำหนักได้จริง ผัก

เชียงตมมีสรรพคุณช่วยบำรุงสายตา แก้กตาฝ้าฟาง มีอาการเคืองตา เนื่องจากผักชนิดนี้มีวิตามินสูง ช่วยแก้หูชั้นกลางอักเสบ (ต้น)ใบนำมาตำให้ละเอียดใช้พอกบริเวณกระหม่อมเพื่อรักษาไข้ อาการหวัด ปรงเป็นยาลดไข้ แก้ไอ ขับเสมหะ หรือนำไปประกอบในตำรายาแก้ไออื่น ๆ ผลมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไอ ขับเสมหะ (ผล)ช่วยบรรเทาอาการภูมิแพ้และหอบหืดต้นสรรพคุณเป็นยาแก้หลอดลมอักเสบ แก้ไอ แก้ปอดอักเสบ (ต้น)ช่วยแก้โรคบิด (ต้น)การรับประทานผักเชียงดาใบแก่ จะช่วยทำให้ระบบขับถ่ายในร่างกายทำงานได้ดีขึ้น และชาวบ้านยังนิยมนำมาแกงรวมกับผักตำลึงและยอดชะอมเพื่อใช้รักษาอาการท้องผูกอีกด้วยช่วยแก้ริดสีดวงทวาร (ต้น)ต้นแห้งหรือต้นสดใช้เป็นยาขับปัสสาวะ (ต้น)ช่วยขับระดูของสตรีช่วยฟื้นฟูตับอ่อนให้แข็งแรง ช่วยบำรุงและปรับสภาพการทำงานของตับอ่อนให้เป็นปกติ ช่วยบำรุงและซ่อมแซมหมวกไต และระบบการทำงานของไตให้สมบูรณ์ช่วยแก้อาการบวม น้ำ (ต้น)ใบใช้เป็นยาแก้โรคผิวหนังทุกชนิด ทำให้น้ำเหลืองแห้ง และแก้กามโรคใบสดใช้ตำพอกฝีหรือหัวลามะลอก งูสวัด เริม ถอนพิษ แก้ปวดแสบปวดร้อนหัวมีรสมันขม มีสรรพคุณเป็นยาแก้พิษอักเสบ พิษร้อน ช่วยดับพิษกาฬ แก้พิษไข้เซื่องซึม และแก้เริม (หัว)ช่วยบรรเทาอาการปวดข้อจากโรคเกาต์ในบ้านเรามีการใช้ผักเชียงดาเป็นทั้งยาสมุนไพรและเป็นอาหารเพื่อรักษาโรคโดยกลุ่มหมอเมืองทางภาคเหนือมานานแล้ว กล่าวคือ การใช้เป็น “ยาแก้หลวง” (คล้ายยาครอบจักรวาลของแผนปัจจุบัน) ถ้าคิดไม่ออกก็บอกผักเชียงดา เช่น แก้เบาหวาน เวียนศีรษะ ปวดศีรษะ ตัวร้อน แก้ไข้สันนิบาต (ชักกระตุก) แก้หวัด ภูมิแพ้ หอบหืด แก้แพ้ยา แพ้อาหาร ปวดข้อ เป็นยาระบาย ช่วยระงับประสาท หรือเมื่อมีอาการคิดมากหรือจิตฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ ส่วนการนำมาใช้เป็นยาก็ให้นำผักเชียงตามาสับแล้วนำไปตากแห้งบดเป็นผง ใช้ชงเป็นชาดื่ม หรือนำมาบรรจุลงในแคปซูลก็ได้

๒. ชาสมุนไพรหญ้ารีแพร์

หญ้ารีแพร์ หรือเรียก **หญ้าหิยุม** (Barbed grass) จัดเป็นหญ้าสมุนไพรป่าชนิดหนึ่งที่สตรีหลังคลอดนิยมใช้สำหรับกระชับช่องคลอด และช่วยให้มดลูกเข้าอู่ให้เร็วขึ้น รวมถึงใช้สารสกัดเป็นส่วนผสมในเครื่องสำอางสำหรับการบำรุงผิว ปัจจุบัน มีการปลูกหญ้ารีแพร์เพื่อจำหน่ายมากขึ้นในหลายท้องที่

- วงศ์ : Poaceae
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Centotheca lappacea* (L.) Desv.
- ชื่อสามัญ : Barbed grass
- ชื่อท้องถิ่น :

ภาคกลาง และทั่วไป

- หญ้ารีแพร์

- หญ้าไฟเล็ก (ปราจีนบุรี)

ภาคใต้

- หญ้าหมอยแม่หม้าย, ขนหมอยแม่หม้าย (สตูล)
- หญ้าเหล็กไฟ (สุราษฎร์ธานี)
- เหนี่ยวหมา (ระนอง)

การแพร่กระจาย

หญ้ารูปร่าง เป็นพืชตระกูลไฟที่พบได้ทุกภาค พบได้มากในป่าเบญจพรรณ และป่าดิบชื้น พบได้มากบริเวณที่ราบเชิงเขา เชิงเขา หรือภูเขาสูง

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลำต้น

หญ้ารูปร่าง เป็นพืชล้มลุกตระกูลไฟ อายุหลายปี ลำต้นมีลักษณะเป็นข้อปล้องทรงกลม ขนาดเล็ก สูงประมาณ ๓๐ - ๗๐ เซนติเมตร ลำต้นถูกหุ้มด้วยกาบใบ สีเขียวอมม่วง ลำต้นไม่มีแก่น อ่อนและหักง่าย แต่เหนียวเด็ดด้วยมือขาดได้ยาก โคนลำต้นแตกหน่อแยกเป็นต้นใหม่ และกลายเป็นกอใหญ่ได้

ใบ

หญ้ารูปร่างเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว แหงใบออกเป็นใบเดี่ยวๆ เรียงเยื้องสลับกันตามความสูงของลำต้น มีกาบใบสีเขียวอมม่วงหุ้มลำต้นตั้งแต่บริเวณเหนือข้อขึ้นมา ก้านใบสั้นติดกับกาบใบ ลิ้นใบ (Ligule) เป็นแผ่นบางๆ สีน้ำตาลติดกับโคนก้านใบ แผ่นใบมีรูปหอก กว้างประมาณ ๑.๕-๓ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕-๒๐ เซนติเมตร โคนใบสอบ ปลายใบแหลม แผ่นใบเรียบ มีสีเขียวเข้ม ขอบใบโค้งเป็นลูกคลื่นขวางเข้าหากกลางใบ แผ่นใบมีเส้นใบเป็นริ้วเล็กจำนวนมากตามแนวยาวของใบ

ดอก

หญ้ารูปร่างออกดอกเป็นช่อแขนง คล้ายช่อของดอกหญ้าทั่วไป ช่อดอกแทงออกบริเวณปลายยอดของลำต้น มีก้านช่อดอกยาวประมาณ ๑๕ - ๔๕ เซนติเมตร ประกอบด้วยช่อดอกย่อย (Spikelets) ที่ประกอบด้วยดอกย่อย ๑๐-๓๐ ดอก ดอกย่อยมีก้านดอกสั้นๆ

เมล็ด

เมล็ดหญ้ารูปร่างมีลักษณะรียาว กว้างประมาณ ๒-๓ มิลลิเมตร ยาวประมาณ ๔-๖ มิลลิเมตร เมล็ดอ่อนมีสีเขียว เมล็ดแก่มีสีเหลือง บริเวณกาบหุ้มเมล็ดด้านล่างมีติ่งแหลมคล้ายหนาม ที่ทำหน้าที่ปกป้องตัวหรือเสื่อผ้า เพื่อให้เมล็ดติดไปหล่นห่างจากลำต้น

ประโยชน์หญ้ารูปร่าง

๑. หนักรั้วแพร่ถูกใช้ประโยชน์มากในแง่สมุนไพร โดยเฉพาะในสตรีหลังคลอดบุตรที่ช่วยให้ช่องคลอดกระชับ และมดลูกเข้าอู่ได้เร็วขึ้น ด้วยการต้มดื่มหรือคั้นน้ำทาบริเวณช่องคลอด นอกจากนี้ ยังใช้เพื่อการดูแลผิวพรรณให้แลดูสดใส

๒. สารสกัดจากหนักรั้วแพร่ใช้เป็นเครื่องสำอาง อาทิ ครีมบำรุงผิว ครีมกันแดด ทำหน้าที่ช่วยให้ผิวพรรณชุ่มชื้น ผิวพรรณแลดูเปล่งปลั่ง นอกจากนี้ สารสกัดจากหนักรั้วแพร่ยังใช้เป็นส่วนผสมของอาหารเสริม ออกฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ และเสริมสร้างคอลลาเจน

๓. หนักรั้วแพร่ใช้ปลูกเป็นอาหารสัตว์เคี้ยวเอื้อง อาทิ โค กระบือ แพะ และแกะ เป็นต้น

๔. หนักรั้วแพร่เป็นพืชเศรษฐกิจสมุนไพรตัวใหม่ ทั้งแบบเก็บจากแหล่งธรรมชาติ และการปลูกเพื่อจำหน่ายในรูปหนักรั้วแพร่สด และหนักรั้วแพร่แห้ง กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นสตรีหลังคลอดบุตร

สาระสำคัญในหนักรั้วแพร่

๑. Bamboo Silica

– ตามตำราอายุรเวทใช้พืชสกุลไผ่สำหรับบำรุงร่างกาย เพิ่มความแข็งแรงของกระดูก และเนื้อเยื่อ และช่วยรักษาแผลให้หายเร็ว

– เป็นสารที่ใช้ในการสร้างคอลลาเจน และน้ำไขข้อในร่างกาย มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ กระตุ้นการสร้างเนื้อเยื่อเกี่ยวพัน (Connective Tissue) เพิ่มความยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อ เพิ่มน้ำเมือกในช่องคลอด ทำให้หล่อลื่นได้ดีขึ้น

– ปริมาณซิลิกาในไผ่หรือพืชสกุลไผ่มีประมาณ ๘.๑๒-๙.๙๕%

– สารสกัดของไผ่หรือพืชสกุลไผ่มีสารต้านอนุมูลอิสระ ใช้เป็นส่วนผสมของเครื่องสำอางหลายชนิด มีสรรพคุณที่สำคัญ คือ ช่วยต้านการเสื่อมของเซลล์ ช่วยบำรุงผิว ช่วยเพิ่ม และรักษาความชุ่มชื้น

๒. สารต้านอนุมูลอิสระ

สารสกัดหนักรั้วแพร่ประกอบด้วยสารสำคัญหลายชนิด อาทิ สารในกลุ่มฟีนอลิก (Phenolic Compounds) และฟลาโวนอยด์ (Flavonoids) สารเหล่านี้ ออกฤทธิ์สำคัญต้านอนุมูลอิสระ ป้องกันมะเร็ง และช่วยชะลอความแก่

๓. สารยับยั้งการทำลายคอลลาเจน

สารสกัดเห็ดรึแปร์ออกฤทธิ์ยับยั้งการทำลายคอลลาเจน และช่วยเสริมสร้างคอลลาเจน โดยทำหน้าที่ยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ Collagenase (MMP-๑) และ gelatinase (MMP-๒) ช่วยชะลอการถูกทำลายของคอลลาเจน (Collagen) และอีลาสติน (Elastin) ทำให้คงสภาพความแข็งแรงและความยืดหยุ่นของผิว เซลล์ผิวเสื่อมหรือเกิดริ้วรอยซึ้ง ^[๒]

สรรพคุณซิลิกาในเห็ดรึแปร์

๑. รักษาสมดุล และซ่อมแซมโครงสร้างกระดูก และกล้ามเนื้อในร่างกาย รวมถึงช่วยในการดูดซึมแร่ธาตุที่สำคัญต่อระบบกระดูก และกล้ามเนื้อ อาทิ ฟอสฟอรัส แมกนีเซียม และแคลเซียม
๒. ช่วยฟื้นฟูรักษาแผลให้หายเร็ว
๓. ช่วยฟื้นฟู และเสริมการสร้างคอลลาเจนในเซลล์ผิว ทำให้ผิวพรรณแลดูเต่งตึง สดใส ลดการเกิดริ้วรอย
๔. ช่วยฟื้นฟู และเสริมการสร้างคอลลาเจนในเซลล์กล้ามเนื้อ ทำให้กล้ามเนื้อกระชับ และทำงานได้เป็นปกติอย่างรวดเร็ว อาทิ กล้ามเนื้อภายในช่องคลอด
๕. ต้านการติดเชื้อของแผล
๖. ลดภาวะการเกิดโรคจากวัยที่หมดประจำเดือน
๗. เพิ่มความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ รักษาความชุ่มชื้นของเซลล์ผิว เพิ่มความยืดหยุ่น และความกระชับของเซลล์ผิว
๘. ช่วยป้องกันโรคในช่องปาก และฟัน
๙. ช่วยเสริมสร้างความแข็งแรง และความเงางามของเล็บ
๑๐. ช่วยกระตุ้นการงอกของเซลล์เส้นผม ช่วยเพิ่มความแข็งแรง ความดกดำ และลดการหลุดของเส้นผม
๑๑. เสริมสร้างความแข็งแรงของหลอดเลือด ป้องกันหลอดเลือดในสมองแตก
๑๒. เสริมความแข็งแรงของเนื้อเยื่อปอด ช่วยให้ปอดทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดการติดเชื้อในปอด
๑๓. ป้องกันนิ่วในไตในระบบทางเดินปัสสาวะ
๑๔. ป้องกันการติดเชื้อในระบบทางเดินปัสสาวะ
๑๕. กระตุ้นภูมิคุ้มกันของร่างกาย
๑๖. ป้องกันการเกิดโรคอัลไซเมอร์ หรือโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท และสมอง

สรรพคุณทั่วไปของยาริแพร์

ต้มดื่มหรือรับประทาน

- ช่วยกระชับช่องคลอดหลังการคลอดบุตร
- ช่วยบีบมดลูกให้แห้ง ช่วยให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น
- ช่วยรักษาแผลในช่องคลอดหลังคลอดบุตร
- ช่วยขับน้ำคาวปลา
- บำรุงร่างกาย
- ช่วยให้ผิวพรรณกระจ่างใส
- แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย
- ช่วยขับปัสสาวะ
- รักษาริดสีดวง

ต้มน้ำอาบหรือบดคั้นน้ำใช้ภายนอก

- นำน้ำคั้นหรือน้ำต้มยาริแพร์ล้างทำความสะอาดช่องคลอด ช่วยรักษาแผล ช่วยให้ช่องคลอดกระชับ - ทำให้ผิวพรรณชุ่มชื้น เปล่งปลั่ง
- ช่วยห้ามเลือด
- ช่วยรักษาแผล บรรเทาอาการปวดบวมของแผล
- แก้ผดผื่นคัน
- รักษาโรคผิวหนัง
- แก้อาการท้องเสีย
- ช่วยรักษาฝี โดยนำยาริแพร์ห่อผ้า ก่อนอังไฟให้ร้อน แล้วนำมาประคบบนฝี

ข้อควรระวัง

การใช้ยาริแพร์ในช่องคลอด ควรนำน้ำที่คั้นได้ต้มผ่านความร้อนก่อน ไม่ควรใช้น้ำคั้นสด เพราะอาจติดเชื้อได้ง่าย

การขยายพันธุ์ และการปลูกหญ้ารีแพร์

หญ้ารีแพร์เป็นพืชระดับล่างที่เติบโตได้ดีในแสงรำไรหรือเติบโตภายใต้ร่มเงาของไม้ยืนต้น ตามธรรมชาติ หญ้ารีแพร์จะแพร่ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดเป็นหลัก แต่หากนำมาปลูกสามารถทำได้ทั้งการเพาะเมล็ด และการแยกเหง้าปลูก การปลูกหญ้ารีแพร์ควรปลูกในหน้าฝน นิยมปลูกด้วยการแยกหน่อ และสามารถปลูกด้วยการหว่านเมล็ดได้เช่นกัน โดยการปลูกแยกหน่อหรือแยกกอจะง่ายที่สุด เพราะหญ้ารีแพร์สามารถแตกหน่อใหม่ และขยายกอได้อย่างรวดเร็ว หน่อหรือต้นที่แยกปลูก อาจใช้เพียง ๓-๕ ต้น/หลุม ระยะห่างระหว่างหลุม และแถว ประมาณ ๓๐-๕๐ เซนติเมตร หลังขุดหลุมให้โรยด้วยปุ๋ยคอก อาทิ มูลโค มูลไก่หรือมูลสุกร รวมถึงปุ๋ยหมัก อัตรา ๑-๒ กำมือ/หลุม จากนั้น คลุกปุ๋ยกับดินให้เข้ากัน ก่อนนำหญ้ารีแพร์ลงปลูก หลังการปลูก หากฝนไม่ตกให้รดน้ำทุกวัน เมื่อต้นตั้งตัวได้ค่อยปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ

๓. ฟ้ายะลวยโจร

ฟ้ายะลวยโจร จัดเป็นสมุนไพรท้องถิ่นในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อินเดีย จีน ศรีลังกา ไทย และยังใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายประเทศทั่วทวีปเอเชีย นิยมนำส่วนของใบและลำต้นใต้ดินมาทำเป็นยารักษาโรค โดยเฉพาะโรคไข้หวัดใหญ่ ในประเทศไทยได้บรรจุฟ้ายะลวยโจรอยู่ในบัญชียาหลักแห่งชาติของกระทรวงสาธารณสุข ในหมวดหมู่ยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหารและระบบทางเดินหายใจ โรคหรือภาวะอื่นที่ถูกกล่าวถึง เช่น รักษาอาการเจ็บคอ ไอ ต่อมทอนซิลบวม หลอดลมอักเสบและอาการแพ้ ป้องกันโรคหัวใจและโรคเบาหวาน แมลงกัด โรคตับ โรคไข้เมดิเตอร์เรเนียน ลดไข้ บรรเทาอาการในระบบย่อยอาหาร(ท้องเสียแบบไม่ติดเชื้อ ท้องผูกมีแก๊สในกระเพาะอาหารมาก ปวดท้อง) โรคเกี่ยวกับตับ การติดเชื้อ (โรคเรื้อรัง โรคปอดบวม วัณโรค โรคหนองใน การติดเชื้อเอชไอวีหรือโรคเอดส์) หรืออาการทางผิวหนังอื่น ๆ ซึ่งการวิจัยและค้นคว้าข้อมูลบางส่วนที่เชื่อว่าฟ้ายะลวยโจรอาจมีส่วนช่วยโรค ดังนี้

สรรพคุณ

ฟ้ายะลวยโจรต่อโรคหวัดมีการศึกษาค่อนข้างมากคาดว่าฟ้ายะลวยโจรอาจมีส่วนช่วยบรรเทาอาการจากโรคหวัดสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการไม่รุนแรง และค่อนข้างปลอดภัยในการรับประทาน เนื่องจากจากการศึกษาไม่พบผลข้างเคียง ซึ่งอาจเป็นอีกตัวเลือกเสริมของการรักษาโรคหวัดทั่วไป

โรคหวัด ฟ้าทะลายโจรนิยมใช้รักษาโรคไข้หวัดตามตำราแพทย์แผนไทยมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีสารสำคัญทางพฤกษศาสตร์หลายชนิด เช่น ไดเทอร์ปีนแลคโตน (Diterpene Lactones) ฟลาโวนอยด์ (Flavonoid) และสารประกอบอื่น ๆ ซึ่งมักเชื่อว่าช่วยกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายให้ทำงานดีขึ้น

โรคลำไส้ใหญ่อักเสบ ฟ้าทะลายโจรมีคุณสมบัติช่วยยับยั้งการหลั่งสารที่ก่อให้เกิดอาการอักเสบในร่างกาย ด้านอนุมูลอิสระ การแข็งตัวของเลือด และยังพบรายงานว่ามีสารสกัดจากฟ้าทะลายโจรช่วยป้องกันโรคลำไส้ใหญ่อักเสบจากการทดลองในสัตว์ อีกทั้งยังถูกบรรจุเป็นยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติของกระทรวงสาธารณสุขในหมวดกลุ่มอาการของระบบทางเดินอาหาร จึงมักนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาและบรรเทาโรคลำไส้อักเสบ

ฟ้าทะลายโจรอาจมีความเป็นไปได้ในการบรรเทาอาการของโรคลำไส้ใหญ่อักเสบได้ เช่นเดียวกับยาเมซาลาซีนที่ใช้เป็นรักษาโรคลำไส้ใหญ่อักเสบในปัจจุบัน แต่ควรระมัดระวังในการใช้ที่เหมาะสมและอยู่ภายใต้การดูแลของแพทย์เป็นสำคัญ เนื่องจากการใช้ฟ้าทะลายโจรยังเป็นการแพทย์ทางเลือก

ลดอาการไข้และอาการเจ็บคอที่มีสาเหตุจากต่อมทอนซิลอักเสบ ต่อมทอนซิลอักเสบเป็นการอักเสบของต่อมทอนซิลจากการติดเชื้อในช่องคอ ด้วยสรรพคุณช่วยระงับอาการอักเสบและต้านเชื้อการติดเชื้อของฟ้าทะลายโจร บางส่วนจึงนิยมรับประทานสมุนไพรชนิดนี้ตามความเชื่อของสูตรยาแผนโบราณ

โรคข้อรูมาตอยด์ เป็นโรคเรื้อรังที่เกิดการอักเสบตามข้อและหลายอวัยวะในร่างกาย ซึ่งฟ้าทะลายโจรมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ โดยเฉพาะสารแอนโดรกราโฟไลด์ (Andrographolide) จึงถูกนำมาใช้เป็นการรักษาทางเลือกในโรคมุมนานตนเองหรือแพ้ภูมิตนเอง

โรคไข้หวัดใหญ่ ฟ้าทะลายโจรคือช่วยกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายให้ทำงานได้ดีขึ้น จึงคาดกันว่าฟ้าทะลายโจรมีประสิทธิภาพในการรักษาโรคไข้หวัดใหญ่ได้

ความปลอดภัยในการรับประทานฟ้าทะลายโจร

ฟ้าทะลายโจรค่อนข้างปลอดภัยต่อร่างกายหากรับประทานในปริมาณและระยะเวลาที่เหมาะสม แต่บางรายอาจเกิดผลข้างเคียงตามมาหลังการรับประทานเล็กน้อย เช่น ไม่อยากอาหาร อาเจียน ท้องเสีย ผื่นขึ้น ปวดศีรษะ น้ำมูกไหล หรือเหนื่อยง่าย

การรับประทานฟ้าทะลายโจรค่อนข้างปลอดภัยต่อเด็กและทารกหากใช้ในระยะเวลาสั้น ๆ และการใช้ฟ้าทะลายโจรร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นไม่ควรรับประทานติดต่อกันเกิน ๑ เดือน

หญิงมีครรภ์และคุณแม่ที่อยู่ในช่วงให้นมบุตรควรหลีกเลี่ยงที่จะรับประทาน เนื่องจากอาจเป็นสาเหตุให้เกิดภาวะแท้งและยังไม่มีหลักฐานยืนยันความปลอดภัยต่อทารกที่ดื่มนมแม่

ฟ้าทะลายโจรอาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะเลือดออกผิดปกติหรือรอยฟกช้ำได้ง่าย ผู้ที่มีภาวะเลือดออกผิดปกติจึงควรหลีกเลี่ยงที่จะรับประทาน รวมถึงผู้ที่ต้องเข้ารับการผ่าตัดควรหยุดใช้สมุนไพรอย่างน้อย ๒ สัปดาห์

ฟ้าทะลายโจรอาจส่งผลให้ความดันโลหิตต่ำลง แต่ยังไม่มีการยืนยันผลกระทบต่อการใช้ในคน ผู้ที่มีภาวะความดันต่ำจึงไม่ควรรับประทาน เพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ

๔. ชาสมุนไพรใบหม่อน

หม่อน หรือ มัลเบอร์รี่ (Mulberry) ชื่อสามัญ Mulberry tree, White Mulberry

หม่อน ชื่อวิทยาศาสตร์ Morus alba Linn. จัดอยู่ในวงศ์ขุ่น (MORACEAE)

สมุนไพรหม่อน มีชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ ว่า มอน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน), ซึงเอี้ยะ ซึงเอี้ยะ (จีนแต้จิ๋ว), ซางเย่ (จีนกลาง) เป็นต้น

หม่อนที่เรารู้จักกันจะมีอยู่ด้วยกัน ๒ ชนิด ได้แก่ หม่อนที่ปลูกเพื่อรับประทานผล (ชื่อสามัญ Black Mulberry, ชื่อวิทยาศาสตร์ Morus nigra L.) ชนิดนี้ผลจะโตเป็นช่อ เมื่อสุกผลจะเป็นสีดำ มีรสเปรี้ยวอมหวาน นิยมนำมารับประทาน ทำแยม หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ส่วนอีกชนิดนั้นก็คือ หม่อนที่ใช้ปลูกเพื่อการเลี้ยงไหมเป็นหลัก (ชื่อสามัญ White Mulberry, ชื่อวิทยาศาสตร์ Morus alba L.) เป็นชนิดที่เรากำลังกล่าวถึงในบทความนี้ครับ ชนิดนี้จะมีใบใหญ่และออกใบมากใช้

เป็นอาหารของไหมได้ดี ส่วนผลจะออกเป็นช่อเล็ก เมื่อสุกแล้วจะมีรสเปรี้ยว ใ้รับประทานได้ครับ แต่ไม่เป็นที่นิยมสักเท่าไร

ลักษณะของหม่อน

ต้นหม่อน เป็นพืชพื้นเมืองของประเทศจีนตอนใต้ แถบเทือกเขาหิมาลัย แต่ภายหลังได้มีการนำเข้ามาปลูกในอินโดจีน ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ไทย ฯลฯ โดยจัดเป็นไม้พุ่มขนาดกลางหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีลำต้นตั้งตรง สูงได้ประมาณ ๒.๕ เมตร บางพันธุ์สูงได้ประมาณ ๓-๗ เมตร แตกกิ่งก้านไม่มากนัก เปลือกลำต้นเรียบเป็นสีน้ำตาลแดง สีขาวปนสีน้ำตาล หรือสีเทาปนขาว ส่วนเปลือกกรากเป็นสีน้ำตาลแดงหรือสีเหลืองแดง มีเส้นร้อยแตกที่เปลือกผิว พบได้ทั่วไปในป่าดิบ ในประเทศไทยปลูกกันมากทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือครับ

ใบหม่อน ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ ลักษณะของใบเป็นรูปไข่ หรือรูปไข่กว้าง ปลายใบแหลมยาว โคนใบเว้าเป็นรูปหัวใจหรือค่อนข้างตัด ขอบใบเรียบหรือหยักเว้าเป็นพู (ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ปลูก) ใบอ่อนขอบใบจักเป็นพู่สองข้างไม่เท่ากัน ขอบพู่จักเป็นซี่ฟัน ใบมีขนาดกว้างประมาณ ๘-๑๔ เซนติเมตร และยาวประมาณ ๑๒-๑๖ เซนติเมตร แผ่นใบเป็นสีเขียวเข้มเรียบเงา ท้องใบเป็นสีเขียวอ่อน ใบค่อนข้างหนา หลังใบสากระคายมือ เส้นใบมี ๓ เส้น ออกจากโคนยาวไปถึงกลางใบ และเส้นใบออกจากเส้นกลางใบอีก ๔ คู่ เส้นร่างแหเห็นได้ชัดเจนจากด้านล่าง ก้านใบเรียวยาวเล็ก ยาวประมาณ ๑-๑.๕ เซนติเมตร มีหูใบเป็นรูปแถบแคบปลายแหลม ยาวได้ประมาณ ๐.๒-๐.๕ เซนติเมตร

ดอกหม่อน ออกดอกเป็นช่อตามซอกใบและปลายยอด ดอกเป็นแบบแยกเพศแต่อยู่บนต้นเดียวกัน ลักษณะของดอกเป็นรูปทรงกระบอก ช่อดอกเพศผู้และช่อดอกเพศเมียจะอยู่ต่างช่อกัน ดอกย่อยมีขนาดเล็ก วงกลีบรวมเป็นสีขาวหม่นหรือเป็นสีขาวแกมสีเขียว ช่อดอกเป็นหางกระรอก ยาวได้ประมาณ ๒ เซนติเมตร ดอกเพศผู้ วงกลีบรวมมีแฉก ๔ แฉก เกลี้ยง ส่วนดอกเพศเมีย วงกลีบรวมมีแฉก ๔ แฉก เกลี้ยง ขอบมีขน เมื่อเป็นผลจะอวบน้ำ รังไข่เกลี้ยง ก้านเกสรเพศเมียมี ๒ อัน

๕. ชาสมุนไพรดาวอินคา

ต้นถั่วดาวอินคา เรียกได้อีก Sacha Inchi (ซาซา อิชิ) เมล็ดสด เหมือนรูปดาว แต่ถิ่นกำเนิดของพืชชนิดนี้มาจากป่าอะเมซอนในประเทศเปรูต้นถั่วดาวอินคาเติบโตในสภาพอากาศอุ่น (๑๐° C Min - ๓๖° C max) จะเจริญเติบโตในระดับความสูงตั้งแต่ ๑๐๐ เมตร ถึง ๒,๐๐๐ เมตร จาก

ระดับน้ำทะเล ช่วงชีวิต มีอายุถึง ๑๐-๕๐ ปีและเชื่อกันว่าพืชชนิดนี้มีผู้คนค้นพบความมหัศจรรย์ในทางอายุวัฒนะมากกว่า ๓,๐๐๐ปี

ชาดาวอินคา (ชาสมุนไพรร)

ชาอินคา ซึ่งผลิตจากใบอินคาที่ได้รับการคัดสรรคมาเป็นอย่างดี ปลูกด้วยระบบออร์แกนิก คือไม่ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงใดๆ จึงทำให้ไม่มีสารตกค้าง และนำมาผ่านกระบวนการอบแห้งและฆ่าเชื้อด้วยความร้อนด้วยอุณหภูมิที่พอเหมาะและพิถีพิถัน ทำให้ได้ชาที่มีกลิ่นหอมและรสชาติกลมกล่อม อีกทั้งยังคงคุณค่าสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกายอย่างมาย อธิ สาร **ซาโปนิน** ที่ช่วยลดการอุดตันของเส้นเลือดช่วยเพิ่มภูมิต้านทานโรค และสารฟลาโวนอยด์ อีกทั้งยังมีวิตามิน A,E ซึ่งเป็นประโยชน์ ต่อร่างกาย และเป็นสารแอนตี้ออกซิเดนท์ ช่วยต่อต้านเซลล์มะเร็ง

๖. ยาหม่อง

ยาหม่อง (Balm) เป็นยาสามัญประจำบ้าน ประกอบด้วยสมุนไพรร และตัวยาหลายชนิด มีลักษณะเป็นเนื้อเหลวอ่อนนุ่ม มีทั้งสีเหลือง สีขาว และสีอื่นๆตามส่วนผสม มีกลิ่นหอม นิยมใช้บรรเทาอาการวิงเวียนศีรษะ หน้ามืดตาลาย เมารถ เมาเรือ คลื่นไส้ อาเจียน รวมถึงใช้ทาบริเวณกล้ามเนื้อ แก้ อาการปวดบวม อาการเมื่อยล้า ฟกช้ำดำเขียว และแมลงกัดต่อย

ยาหม่องไม่เคยถูกกล่าวถึงในสารานุกรมฉบับใด แต่พบหัวข้อที่เกี่ยวข้องในในยาตำรับหลวง และยาสามัญประจำบ้านที่ระบุถึง “ขี้ผึ้งทาแก้ปวดบวม” ซึ่งน่าจะตีความหมายรวมถึง “ยาหม่อง” แต่ทั้งนี้ ขี้ผึ้งทาแก้ปวดบวม ไม่ได้ระบุถึงสรรพคุณ และวิธีการใช้ที่ครอบคลุมของยาหม่องอย่างแท้จริง จึงสันนิษฐานได้ว่า ยาหม่อง กับ ขี้ผึ้งทาแก้ปวดบวม อาจหมายถึงตัวยาต่างตำรับกันก็เป็นได้

๗. ยาตองเหล้า

ยาตองสมุนไพรรเป็นการนำเอาสมุนไพรรมาหมักหรือแช่เพื่อให้สารสำคัญหรือ ตัวยาในสมุนไพรรนั้นถูกสกัดออกมา โดยโรคและอาการที่นิยมใช้ยาตองรักษาส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอาการปวดเมื่อย บำรุงกำลังการแช่สมุนไพรรในตัวทำละลาย โดยจะยังคงเห็นชิ้นส่วนของสมุนไพรร การแช่สมุนไพรรหรือน้ำต้มของสมุนไพรรโดยอาศัยจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์บางชนิด เป็นตัวช่วยในการย่อยสลาย หรือเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางเคมีของวัตถุดิบ โดยมีน้ำตาลเป็นอาหารให้กับจุลินทรีย์ ยาตองและยาหมักก็มักใช้แทนหรือเรียกรวมๆ กันได้ยาหมัก การหมักมักมีจุลินทรีย์เข้ามาเกี่ยวข้อง

การแช่สมุนไพรไว้ในภาชนะ หากปิดฝาสนิท ไม่ให้อากาศเข้า เชื่อจุลินทรีย์ที่ไม่ใช้อากาศจะเปลี่ยนน้ำตาลให้แอลกอฮอล์ สังเกตได้จากฟอง ดังนั้นหากไม่ต้องการแอลกอฮอล์ให้ปิดฝาด้วยผ้าขาวบาง ให้อากาศผ่านได้บ้าง เช่น ยาดองน้ำผึ้งการหมักใช้หมักขึ้นส่วนของสมุนไพรหรือยาต้มสมุนไพรก็ได้

ข้อดีของยาดอง-ยาหมักได้ตัวยามีความเข้มข้นสูง เนื่องจากสมุนไพรสัมผัสกับตัวทำละลายเป็นเวลานานเป็นการเก็บรักษาสมุนไพรไว้ใช้ได้ยาวนานไม่เปลืองตัวยาสมุนไพร เพราะใช้สมุนไพรเพียงนิดและให้สัมผัสกับตัวทำละลายนานขึ้นช่วยคงไว้ซึ่งสาระสำคัญบางชนิดที่สลายได้ง่ายด้วยความร้อน ทำให้สมุนไพรบางชนิดที่รสชาติไม่อร่อยรับประทานได้ง่ายขึ้น

ข้อควรระวังในการใช้ยาดอง-ยาหมัก

ยาดองมีหลายประเภท การใช้จึงต้องใช้ด้วยความเข้าใจ หากใช้ไม่ถูกต้องกับวัตถุประสงค์ ก็อาจเกิดผลเสียมากกว่าผลดี

การดองมี ๖ รูปแบบด้วยกัน คือ

- ยาดองน้ำผึ้ง
- ยาดองเหล้า
- ยาดองแป้งข้าวหมาก
- ยาดองเปรี้ยว
- ยาดองเกลือหรือดองเค็ม
- ยาดองน้ำมูตรหรือน้ำปัสสาวะ

ยาดองเหล้า เป็นการนำเอาเหล้ามาเป็นตัวสกัดเอาตัวยาในสมุนไพรออกมา ไม่เหมาะกับผู้ที่มึนโรครประจำตัว เช่น เบาหวาน ความดัน โรคหัวใจ ผู้ที่แพ้แอลกอฮอล์ หญิงตั้งครรภ์ หรือหญิงที่ให้นมบุตรเป็นการสกัดสารสำคัญของสมุนไพรออกมาด้วยเหล้าสมุนไพรที่มักนำมาดองเหล้าส่วนใหญ่จะมีสรรพคุณในการแก้ปวดเมื่อย บำรุงกำลัง ขับน้ำคาวปลา ส่วนของสมุนไพรที่ใช้มักจะเป็นแก่น เป็นราก ยาดองเหล้าจะใช้เหล้าเป็นตัวขยายหลอดเลือด นำพาสมุนไพรไปสู่อวัยวะเป้าหมายการรับประทานวันละ ๓๐ ซีซีแต่ก็จะมีข้อจำกัดในผู้ที่แพ้แอลกอฮอล์ หญิงตั้งครรภ์ และผู้ที่มีโรครประจำตัว เช่นเบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจยาดองแป้งข้าวหมาก เป็นการนำเอาสมุนไพรมาดองกับแป้งข้าวหมาก หรือลูกข้าวหมาก สำหรับสมุนไพรที่นิยมนำมาดองจะเป็นสมุนไพรที่มีน้ำตาลมาก ทั้งนี้แป้งข้าวหมากยัง

จัดเป็นอาหารกลุ่มโพรไบโอติก ซึ่งดีต่อระบบทางเดินอาหารเหมาะสำหรับดองสมุนไพรที่มีน้ำตาลมาก ช่วยทำให้ตัวยาดูดซึมได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจากแป้งข้าวหมากมีรสร้อน ช่วยเพิ่มไฟย่อยยา เป็นตำรับยาดองที่มีรสร้อนแต่ไม่มากเท่ายาดองเหล้า จึงเหมาะกับคนที่มีร่างกายผอมแห้ง ระบบการย่อยไม่ดีแต่หากมองในมุมวิทยาศาสตร์ก็จะพบว่าแป้งข้าวหมาก จัดเป็นอาหาร ที่มีจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ต่อลำไส้ ช่วยทำให้ระบบการย่อยอาหารดีขึ้น และยังช่วยเพิ่มภูมิคุ้มกันให้กับร่างกาย การดองเปรี้ยว คือ การดองโดยใช้สมุนไพรที่มีรสเปรี้ยวใส่ในตำรับ มีฤทธิ์กระตุ้นเชื้อแบคทีเรียได้ดี ทำให้ยาไม่เสียง่าย และยังมีฤทธิ์สกัดตัวยาได้ด้วย ใช้ความเปรี้ยวในการถนอมยาสมุนไพร ซึ่งความเปรี้ยวในทางการแพทย์แผนไทยจะทำให้เกิดความร้อน ช่วยทำความสะอาดเส้นเลือดใช้ฟอกโลหิตศาสตร์ที่ประจำเดือนมาไม่ปกติ ขับน้ำคาวปลาหลังคลอดบุตรมักใช้กับสตรีหลังคลอดบุตรและกำลังให้นมบุตร เนื่องจากไม่มีส่วนประกอบของเหล้า

การดองน้ำผึ้ง เป็นการดองโดยใช้ความเข้มข้นน้ำตาลสูงและน้ำผึ้งยังถือเป็นโอสถทิพย์ที่มีการใช้มาแต่โบราณ เป็นยาที่ช่วยบำรุงร่างกายเป็นการสกัดตัวยานอกจากน้ำตาลที่มีความเข้มข้นสูง สมุนไพรที่มักนำมาดองน้ำผึ้ง จะมีสรรพคุณไปในทางการเป็นยาบำรุง เช่น บอระเพ็ด กล้วย ยอใช้น้ำผึ้งแท้ ปราศจากน้ำ หากมีน้ำจะทำให้ยาต้องเสียดองอย่างน้อย ๑ เดือนรับประทานทั้งน้ำผึ้งและสมุนไพร แต่ในกรณีที่เก็บไว้นานเกิน ๑ ปี ควรผสมน้ำอุ่นก่อนรับประทานเพราะยาต้องจะมีความเข้มข้นสูงเหมาะสำหรับการใช้บำรุงร่างกาย โดยเฉพาะกับผู้สูงอายุ ที่มีร่างกายผอมบางการดองเกลือหรือ ดองเค็ม เป็นการดองหรือหมักโดยใช้เกลือเป็นตัวสกัดสารหรือตัวยาเกลือมีคุณสมบัติในการถนอมสมุนไพรให้เก็บได้นานขึ้น อีกทั้งเกลือยังมีคุณสมบัติในการชำระเมือกมันในลำไส้ ยาดองเกลือไม่ค่อยมีการใช้อย่างกว้างขวางมักจะใช้ในการดองยาที่มีรสชาติไม่ตี หรือยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณดีต่อลำไส้

๘. ยาดมสมุนไพร

ยาดมสมุนไพร เป็นการนำสมุนไพรแห้งที่มีกลิ่นหอมเย็น สดชื่นตั้งแต่ ๒ ชนิดขึ้นไป เช่น ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กานพลูมาผสมกันแล้วหมักด้วยน้ำมันหอมระเหย ซึ่งน้ำมันหอมระเหยจะเป็นตัวสกัดสารสำคัญและกลิ่นของสมุนไพรออกมา

ส่วนประกอบ

สมุนไพร

เปลือกสมุลแว้ง โกฎหัวบัว โกฎสอ ดอกจันทน์ กานพลู พริกไทยดำ ว่านประหอม อย่างละ

๑ ส่วน

สารเคมี

- พิมเสน ๒ กรัม
- การบูร ๔ กรัม
- เมนทอล ๘ กรัม
- น้ำมันยูคาลิปตัส ๑๖ มิลลิลิตร

วิธีทำ

๑. นำสมุนไพรทั้งหมด มาหั่นเป็นชิ้นเล็กๆและบดพริกไทยดำเล็กน้อย
๒. นำพิมเสน การบูร เมนทอล และน้ำมันยูคาลิปตัส มาผสมกันในถ้วยแก้วให้ละลายเป็นเนื้อเดียวกัน
๓. จากนั้นนำสมุนไพรที่หั่นแล้วใส่ในขวดแก้ว
๔. เติมส่วนผสมในข้อ ๒ ลงไปในขวดแก้วให้ท่วมตัวสมุนไพร ปิดฝาให้สนิท
๕. ตั้งขวดแก้วทิ้งไว้ประมาณ ๗ วัน แล้วจึงนำมาใช้โดยทำการแยกบรรจุเป็นขวดเล็กๆ

วิธีใช้และสรรพคุณ

ใช้สูดดม แก้วเวียงศีรษะ หน้ามืด ตาลาย ทำให้สดชื่น

๙. น้ำมันไพลสด

๑๐. ลูกประคบสมุนไพร

สมุนไพรที่นิยมนำมาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ "ลูกประคบสมุนไพร" ส่วนใหญ่มักเป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณบำบัดอาการของโรคทางกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น ผิวหนัง สมุนไพรที่คลายอาการเกร็งของกล้ามเนื้อและเซลล์ที่อยู่ใต้ผิวหนัง ลดการตีงเครียดทำให้เส้นเอ็นหย่อนคลาย ที่สำคัญเมื่อผสมผสานสมุนไพรต่าง ๆ คละเคล้ากัน จนได้เป็นลูกประคบแล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ การบูร แพทย์แผนไทยนิยมนำการบูรมาผสมผสานเข้าไป เพื่อให้ได้กลิ่นระเหิดออกมาและยังเป็นตัวช่วยนำพาสรรพคุณทางยาของสมุนไพรทุก ๆ อย่าง ให้แทรกซึมซอกซอน เข้าไปในเนื้อเยื่อได้ดีมากยิ่งขึ้น เคล็ดลับการเสริมส่วนผสมเข้าไปในลูกประคบนี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาทางการแพทย์ของบรรพบุรุษไทยที่น่าทึ่งยิ่งนัก เพราะกลิ่นที่หอมชื่นใจของ "การบูร" นอกจากจะช่วยกระตุ้นให้สรรพคุณทางยาของสมุนไพรในลูกประคบแล่นแทรกซึมเข้าไปใต้ผิวหนังได้รวดเร็วยิ่งขึ้นแล้ว กลิ่นหอมจริงใจของการบูร ยังส่งผลให้ผู้ถูกประคบรู้สึกสดชื่นรื่นรมย์ผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ ช่วยลดทอนอาการต่าง ๆ ที่อาจเคยรุมเร้าอยู่ก่อนหน้านั้นให้ทุเลาไปมิใช่น้อย ตัวยาสุมุนไพลที่ใช้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ

ลูกประคบสมุนไพร

- เหง้าไพล บรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดการอักเสบ
- ผิวมะกรูด บรรเทาลมวิงเวียน
- ตะไคร้บ้าน บรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดการอักเสบ
- ใบมะขาม บรรเทาอาการคันตามร่างกาย ช่วยบำรุงผิว
- ขมิ้นชัน บรรเทาอาการฟกช้ำดำเขียวและช่วยรักษาเม็ดผดผื่นคันตามผิวหนัง
- ขมิ้นอ้อย บรรเทาอาการฟกช้ำดำเขียวและช่วยรักษาเม็ดผดผื่นคันตามผิวหนัง
- ใบส้มป่อย ช่วยบำรุงผิวพรรณ ช่วยให้ผิวหนังสะอาด
- เกลือแกง ช่วยดูดซับความร้อนและช่วยพาตัวยาผ่านซึมผิวหนังได้อย่างสะดวก
- การบูร แต่งกลิ่น บำรุงหัวใจ แก้พุพอง
- พิมเสน แต่งกลิ่น แก้พุพอง แก้หวัด
- ว่านนางคำ
- ว่านน้ำ
- ชิงสด
- เปลือกชะลูด

การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

สมุนไพรเป็นพืชที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตคนไทยมาเป็นเวลานาน การพึ่งตนเองด้านการรักษาพยาบาลที่เกิดการเจ็บป่วยขึ้นในชุมชนหรือครอบครัวจึงมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาเบื้องต้นก่อนไปหาหมอ เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วย โดยอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ปัจจุบันได้มีการสนใจใช้ยาสมุนไพรมากขึ้นและนโยบายที่จะเป็นแหล่งผลิตปลูกพืชสมุนไพรที่มีความหลากหลายสามารถเป็นอาหารและยา โดยพัฒนาเป็นอาหารเครื่องดื่มสุขภาพ เครื่องเทศ อาหารเสริม และยาสมุนไพร การดูแลรักษาและเพื่อสุขภาพของประชาชนจำเป็นต้องส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพของประชาชนและเพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพรไว้ใช้ประโยชน์ประกอบกับสามารถนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเป็นอาหารเพื่อสุขภาพและยารักษาโรค การส่งเสริมการปลูกและใช้สมุนไพรอย่างแพร่หลาย โดยบางส่วนต้องหามาจากต่างพื้นที่จำเป็นต้องนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน เพื่อให้ประชาชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำเนินชีวิต และ สร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเพื่อสุขภาพเป็นแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร

ในชุมชนและสามารถนำไปพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทยให้เป็นทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างความเข้มแข็งและยั่งยืน

สมุนไพรไทยเป็นรากฐานเกษตรกรรมที่มีคุณค่าของประเทศ สมุนไพรเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต และสังคม การนำสมุนไพรมาประกอบในอาหารคาว หวาน เป็นยารักษาโรค ใช้ในการบำบัดดูแล และฟื้นฟูสุขภาพ หรือแม้กระทั่งใช้เพื่อการเสริมความงาม ภูมิปัญญาได้รับการสั่งสม สืบทอด และพัฒนามาอย่างยาวนาน ความพร้อมของปัจจัยขั้นพื้นฐานด้านอุตสาหกรรม และการขนส่งสินค้า มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจำนวนมากที่ทำงานเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาสมุนไพร นับเป็นจุดแข็ง และโอกาสในการแข่งขันด้านการค้าสมุนไพรในตลาดที่สำคัญ พัฒนาสมุนไพรอย่างครบวงจรเพื่อ สร้างการยอมรับและนำไปใช้ประโยชน์ให้ได้ และขาดการตั้งเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัญหาสุขภาพ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ชัดเจน การพัฒนาพืชสมุนไพรให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพร และเข้มแข็ง ร่วมกันจากทุกภาคส่วน ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการหาหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนในด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความปลอดภัย ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างมากสำหรับการ พัฒนาสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทั้งการเป็นยา หรือผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่นๆ ด้านการแพทย์แผน ไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก

๔.๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

การจัดการการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ผลการศึกษาแบ่ง ออก ดังนี้

๑. การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นและแผนพัฒนาเทศบาล ตำบลยางฮ่อม ๓ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๑)

๒. การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามในการสนทนากลุ่ม(Focus group) ของเทศบาลตำบล ยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย และการสัมภาษณ์กลุ่มหมอเมืองและผู้นำชุมชนโดยใช้วิธีการ สัมภาษณ์

๑. การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นและแผนพัฒนาเทศบาล ตำบลยางฮอม ๓ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๑)^{๓๒}

นโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นการพัฒนาเทศบาลตำบลยางฮอม

เป็นการกำหนดนโยบายโดยยึดหลักปัญหาความเดือดร้อนและผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก โดยการบริหารจัดการงานใช้หลักการบริหารการจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) เน้นในการประสานงานทุกภาคฝ่าย ทุกภาคส่วน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยนโยบายด้านต่าง ๆ ดังนี้

นโยบายเร่งด่วน (การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน)

แก้ไขปัญหาอาชีพระยะสั้นสำหรับประชาชน และล่อลวงให้ครอบครัว ล้อมรั้วให้ชุมชน โดยดำเนินการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวของประชาชนในการล้อมรั้วให้ครอบครัว ล้อมรั้วให้ชุมชน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กองการศึกษาเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อเสริมสร้างความต้องการพื้นฐานของประชาชน โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การก่อสร้าง ซ่อมแซม ปรับปรุง ถนนสายต่าง ๆ เช่น ถนนภายในหมู่บ้าน ถนนเชื่อมหมู่บ้าน รวมถึงถนนเพื่อการเกษตร โดยดำเนินการก่อสร้าง/ซ่อมแซมถนนหนทาง ภายในระยะเวลา ๓ ปี สร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในตำบล โดยการอุดหนุนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร พัฒนาการศึกษาของเด็กนักเรียนของโรงเรียนอนุบาล องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม และ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทุกแห่ง ให้มีอาคารเรียนที่เป็นมาตรฐาน และมีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและครบถ้วน

๒. การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามในการสนทนากลุ่ม(Focus group) ขององค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย และการสัมภาษณ์กลุ่มกับกลุ่มองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

การสนทนากลุ่มการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสนทนากลุ่มย่อยได้ดำเนินการเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ โรงเรียนสมุนไพรมานัญญา ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม มีดังนี้

^{๓๒} องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเทศบาลตำบลยางฮอม. แผนพัฒนาสามปี ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๑, หน้า .

๑. เพื่อต้องการทราบถึงสมุนไพรมีในพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมีในการนำมารักษาโรค การสืบค้นในการปลูกพืชสมุนไพรมีอยู่ที่ไหน มีอะไรบ้าง ซึ่งจะมีการนำมาจัดหมวดหมู่ในการจัดทำชุดความรู้ต่อไป

๒. การระดมความคิดในการฟื้นฟู สืบสานพืชสมุนไพรมีหายากในพื้นที่เมื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนแล้วก็นำมาผลิตในรูปแบบเชิงพาณิชย์ จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีในวิสาหกิจชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่มีความเสี่ยงต่อการพัฒนาของตัวสมุนไพรมี หมอเมืองพื้นบ้านในการประกอบอาชีพ และการสนับสนุนขององค์ภาครัฐและเอกชน

๓. การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็น กระบวนการขับเคลื่อนประสบการณ์ทางด้านสมุนไพรมี การจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ในชุมชน การสร้างองค์ความรู้ใหม่ การสร้างเครือข่าย การเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการสืบสานในพืชสมุนไพรมีใช้ประโยชน์กับชุมชนในปัจจุบัน

การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการพิจารณาการประชุมกลุ่มย่อยที่ได้กรอบแนวคิดการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมีสร้างความเข้มแข็งชุมชนที่จะก้าวสู่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างมีคุณภาพ มั่งคั่ง ยั่งยืนนั้นจะต้องมีองค์ประกอบหลักในการบูรณาการการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

๑. ใครเป็นคนทำ
๒. จะทำที่ไหน
๓. จะทำเมื่อไหร่
๔. จะทำอะไร
๕. ทำไมต้องทำ
๖. ถ้าไม่ทำจะเกิดอะไรขึ้น
๗. ใครเป็นผู้ได้ประโยชน์
๘. ทำอย่างไร
๙. จำนวนเท่าไร

การสนทนากลุ่มย่อยได้ดำเนินการที่โรงเรียนสมุนไพรมีบ้านห้วยสัก ตำบลยางหอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย การประชุมได้ถูกจัดขึ้น โดยมีนายอำเภอ โอนราช นายกเทศมนตรี องค์การบริหารส่วนตำบลยางหอมเป็นประธาน ได้นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลที่ได้จากการประชุมครั้งก่อนที่มีการค้นหาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาข้อมูลที่ได้จากการเดินสำรวจ ถึงแหล่งประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ หลังจากนั้นให้กลุ่มช่วยกันให้ข้อมูลเพิ่มเติม

และแก้ไขข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน และช่วยกันพิจารณาศักยภาพของ ตนเองที่พัฒนาชุมชน และกำหนดแผนปฏิบัติการที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ทันที ดังนี้

ความหมาย มีการเสนอความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง โดยแต่ละคนจะให้ความสำคัญในแต่ละ ประเด็นแตกต่างกัน ส่วนมากจะให้ความสำคัญกับเรื่องรายได้ ที่จะทำให้มีเงินสำหรับใช้จ่าย โดยเฉพาะกับเรื่องเงินทุนสำหรับการเกษตร และการศึกษา จนสุดท้ายมีการลงความเห็น และผู้วิจัย เสนอแนะว่าควรจะมีการเสนอเป็นวิสัยทัศน์ หรือคำขวัญสั้น ๆ ได้ใจความที่ทุกคนต้องการ และสรุปได้ ว่าชุมชนในมุมมองของชุมชน คือ **"รู้ทันโรคร้าย ใช้สมุนไพรก่อนไปหาหมอ"** ซึ่งแต่ละคำมีความหมาย ดังนี้ ๑) รู้ทันโรคร้าย คือ การที่ชาวบ้านทุกคนสามารถรู้ว่าในฤดูกาลใดจะเกิดอะไรขึ้นกับสุขภาพ อนามัยของตนเองและครอบครัว ๒) ใช้สมุนไพรก่อนไปหาหมอ คือ มีบ้านเป็นของตนเองที่มั่นคง สามารถใช้บริการหมอพื้นบ้านในชุมชนของตนวินิจฉัยโรคเบื้องต้นเพื่อใช้สมุนไพรในท้องถิ่นรักษาก่อน ไปหาหมอ รวมทั้งถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา

จุดแข็งของชุมชน ได้แก่ มีผู้นำที่ดี มีความสามัคคีในหมู่คณะ มีกองทุนเงินล้านไว้เป็นแหล่ง ทุนสำหรับการเกษตร มีน้ำประปาภูเขาไว้ใช้ในชุมชน มีวัดไว้สำหรับทำนุบำรุงจิตใจมีกลุ่มต่าง ๆ ใน การช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

จุดอ่อนของชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีต่อเด็กในการดื่มสุรา เด็กเยาวชนซบถร ดเสียงดัง ไม่มีเงินทุนในการประกอบอาชีพ การศึกษาน้อย สิ่งแวดล้อมถูกทำลายเป็นจำนวนมากขึ้น ตามลำดับ

การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา พบว่าปัญหาเกือบทุกปัญหามีความสำคัญต่อชุมชน ใกล้เคียงกัน มีความเกี่ยวข้องทับซ้อนกันด้วย ดังนั้นกลุ่มจึงพิจารณาถึงความเป็นได้ ความยากง่ายของ การแก้ปัญหา และงบประมาณที่มี หลังจากนั้นจึงให้ทุกคนยกมือเลือกปัญหาที่จะแก้ไขก่อน แล้ว ร่วมกันระดมความเห็นอีกครั้งในการทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความสามารถที่ ค้นหาศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และมี ศักยภาพในการพัฒนาชุมชนได้

จากการได้สนทนากลุ่มย่อยจึงได้พิจารณา และได้ผลสรุปของชุมชนที่จะต้องมีส่วนร่วมในการ บริหารจัดการ การวางแผนร่วมกัน และผลกระทบ การเปิดเวทีให้ความคิดเห็นที่มีความหลากหลาย ของชุมชน ความเชื่อมโยงในการประสานงาน ผลงานที่ได้ผลิตในชุมชนจะต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน หน้าที่จะต้องทำอะไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ จะส่งผลกระทบอะไรเมื่อมีการปฏิบัติตามแผน การ กำหนดเงื่อนไขจะต้องมีระบบที่เข้าควบคุมตัวแปรทุกขั้นตอน ดังนี้

๑. กำหนดทุกประเด็นการปฏิบัติงานให้ชัดเจน

๒. กำหนดการผลิตสมุนไพรสินค้า และพื้นที่

๓. การเชื่อมโยงให้มีความสอดคล้อง ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ

ด้านคุณภาพของสมุนไพรในการกระบวนการผลิต(ต้นน้ำ) จะต้องมีการกำหนดพื้นที่ในการปลูก การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ตลอดจนการเก็บเกี่ยวที่ไม่ให้เกิดความเสียหาย ดังนี้

๑. ปริมาณสมุนไพรในชุมชนเพียงพอต่อความต้องการผลิต มีคุณภาพ และมีการพัฒนาสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง

๒. การใช้การตลาดในเชิงกลยุทธ์ จะต้องมีการศึกษาผลกระทบทางสภาพภูมิอากาศ คุณภาพสมุนไพร

๓. การรับรองมาตรฐานของสมุนไพรจะต้องเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรสร้างความเข้มแข็งชุมชนจะต้องมีการสร้างมูลค่าเพิ่มของสมุนไพรในท้องถิ่นจากสุขภาพของคนในชุมชนที่มีการเข้ามามีบทบาทในส่วนร่วมกันในระดับชุมชน การแปรรูป การรับรองสินค้าที่ชุมชนผลิตการมุ่งเน้นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนเพื่อลดปัญหาของชุมชนที่อยู่ห่างไกล และมีความเหลื่อมล้ำทางสังคมประภคิต ดังนี้

๑. การขยายตลาดด้านสมุนไพร

๒. การสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนในการผลิตสมุนไพรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ยาเม็ด แคปซูล เป็นต้น

๓. การส่งเสริมตลาดสมุนไพรท้องถิ่นให้มากขึ้น

สหชนากลุ่มย่อยในครั้งนีมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายโดยวิธีการเจาะจงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสมุนไพรโดยตรงรวมทั้งผู้ผลิต จำหน่ายในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีการระดมความคิดเห็น ความต้องการของชุมชนที่จะพัฒนาสิ่งที่เป็นต้นทุนของชุมชนเพื่อการอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนี้

๑. นายอำเภอ โอนราช นายกเทศมนตรี องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม และคณะได้รับการสนับสนุนหมอมือเมืองพื้นบ้านในการอบรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มสภาหมอมือเมืองที่มีแนวคิดใหม่ ผลิตภัณฑ์ใหม่ นวัตกรรมด้านการพัฒนาสู่กระบวนการที่มาตรฐาน มีความยั่งยืนเพื่อการสร้างรายได้ให้กับชุมชน อาชีพที่สามารถเริ่มที่หมู่บ้าน ชุมชนโดยไม่ต้องไปออกทำงานนอกชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว ความอบอุ่นในการอยู่กันพร้อมหน้า การส่งเสริมในการใช้ชุมชนและศูนย์เรียนรู้ในการนำเสนอเป็นแหล่งท่องเที่ยว ศึกษาดูงาน เป็นแหล่งให้ความรู้กับนักเรียน นักศึกษาและผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา

๒. นายกวิน ช่ายแก้ว หัวหน้าแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลขุนตาลได้ให้ความรู้ในกระบวนการแปรรูปสมุนไพรในด้านการนำเทคโนโลยีการทัน อบแห้ง ตลอดจนการบรรจุผลิตภัณฑ์สู่มาตรฐาน การ

จัดฝึกอบรมให้ความรู้กับหมอเมืองพื้นที่อยู่เป็นระยะ ประกอบกับการเป็นต้นแบบของโรงพยาบาลในการใช้พื้นที่ในการรักษาโรคโดยสมุนไพร การให้คำปรึกษาด้านสมุนไพรแก่หมอเมืองพื้นที่บ้านที่ต้องการเสริมองค์ความรู้ใหม่ที่จะนำมาพัฒนาตนเองและผลิตภัณฑ์ตลอดจนการการจัดจำหน่ายซึ่งเป็นการหาช่องทางในการระบายสินค้าของชุมชน

๓. นายสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ ประธานหมอเมืองขุนตาล สมาชิกหมอเมืองล้านนาเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมพืชสมุนไพร สร้างศูนย์เรียนรู้ ประสานงานสมุนไพรระดับอำเภอ การเข้าร่วมประชุมสัมมนาเรื่องสมุนไพรระดับจังหวัดเพื่อนำนโยบายมาใช้ประยุกต์กับสถานการณ์สมุนไพรพื้นที่กำลังจะสูญหายไปกับการพัฒนาประเทศที่ไม่ได้ให้ความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่น การส่งเสริมให้กับสมาชิก ลูก หลาน ได้ศึกษาในเรื่องสมุนไพรโดยเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาแพทยแผนไทยที่ทำการเปิดสอนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๔. นายพร คำปัน ผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยสักได้สนับสนุนสมาชิกในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชนสามารถเข้ามารับการศึกษาอบรมในศูนย์เรียนรู้ในชุมชน ส่งเสริมให้มีการฟื้นฟู ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตลอดจนการจัดการประเพณี วัฒนธรรมในชุมชนจะต้องนำเสนอพืชสมุนไพรที่มีประโยชน์และสามารถนำมารักษาโรคในเบื้องต้นก่อนไปหาหมอให้กับกลุ่มสมาชิกเพื่อลดขั้นตอนการรักษาที่ต้องพึ่งพายาปฏิชีวนะเพียงอย่างเดียวและมีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรทุกครัวเรือนไว้ใช้สอยเองและถ้ามีจำนวนมากก็นำมาเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อจัดจำหน่ายในงานต่าง ๆ ที่ทางอำเภอจัดขึ้น

๕. นางนาง โชติรัตน์สิริกุล ประชาชนที่ได้นำสมุนไพรในการรักษาโรคและแนะนำผู้ที่ป่วยที่ยังไม่ได้รับการรักษาจากแพทย์สามารถนำสมุนไพรในชุมชนมาใช้อย่างถูกวิธี อัตราที่เหมาะสมกับโรคที่เกิดขึ้นการให้การแนะนำจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในชุมชน และการสร้างความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคแก่สมาชิกในชุมชน การนำมาใช้และวิธีการต่าง ๆ อย่างถูกวิธีโดยการมีการพูดคุยประสบการณ์ที่ตนเองได้พบและมีการแก้ไขปัญหาที่นั้นอย่างไร

๖. นายเงิน สุวรรณสอน หมอเมืองขุนตาล สมาชิกหมอเมืองล้านนาเป็นผู้ที่สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพิธีกรรมบำบัดซึ่งเป็นความเชื่อของคนในสมัยโบราณที่ได้ใช้ในการรักษาสภาพทางจิตใจ ประกับการให้กำลังใจผู้ที่เข้ามารักษาโรคร้ายของตนเองให้มีการให้ความกังวลในการที่มีสิ่งผิดปกติที่เกิดขึ้นในร่างกายทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า การเรียนขวัญการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีมาตั้งแต่สมัยเก่ายังสามารถนำมาใช้และการใช้ศาลาในการรักษาโรคที่เกิดจากกระดูกยังมีความนิยมกับพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลโรงพยาบาลซึ่งจะสามารถบรรเทาความทุกข์ของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่ปัจจุบัน/ทำงาน
๑	นายอำเภอ โอนราช	นายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๒	นายจันทร์ กันทะสมบัติ	รองนายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๓	นางสมศรี มงคลคดี	สมาชิก อบต.	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮ่อม
๔	นายกวิน ช่ายแก้ว	หัวหน้าแพทย์แผนไทย	โรงพยาบาลขุนตาล
๕	นายสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ	ประธานชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๖	นายเหมย อินทรีย์	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๗	นายเงิน สุวรรณสอน	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๘	นายสวัสดิ์ พานवलเศษ	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๙	นายขัน ธาริยะ	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๐	นายปิ่น กันทะสมบัติ	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๑	นายแก้ว ปิงตะจุ่ม	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๒	นายฉันท กongsux	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๓	นางบัวคำ กันทะเนตร	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๔	นางคำแปง คำทะ	ชมรมเมืองขุนตาล	สมาชิกชมรมเมืองล้านนา
๑๕	นายพร คำปิ่น	ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๖	นายธราพงษ์ ใจกว้าง	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๗	นายฉลอง สวยสม	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๘	นายสุพธินันท์ อินตะนัน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๙	นางนาง โชติรัตนสิริกุล	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๐	นางคำใส คำงาน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๑	นางคำมูล วัลย์	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๒	นางคำแปง อินนันชัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๓	นายจำนง แสนسوب	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๔	นายคำมา ตีบปะใจ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก

ผลการสัมภาษณ์ผู้ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสัมภาษณ์ผู้ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในสถานที่ให้บริการสมุนไพรซึ่งมีวัดบ้านห้วยสัก โรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสัก ประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการรักษาโรคในชีวิตประจำวัน แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาล ผลการสัมภาษณ์ สรุปรายประชาชนส่วนใหญ่ ๗๕-๘๐ ปี เป็นผู้ที่มีความสำคัญกับสมุนไพร ๒ ประเภทขึ้นไปในการใช้ขนาดแก้ปวดเมื่อยเป็นส่วนมาก การใช้บริการจะให้โรงพยาบาลเพราะมีความเชื่อมั่น ประชาชนต้องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่อไป ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ที่	จำนวน(คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๒๐	๕๙
หญิง	๑๔	๔๑
อายุ		
๖๐-๗๔ ปี	๑๒	๓๕.๒๙
๗๕-๘๐ ปี	๑๗	๕๐.๐๐
๘๑-๘๔ ปี	๔	๑๑.๗๖
๘๕ ปีขึ้นไป	๑	๒.๙๔
สถานภาพ		
โสด	๑๖	๔๗.๐๕
สมรส	๑๘	๕๒.๙๔
หม้าย	๑	๒.๙๔
อื่น โปรตระบุ.....	-	-
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	๖	๑๗.๖๔
มัธยมศึกษา	๒๐	๕๘.๘๒
ปริญญาตรี	๘	๒๓.๕๒
สูงกว่าปริญญาตรี	-	-
กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น		

วัด	๑๑	๓๒.๓๕
เพื่อน	๑๐	๒๙.๔๑
บรรพบุรุษ	๑๓	๓๘.๒๓
สถาบันการศึกษา	-	-
ประเภทการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรใช้บริการ		
๑ ประเภท	๕	๑๔.๗๐
๒ ประเภท	๑๐	๒๙.๔๑
๓ ประเภท	๙	๒๖.๔๗
๔ ประเภท	๑๐	๒๙.๔๑
วิธีการใช้สมุนไพรรักษาโรค		
การอบสมุนไพร	๗	๒๐.๕๘
การนวด	๑๓	๓๘.๒๓
การรับประทาน	๑๐	๒๙.๔๑
การประคบ	๔	๑๑.๗๖
สถานที่ใช้บริการด้านสมุนไพรในการรักษาโรค		
วัด	๔	๑๑.๗๖
โรงพยาบาล	๒๔	๗๐.๕๘
ศูนย์เรียนรู้	๖	๑๗.๖๔
สถานที่อื่น ๆ โปรดระบุ.....		-
ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพร		
ใช้เวลาเป็นอาทิตย์	๙	๒๖.๔๗
ใช้เวลาเป็นเดือน	๒๑	๖๑.๗๖
ใช้เวลาเป็นปี	๔	๑๑.๗๖
ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพรอาการดีขึ้น		
ใช้เวลาเป็นวัน	๕	๑๔.๗๐
ใช้เวลาเป็นอาทิตย์	๒๐	๕๘.๘๒
ใช้เวลาเป็นเดือน	๕	๑๔.๗๐
ใช้เวลาเป็นปี	๔	๑๑.๗๖
ต้องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่อไปหรือไม่		

ตลอดไป	๑๓	๓๘.๒๓
เป็นบางครั้ง	๑๑	๓๒.๓๕
ไม่ใช่	๑๐	๒๙.๔๑
รู้จักสถานที่ให้บริการสมุนไพรทางสื่อใด		
การชักถามพูดคุย	๒๐	๕๘.๘๒
สื่อวิทยุ	๗	๒๐.๕๘
สื่อสารมวลชน	๓	๐๘.๘๒
ป้ายโฆษณา	๔	๑๑.๗๖

N=๓๔

จากตาราง การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า เป็นชาย ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๙ อายุ ๗๕-๘๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๐ สถานภาพสมรส ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๙๔ ระดับการศึกษา ประถมศึกษา ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๘๒ กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔ ประเภท คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๔๑ วิธีการใช้สมุนไพรรักษาโรค การนวด คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๒๓ สถานที่ให้บริการด้านสมุนไพรในการรักษาโรค โรงพยาบาล คิดเป็นร้อยละ ๗๐.๕๘ ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพร คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๗๖ ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพรอาการดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๘๒ ต้องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่อไปหรือไม่ คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๒๓ รู้จักสถานที่ให้บริการสมุนไพรทางสื่อใด คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๘๒

การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ปัจจุบันโรคภัยไข้เจ็บและการดูแลสุขภาพนับเป็นเรื่องที่สำคัญ หลายคนให้ความสนใจทั้งเรื่องอาหารการกิน การออกกำลังกาย และการบำรุงร่างกายด้วยการรับประทานอาหารเสริมเพียงเพราะหวังว่าจะให้ร่างกายของตนเองไม่ต้องเจ็บป่วย การหาซื้อผลิตภัณฑ์ต่างๆ มาดูแลสุขภาพของตนเอง เพราะบางครั้งของใกล้ตัวที่เรามองว่าไม่น่าจะมีประโยชน์ แต่ความจริงแล้วนั้นมันอาจสร้างประโยชน์ให้กับเราได้ประโยชน์ของการใช้สมุนไพร ซึ่งมีแรงจูงใจในการเลือกจากราคาถูก ไม่มีผลข้างเคียงในการใช้ยาสมุนไพร สามารถปลูกรับประทานเองได้เพราะเป็นทั้งยาและอาหาร วิธีการใช้สมุนไพรรักษาโรคร้ายในการนำมาใช้รักษา ทำให้คุณค่าทางสมุนไพรมากขึ้น การสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการสืบทอดมรดกทางปัญญาที่มีมาแต่โบราณ การใช้สมุนไพรมีความนิยมมากขึ้นตามลำดับที่องค์กรภาครัฐได้มีการเข้ามาสนับสนุนในการใช้สมุนไพรเป็นยา เป็นอาหาร การใช้ประโยชน์ของ

สมุนไพรรักกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเป็นการปลูกฝังให้คนไทยมีจิตสำนึกในการรักประเทศหวง
 แหนทรัพย์สินทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. สร้างความสามัคคีในชุมชน เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลในการมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีรากฐาน
 ของความคิด สร้างสรรค์ การร่วมมือระหว่างความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่ม ชุมชน ตำบล อำเภอ และ
 จังหวัดซึ่งจะเป็นการรวมกันอย่างเข้มแข็งเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนที่จะทำงานให้สำเร็จ

๒. สร้างงานให้กับชุมชน จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับชุมชน การจัดการบริการชุมชน
 ทำให้ทราบถึงต้นทุนในชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นชุมชน จะต้องมีการแก้ไขอย่างไรที่จะให้ชุมชนอยู่ได้อย่าง
 มีความสุข ถ้าหากการว่างงานในชุมชนยังมีมาก

๓. สร้างรายได้ ซึ่งเป็นความอยู่รอดของครอบครัว การกำหนดทิศทางของการที่จะบริหาร
 จัดการครอบครัวในการเรียน ความเป็นอยู่ การผลิตสมุนไพรที่จะต้องใช้วัตถุดิบทางด้านเกษตร
 เป็นจำนวนมาก ประกอบกับคนในชุมชนส่วนใหญ่มาจากภาคเกษตรกรรมจึงสอดคล้องในการเป็น
 รากฐานในการผลิตวัตถุดิบสู่กระบวนการแปรรูป จึงทำให้คนในชุมชนมีงานทำตลอดปีที่จะสามารถนำ
 รายได้เลี้ยงตนเองได้

๔. สร้างสุขภาพของชุมชน ถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานที่ชุมชนจะต้องตระหนักในการใช้
 ประโยชน์จากสมุนไพรเพื่อจะให้อุณหภูมิที่ดีต่อชุมชน การประกอบอาหาร การรณรงค์ทานพืชผัก
 ผลไม้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องมีการแนะนำให้คนในชุมชนมีการบริโภคทุกวัน

๕. สร้างภูมิคุ้มกันในการฟื้นฟู สืบสาน และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการคัดสรร
 ผลิตภัณฑ์ของสมุนไพรในการถอดชุดบทเรียนในพิชชาโบราณเข้าสู่กระบวนการผลิตที่ได้มาตรฐาน
 สร้างความเชื่อมั่น ความเชื่อถือให้กับผู้บริโภค

๖. ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ชุมชนมีงาน มีรายได้ สามารถกำหนดทิศทางของครอบครัว
 ได้ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาของบุตรหลาน การวางแผนดำเนินชีวิตในชุมชน การประกอบสัมมา
 อาชีพที่เสริมรายได้ให้กับตนเอง การพัฒนาร่วมกันกับนักวิชาการที่มีความรู้เฉพาะทางทำให้สามารถ
 สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีความต้องการของผู้ใช้ ตลอดจนมีราคาต่ำ หาซื้อง่าย และไม่มีผลข้างเคียง

๗. สนับสนุน ส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ชุมชน มีจุดศูนย์กลางการเรียนรู้ที่จะสามารถศึกษาองค์
 ความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า จากนักวิจัยที่ทำการศึกษาเกิดแนวคิด ผลิตภัณฑ์ใหม่

๘. ส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพชุมชน การสนับสนุนการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ
 ทำให้มีความนิยมที่จะหันมาใส่ใจตนเองจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น การจัดการบริการด้านการศึกษา
 งานจากองค์กรต่าง ๆ จึงทำให้มีผู้สนใจเข้ามาศึกษาเป็นช่องทางในการจะจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่มีรายได้

ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง การจัดการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพจะต้องมีการพัฒนาทั้งระบบในการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านสถานบริการ ด้านสถานที่ ด้านถนน และป้ายบอกทาง

การสร้างเสริมความเข้มแข็งชุมชนโดยการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

๑. สร้างกิจกรรมด้านสมุนไพรระดับหมู่บ้าน ชุมชน อำเภอ และจังหวัด การจัดงานประเพณี วัฒนธรรมจะต้องมีการให้พื้นที่ในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และการสาธิตการใช้อย่างถูกวิธี ให้กับประชาชนโดยการควบคุมดูแลจากภาครัฐอย่างใกล้ชิด ตลอดจนการนำไปใช้ได้มีการติดตาม ประเมินผลผู้ป่วย และการประชาสัมพันธ์อย่างมีระบบ

๒. การสร้างเครือข่ายสมุนไพร การบริหารจัดการกับองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจะต้องมีการจัดฝึกอบรมอย่างมีระบบ ต่อเนื่องที่จะสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการเรียน และสามารถนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

๓. การสนับสนุนผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้ภาครัฐและเอกชนช่วยกันในการส่งเสริมการผลิต สถานที่จำหน่าย ตลอดจนการวิจัยเพื่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ในการใช้ในการรักษาโรคที่มีการนำเข้าจากต่างประเทศที่มีการใช้เงินตราเป็นจำนวนมาก ให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างจริงจังและมีการจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาที่สามารถจะเรียกมาตรฐานความเชื่อมั่นในการบริโภคของประชาชน กลับคืนมา การสนับสนุนด้านการวิจัยเพื่อให้ได้ตัวยาใหม่ในการรักษาโรคที่มีการกลายพันธุ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้ามามีบทบาทในการคิดค้น ศึกษา วิเคราะห์ความเป็นไปได้ ในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรมในการผลิตที่จะต้องมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

๔. การส่งเสริมให้มีสมุนไพรขายในสถานศึกษา องค์กรรัฐและเอกชนให้มีการนำผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้วางจำหน่ายและมีการส่งเสริมให้สมุนไพรได้มีกระบวนการผลิตที่มาตรฐาน ปลอดภัย และไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของทรัพยากรธรรมชาติ การปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด และสาธารณะ จึงมีความจำเป็นจะต้องมีสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อจะได้คงอยู่ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ก็มีส่วนที่จะทำให้การขายดีขึ้น ส่วนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการศึกษาค้นคว้าสรรพคุณทางยาที่จะสามารถรักษาโรคใหม่ ๆ ที่มีค่าใช้จ่ายน้อยก็ถือว่ามีความจำเป็นต่อเศรษฐกิจชุมชน

๕. การเผยแพร่ความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรชุมชน ทั้งการสนับสนุน ส่งเสริมการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ นำเสนอผลงานด้านสมุนไพรในงานระดับชาติ และนานาชาติ ให้มีการสนับสนุนนักวิจัยร่วมกับวิสาหกิจชุมชน SME ชุมชน เพื่อจะพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่มาตรฐานอุตสาหกรรมทางอาหาร อุตสาหกรรมเครื่องสำอาง การนำไปใช้ในการกำจัดศัตรูพืช การใช้

สมุนไพรมุ่งช่วยเศรษฐกิจกระแสใหม่ของชุมชนให้มีผลการใช้สมุนไพรมายาในครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมความเป็นไทยก้าวสู่ความเป็นสากล

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

ตอนที่ ๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยของนวัตกรรมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมายากับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเป็นเป้าหมายของการนวัตกรรม(Innovation)ปัจจุบันนวัตกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ธุรกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการแข่งขันที่สร้างความแตกต่างตลอดจนการเข้าถึงลูกค้า การนำนวัตกรรมเข้ามาบทบาทต่อองค์ความรู้ใหม่ กระบวนการผลิต การก้าวสู่เชิงพาณิชย์ก็ยังมีความเสี่ยงอยู่มาก การจัดการไม่สามารถหลีกเลี่ยงการบริหารจัดการองค์กรหรือธุรกิจ โดยไม่ใช้ทุนทางความคิด ด้านการใช้ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนทั้งด้านแรงงาน การบริหารจัดการ ผู้บริหาร หรือ นักคิด นักออกแบบสร้างสรรค์ก็ยังคงต้องใช้ทุนมนุษย์นวัตกรรมด้านหุ่นยนต์จะเข้ามาแทนที่ได้แต่ก็ยังไม่สามารถแสดงศักยภาพทางความคิด หรือความฉลาดในการตัดสินใจในกระบวนการครบวงจรได้ การบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงมีความจำเป็นอยู่ในภาคอุตสาหกรรม การจัดการทรัพยากรมนุษย์สำหรับนวัตกรรมจึงมีความจำเป็นจะต้องพัฒนาให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของผู้ผลิตนั้น ๆ การจัดการทรัพยากรมนุษย์กับนวัตกรรมต้องมีการประยุกต์ใช้เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้เกิดการคิดค้น แรงกระตุ้น แรงจูงใจในสร้างสรรค์นวัตกรรมให้กับองค์กรที่มีความจำเป็นต้องใช้เร่งกระบวนการผลิตที่มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับการสร้างสรรคผลิตภัณ์นวัตกรรมนำทุกทุกศาสตร์มาผสมผสาน (multidiscipline) เพื่อให้เกิดผลงานนวัตกรรมเริ่มจากงานวิจัยและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ (creativity) หรือจะเป็นการจัดการความรู้ (knowledge management) ต้องใช้การคิดสร้างสรรค์ หากองค์กรใดสามารถพัฒนาบุคลากรให้สามารถคิดและสร้างสรรค์นวัตกรรมทำให้องค์กรมีความก้าวหน้า การคัดเลือกพนักงานหรือจัดให้มีการอบรมพัฒนาบุคลากรจึงต้องเป็นหน้าที่หลักของฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องเฟ้นหาบุคลากรที่มีคุณภาพ การสร้างคนให้มีแนวคิดทางด้านนวัตกรรมอาศัยกลยุทธ์ด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์จากการจุดประกายความคิดในตัวของแต่ละคน เพื่อสร้างให้เกิดแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงานหรือธุรกิจนวัตกรรม ซึ่งที่มาที่ไปของประกายความคิดหรือที่เรียกว่า แหล่งที่มาของนวัตกรรม (sources of innovation) ซึ่งประกอบด้วย การจัดการความคิดสร้างสรรค์ การวิจัยและพัฒนาและการจัดการองค์ความรู้ เป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้

เกิดนวัตกรรม องค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งได้ชุดความรู้ด้านสมุนไพรตำราหมอมือเมืองพื้นบ้าน สาขา หมอยา

๑. ประวัติหมอมือเมืองพื้นบ้าน

หมอมือพื้นบ้านที่ทำการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยวิชาการที่สืบทอดมาจากปู่ย่าตายาย โดยเป็นการรักษาแบบตามมีตามเกิด ไม่สามารถพิสูจน์ หรือวิเคราะห์ตามหลักการวิทยาศาสตร์หรืออาจอาศัยตำราโบราณ หรือแบบครูพักลักจำ ยาแผนโบราณช่วยการบำบัดรักษาแผนโบราณ เทียบกับยาหรือการบำบัดรักษาสมัยใหม่ หมอมือเมือง หรือตำรายาเมือง หมอแผนโบราณที่ทำการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยวิชาการที่สืบทอด

๒. ตำรายาพื้นบ้านล้านนา

ด้วยวิธีการนำเสนอในตำรายาพื้นบ้านล้านนา จำนวนชนิด สารที่ปรากฏในตำรายา คติ ความเชื่อในยาพื้นบ้านที่มีองค์ประกอบในการในการตัดสินใจในการใช้สมุนไพรรักษาโรคภัยกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนจะต้องคำนึงถึงกระบวนการ ดังนี้

๑. พัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ คุณสมบัติต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวสินค้าและเป็นที่พึงพอใจของลูกค้าในระดับดี ภารกิจในการควบคุมคุณภาพและการประกันคุณภาพสินค้า จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนในองค์กร ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายผลิต ฝ่ายสนับสนุนการผลิต ฝ่ายบริหารหรือการตลาด ภารกิจในการควบคุมคุณภาพและการประกันคุณภาพสินค้าจึงไม่มีที่สิ้นสุด ต้องพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพสูงขึ้นและเป็นที่พึงพอใจของลูกค้า ขั้นตอนการควบคุมคุณภาพ และการประกันคุณภาพสินค้า เพื่อให้คุณภาพสินค้ามีความเหมาะสมในการทำงานทั้งผลิตภัณฑ์และบริการของลูกค้า ในขั้นตอนต่างๆ ของการควบคุมคุณภาพ และการประกันคุณภาพสินค้าจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่วิธีการต่างๆ ภายในจะคลุ่มไปถึงการออกแบบ การกำหนดมาตรฐานการผลิต การตลาด รวมทั้งการบริหารลูกค้ากำหนดแนวทางการควบคุมคุณภาพ และการประกันคุณภาพสินค้าเป็นขั้นตอน ๔ ขั้นตอนดังนี้

๑. ผู้บริหารระดับสูง ประกาศนโยบายที่เกี่ยวกับคุณภาพ ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติทุกขั้นตอนการ

๒. ออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานตามที่กำหนด

๓. การควบคุมคุณภาพ และการประกันคุณภาพของสินค้าในการผลิต ในขั้นนี้ได้ถือว่าเป็นขั้นดำเนินการต่อจากขั้นที่ ๑ และขั้นที่ ๒ เมื่อได้กำหนดนโยบายเป็นที่แน่นอนแล้วดำเนินการผลิตในกระบวนการให้เป็นไปตามแบบกำหนด

๔. การควบคุมคุณภาพสินค้าสำเร็จรูปก่อนส่งจำหน่ายเป็นขั้นตอนหลังจากกระบวนการผลิต การควบคุมขั้นนี้ก็ต้องระวัง การตรวจสอบคุณภาพ การคัดเลือกผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป การบรรจุ การขนส่งต่างๆ เพื่อให้สินค้าส่งถึงลูกค้าได้ตามเงื่อนไขและข้อกำหนดที่ได้ตกลง

๒. ขยายขอบเขตทางธุรกิจ นวัตกรรมทางธุรกิจเพื่อความยั่งยืน การที่ธุรกิจจะประสบความสำเร็จและ ยั่งยืนได้ ธุรกิจต้องค้นหา นวัตกรรมธุรกิจออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่อง นวัตกรรมมีใช้เพียงแค่วิธีคิดสร้างสรรค์ ความคิดใหม่ๆ แต่ต้องเป็น ความคิดใหม่ๆที่สามารถขายได้ หรือ การทำให้ความคิดใหม่ๆ มีมูลค่าเชิงพาณิชย์ แหล่งที่สำคัญที่สุดของการเกิดนวัตกรรม อยู่ที่ลูกค้าหรือตลาด การแข่งขันเพราะจะแสดงถึงความต้องการของผู้บริโภค ความมีผลิตภัณฑ์ใหม่ที่คู่แข่งนำหน้าเข้ามาสู่ตลาดจะสร้างอัตราเร่งสู่นวัตกรรมใหม่ของธุรกิจ

๑. ต้องมีความก้าวหน้าในองค์ความรู้และเทคโนโลยี ในลักษณะวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบรับรู้ ซึ่งในต่างประเทศมีการพัฒนาต่อยอดความรู้และเทคโนโลยีขั้นสูงอย่างต่อเนื่อง จากการสร้างพื้นฐานมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาและธุรกิจเอกชนที่เป็นบริษัทระดับโลก

๒. การสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ของธุรกิจ แยกเป็น

๒.๑ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ เป็นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงหรือความรู้ใหม่เพื่อผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ออกมาสู่ตลาด

๒.๒ นวัตกรรมกระบวนการทางธุรกิจ ที่สามารถใส่หรือสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อให้ธุรกิจมีความแตกต่างเหนือคู่แข่ง

๒.๓ นวัตกรรมธุรกิจความรู้ คือ การที่ธุรกิจมุ่งสนใจในนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการมาอย่างยาวนาน จึงเกิดความคิดใหม่ที่จะแสวงหานวัตกรรมใหม่ทางธุรกิจ เช่น นวัตกรรมการตลาด นวัตกรรมการจัดการ เพราะเป็นสิ่งที่ครอบคลุมประเด็นนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น

๓. การเพิ่มอัตราเร่งสู่นวัตกรรมใหม่ๆ

๓.๑ เร่งการเรียนรู้ ความรู้ใหม่ เทคโนโลยีใหม่ จากทุกแห่งทั่วทุกที่จากทุกมุมโลก

๓.๒ ธุรกิจคงต้องทบทวนความคิดใหม่ว่า การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น เป็นการศึกษาและเรียนรู้แบบวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบการรับรู้ วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบการผลิตภาพหรือการเรียนรู้แบบนวัตกรรมและผลิตภาพ

๓.๓ ธุรกิจต้องเรียนรู้และเข้าใจทั้งนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมกระบวนการและ นวัตกรรมธุรกิจความรู้การเป็นองค์กรแบบใหม่ที่องค์กรนวัตกรรมและผลิตภาพจะทำให้ธุรกิจเป็น ธุรกิจแห่งนวัตกรรมที่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

๔. ขยายขอบเขตคุณภาพของผลิตภัณฑ์ มุ่งพัฒนาในผลิตภัณฑ์เดิม และผลิตภัณฑ์เดิม เป็น Single Brand เป็นการขยายแบรนด์ด้านลึก (Brand Depth) มีลักษณะการขยายขอบเขตของแบรนด์ เป็นไปได้ในบางทิศทาง เพราะถูกกำหนดโดยปัจจัย ๔ ตัว คือ เทคโนโลยี กลุ่มลูกค้า ช่องทางการจัดจำหน่าย และคุณภาพ

๕. ลดต้นทุนและวัตถุดิบในการผลิต ทำอย่างไรให้ต้นทุนต่ำ. การทำงานเพื่อลดต้นทุน ต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้ คือ

๑. ระมัดระวังการทำงานไม่ให้เกิดการ สูญเสียวัตถุดิบหรือสูญเสียให้น้อยที่สุด และไม่ใช้วัตถุดิบเกินกำหนด

๒. ซื้อและเก็บพัสดุคงคลังในปริมาณพอดี เพื่อไม่ให้เกิดกรณีพัสดุหมดอายุก่อนใช้งาน

๓. ลองหาวัสดุที่มีคุณสมบัติเหมือนกันแต่ราคาต่ำกว่า

๔. หมั่นดูแลทำความสะอาดและตรวจสอบเครื่องจักรทุกวัน

อย่าให้เครื่องจักรทำงานทั้งที่ยังไม่พร้อม

๖. ถ่ายเอกสารให้ถูกต้องตั้งแต่ครั้งแรก

๗. อย่าปล่อยให้เกิดการสูญเปล่า เช่น รอกงาน รอกอุปกรณ์ จนต้องไปทำงานล่วงเวลา

๘. ปรับวิธีทำงานให้ง่ายขึ้นและใช้เวลาให้น้อยลง ๘ วิธีง่ายๆ เหล่านี้ หากได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจริงจัง รับรองว่าเห็นผล

๖. พัฒนาคุณภาพการผลิต

จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ไปสู่การพัฒนากระบวนการทำงาน การพัฒนาโดยกลุ่มควบคุมคุณภาพจนถึงการควบคุมคุณภาพทั่วทั้งองค์กร โดยมีเป้าหมายสำคัญดังนี้ คือ การเพิ่มผลผลิตขององค์กร ความพยายามในการเพิ่มผลผลิตให้กับองค์กร ทำให้ประเทศประสบความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมและการค้าในทุกระดับ

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สร้างนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตลอดจนการศึกษาหารูปแบบที่จะนำไปพัฒนา การร่วมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมศึกษา การจัดการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยรวมถึงการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปรับปรุงแก้ไขการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในเทศบาล ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจาก สมาชิกสภา หมู่เมืองพื้นบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร อำเภอขุนตาล จังหวัด เชียงราย จำนวน ๓๔ คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

การศึกษาวิจัยนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเป็น การศึกษาแบบผสมผสานจากเอกสารแผนพัฒนา ๓ ปี และการศึกษาในภาคสนามทำการศึกษาเฉพาะ สมาชิกสภาหมู่เมืองล้านนาเชียงราย(ผู้ผลิต) ผู้นำท้องถิ่น และประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร โดยเน้นการศึกษาเชิงสำรวจเครื่องมือในการศึกษา คือ การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งในอดีตถึง ปัจจุบันได้มีการหารูปแบบในการสนับสนุนให้เกิดเป็นรูปธรรมครอบคลุมทุกพื้นที่ จากการจัดสรร ด้านงบประมาณและการบริหารจัดการขององค์การส่วนท้องถิ่นซึ่งสรุปการศึกษาได้ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลศึกษากระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ของสมุนไพร เพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

จากการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ หมู่เมือง ผู้นำท้องถิ่น และประชาชนที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพร ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานการจัดการนวัตกรรมการใช้ ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน พบว่า นโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นและแผนพัฒนาเทศบาลตำบลยางฮอม ๓ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๑)

ยังไม่มี การสนับสนุนโดยยึดหลักปัญหาความเดือดร้อนและผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักมีค่อนข้างน้อยอยู่ การแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชนเมื่อเปรียบเทียบกับโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การก่อสร้าง ซ่อมแซม ปรับปรุง ถนนสายต่าง ๆ มีจำนวนมาก ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การดำรงฐานวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงนิเวศ และเชิงสุขภาพยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การจัดทำงบประมาณ โครงการการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมลดลงตามลำดับ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะใช้ประโยชน์จากสมุนไพรจึงมีน้อย แนวทางในการบริหารจัดการสมุนไพรที่เป็นต้นทุนทางสังคมแทบจะสูญหาย กิจกรรมด้านวิชาการ ประเพณี วัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนแทบจะไม่พบเห็นในชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาส่วนมากมาจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้รุ่นลูกหลาน บุคคลที่จะได้รับการถ่ายทอดที่มาจากนอกครอบครัวแทบจะไม่มี ผู้ที่สนใจสมุนไพรจึงมีการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเพื่อที่จะนำมาซึ่งอาชีพที่จะสร้างรายได้ให้กับตนเอง ผู้ที่ชอบหรือสนใจนำประโยชน์สมุนไพรรักษาโรคพยายามศึกษาแหล่งเรียนรู้จากพืชป่า จากการเล่ามาจากอดีต เพื่อจะนำมาผลิตเสริมสร้างรายได้ที่จะก้าวสู่กระบวนการภาคอุตสาหกรรมทางอาหาร ยา เครื่องดื่ม เครื่องสำอาง ที่จะสร้างรายได้ในสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ การว่างงานของคนที่ย้ายอยู่ในชุมชนเริ่มมากขึ้นตามลำดับ

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรสร้างความเข้มแข็งชุมชนสามารถแบ่งพิจารณาได้ ดังนี้

๑. ต้นน้ำ

การพิจารณาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรซึ่งเป็นกระบวนการต้นน้ำที่มีการผลิตด้านวัตถุดิบเบื้องต้นที่จะนำมาใช้ในกระบวนการผลิตในระดับต่อไปจะต้องมีลักษณะตามที่ต้องการ คือ ด้านสายพันธุ์พืช คุณภาพของสมุนไพร และปริมาณมากพอกับความถี่ตามเวลาที่กำหนด การผลิตสมุนไพรจะต้องตรงตามวัตถุประสงค์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การจัดเก็บที่ถูกวิธี การคัดเลือกสิ่งแปลกปลอม และมีราคาตามสภาพความเป็นจริงที่เหมาะสม

- จำนวนหอมเมือง กลุ่มของหอมเมือง
- การวางแผนร่วมกันกับทุกภาคส่วน
- การบริหารจัดการอย่างมีระบบ ขั้นตอน
- ลักษณะกลุ่มหอมเมือง
- การเพิ่มรายได้ ความคุ้มค่า
- การสร้างเครือข่ายสมุนไพร

๒. การกำหนดพื้นที่ ระบบการผลิตที่เหมาะสม การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ลดการใช้สารเคมีในการผลิต การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการผลิตในพื้นที่ และการพัฒนากระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ

๓. การเก็บสมุนไพร การบริหารจัดการผลิตที่มีความเหมาะสมกับพันธุ์พืชและพื้นที่การเพาะปลูก

๔. การเก็บเกี่ยวสมุนไพร ในวัน เวลาที่เหมาะสม

๕. การลดความเสี่ยงจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ถูกวิธี

การพัฒนาสมุนไพรสู่การแปรรูปที่ได้มาตรฐานสากลจะต้องผ่านกระบวนการที่มีคุณภาพ ดังนี้

๑. การใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมกับกระบวนการผลิตลดความสูญเสียจากการผลิต มีประสิทธิภาพ

๒. การนำนวัตกรรมมาใช้ในการพัฒนาการผลิตภัณฑ์อย่างเหมาะสม

๓. การเก็บรักษาสมุนไพรจะต้องมีคุณภาพ

๔. บรรจุภัณฑ์สมุนไพรจะต้องมีความเป็นสากล

๕. สินค้าที่ได้จากการแปรรูปทุกชนิดจะต้องมีการรับรองมาตรฐานสากล

๒. กลางน้ำ

เป็นกระบวนการผลิตที่รับช่วงจากต้นน้ำสู่การแปรรูปของสมุนไพรที่มีลักษณะการบริหารจัดการที่ถูกวิธี เน้นการที่นำมาใช้รักษาผู้ป่วยที่สร้างความเชื่อถือ สะดวก พร้อมบริโภครวมสมุนไพรที่มีการแปรรูปจะต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตรงความต้องการของผู้บริโภค ที่มีวัยที่แตกต่างกัน และจะต้องเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีคุณภาพด้านสรรพคุณที่มีการศึกษาทดลองที่เป็นมาตรฐานสากล เหมาะกับการรักษาผู้ป่วย ตลอดจนความเป็นธรรมด้านราคาที่เหมาะสม

ในการแปรรูปที่จะต้องมีการคัดกรองสมุนไพรที่เป็นไปตามคุณลักษณะที่ต้องการแล้ว การแปรรูปที่ได้มาตรฐานที่จะต้องนำมาซึ่งคุณภาพของสมุนไพรจะต้องคำนึง ดังนี้

๑. สายพันธุ์ที่เป็นวัตถุดิบ คุณภาพที่เป็นสรรพคุณของตัวสมุนไพร ปริมาณที่เหมาะสมและการเก็บเกี่ยวตามช่วงเวลาที่ได้คุณภาพดีที่สุด

๒. วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการแปรรูปจะต้องมีความเหมาะสม และปลอดภัย

๓. เครื่องจักรจะต้องมีมาตรฐานเชื่อถือได้

๔. การบรรจุภัณฑ์จะต้องเป็นมาตรฐานสากล

๓. ปลายน้ำ

เป็นกระบวนการสุดท้ายในการนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของชุมชนที่ต้องการนำไปรักษาโรค จะต้องมีมาตรฐานด้านความปลอดภัย รสชาติ มีคุณสมบัติต่อสุขภาพและเป็นมิตรต่อธรรมชาติ ราคายุติธรรม ซึ่งมีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำงานอยู่หลายอย่าง ดังนี้

๑. ตลาด เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อต้นน้ำ กลางน้ำเป็นอย่างยิ่งที่เป็นกระบวนการผลิตและแปรรูปที่จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายอย่าง ดังนี้

- ผลิตภัณฑ์สมุนไพร

- ชนิดของสมุนไพร
- การออกแบบผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ยาเม็ด แค็บซูล เป็นต้น
- ลักษณะของการค้าสมุนไพร
- การบริหารจัดการด้านการค้าสมุนไพร

กระบวนการในการจัดปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อในการจำหน่ายสมุนไพร

๑. ปริมาณวัตถุดิบ คุณภาพ แหล่งผลิตสมุนไพร สถานที่และฤดูกาล

๒. การออกแบบบรรจุภัณฑ์

๓. วัสดุและอุปกรณ์

๔. ช่องทางในการจำหน่ายสมุนไพร

กระบวนการแปรรูปสมุนไพรที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการบริหารจัดการในภาพรวม

๑. การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตสมุนไพร เพื่อพัฒนาคุณภาพ ความเสี่ยง ในการจัดการ

๒. การบริหารจัดการระบบที่มีประสิทธิภาพ

๓. การพัฒนาวิธีการจำหน่ายในพื้นที่และนอกพื้นที่มากขึ้น

๒. ด้านการบริโภค จะต้องสร้างความมั่นใจให้ผู้บริโภคโดยตรงได้เพราะเป็นการนำไปใช้รักษาสุขภาพของมนุษย์ที่มีความรอบคอบต่อชีวิตจะต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

๑. ความมั่นใจในผลิตภัณฑ์สมุนไพรในการบริโภค

๒. ความเชื่อและทัศนคติต่อสมุนไพร

๓. พฤติกรรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ ชนิด ปริมาณ คุณภาพ และ แหล่งผลิตสมุนไพร

๔. สรรพคุณของสมุนไพรใช้รักษาโรค

๕. การส่งเสริมอาชีพ การสร้างรายได้ในการบริโภคสมุนไพร

๕.๒ ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

กระบวนการพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพที่จะสามารถสู่เชิงพาณิชย์ได้จะต้องมีการระดมความคิด ประสพการณ์ของปราชญ์ในชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมด้านวิชาการจากแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลที่จะมาเสริมด้านองค์ความรู้ในการผลิตที่ซับซ้อน เพื่อสร้างความเชื่อมั่น ปลอดภัยให้กับผู้บริโภค

ผลจากการสนทนากลุ่มการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสำรวจแหล่งข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการนำมารักษาโรคจะต้องมีการพัฒนาในเรื่องของวัตถุดิบที่จะนำมาผลิตผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นจะต้องมีการควบคุมการ

ปลูกที่มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในการให้การอบรมความรู้ใหม่ ๆ ที่จะต้องนำมาเทคนิคนั้นมาเผยแพร่ให้กับชุมชนได้เข้าใจ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะต้องมีอย่างต่อเนื่อง และเป็นจุดเปลี่ยนที่จะมีการปรับปรุงแก้ไขในผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้สอดคล้องกับการตลาดที่ต้องการ การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะขับเคลื่อนหมอเมืองพื้นบ้านและสมุนไพรได้มีการพัฒนา

กลุ่มหมอเมืองจะต้องมีการรวบรวมพันธุ์สมุนไพรที่ใช้ประโยชน์ในการรักษาโดยการจัดตั้งศูนย์สมุนไพรที่มีพันธกิจหลักในการพัฒนา ส่งเสริม สนับสนุน ขับเคลื่อนสมุนไพรให้สู่มาตรฐานสากล ดังนี้

๑. รวบรวมพันธุ์สมุนไพรที่ใช้รักษาโรคในพื้นที่ การคัดเลือกสายพันธุ์

๒. การวิจัย การพัฒนาสมุนไพรที่ใช้รักษาแต่ละสายพันธุ์ การจำแนกสายพันธุ์ การนำสู่ห้องปฏิบัติการวิเคราะห์สรรพคุณให้ชัดเจน

๓. การสร้างเครือข่าย ในการบริหารจัดการสมุนไพรให้มีมาตรฐานสากล

ผลจากการสัมภาษณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสัมภาษณ์ผู้ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในสถานที่ให้บริการสมุนไพรซึ่งมีวัดบ้านห้วยสัก โรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสัก ประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการรักษาโรคในชีวิตประจำวัน แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาล ซึ่งแหล่งที่ให้บริการสมุนไพรส่วนมากจะนิยมใช้แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาลเป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากความเชื่อมั่น ความปลอดภัยในการรักษาด้วยสมุนไพรจะมีมาตรฐานกว่าที่อื่น ๆ เพราะการใช้บริการส่วนใหญ่ที่เลือกโรงพยาบาลอันเนื่องมาจากไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายใด ๆ ซึ่งเป็นการบริการฟรีแก่ประชาชน ความสนใจที่จะใช้บริการจึงมีมากกว่าแหล่งให้บริการอื่น ผลที่พบการใช้สมุนไพรรักษาโรคส่วนใหญ่เป็นการบรรเทา หรือการรักษาเบื้องต้นก่อนไปหาหมอ

ความร่วมมือกับทุกภาคส่วนส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพของสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง โดยมีสิ่งที่จะต้องทำให้เป็นรูปธรรม สร้างความเชื่อถือ ความมั่นใจให้กับผู้บริโภคสมุนไพรในการรักษาโรค ดังนี้

๑. สร้างระบบการบริหารจัดการฐานข้อมูลสมุนไพรในระบบสารสนเทศในจังหวัดเชียงราย

๒. สร้างระบบเครือข่ายในพื้นที่ และสมาชิกสภาหมอเมืองในการการเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ในเรื่องสมุนไพรให้กับผู้ที่สนใจ

๓. ส่งเสริม สนับสนุนผลิตภัณฑ์สมุนไพรของจังหวัดเชียงรายให้มีการพัฒนาเฉพาะด้าน

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อส่งเสริมสุขภาพของชุมชนและผู้นำสมุนไพรรักษาโรค ทำให้เกิดความร่วมมือทุกภาคส่วนการกำหนดทิศทางการสร้างรายได้ของคนในพื้นที่ซึ่งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพของสมุนไพรที่จะนำเผยแพร่และถ่ายทอดโดยรวมกลุ่มทำการรวบรวมสมุนไพร พร้อมภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรให้มีมูลค่าเพิ่มสร้างรายได้แก่ประชาชนในพื้นที่แล้วนำความคิดเห็นของหมอพื้นบ้านทุกแห่งมาทำการ

ยกระดับสมุนไพรสู่เชิงพาณิชย์ระดับกลางน้ำ ต้นน้ำที่มีศักยภาพในพื้นที่และค่าเฉลี่ยพื้นฐานที่ต่างกัน ศักยภาพในการบริหารจัดการด้านสมุนไพรในพื้นที่นำมาหารือร่วมกัน สามารถประสานความร่วมมือเครือข่ายอื่น ๆ และขอความอนุเคราะห์ความร่วมมือห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ของโรงพยาบาลพญาเม็งราย โรงพยาบาลขุนตาลที่ได้มาตรฐานสากล ในกรณีนี้ได้ดำเนินพัฒนาการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับนโยบายของประเทศโดยการวางแผนกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้านให้มีการร่วมกลุ่มกันเพื่อสะดวกในการจัดการ การอบรม การให้ความรู้ใหม่ทางด้านสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการดำเนินงานประสานงาน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันพัฒนาสมุนไพรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นตลอดจนการประชาสัมพันธ์ถึงสรรพคุณที่ไม่เป็นพิษ และเป็นมิตรต่อสภาพแวดล้อม

ผลการสัมภาษณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสัมภาษณ์ผู้ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในสถานที่ให้บริการสมุนไพรซึ่งมีวัดบ้านห้วยสัก โรงเรียนสมุนไพรบ้านห้วยสัก ประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการรักษาโรคในชีวิตประจำวัน แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาล ซึ่งแหล่งที่ให้บริการสมุนไพรส่วนมากจะนิยมใช้แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลขุนตาลเป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากความเชื่อมั่น ความปลอดภัยในการรักษาด้วยสมุนไพรจะมีมาตรฐานกว่าที่อื่น ๆ เพราะการใช้บริการส่วนใหญ่ที่เลือกโรงพยาบาลอันเนื่องมาจากไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายใด ๆ ซึ่งเป็นการบริการฟรีแก่ประชาชน ความสนใจที่จะใช้บริการจึงมีมากกว่าแหล่งให้บริการอื่น ผลที่พบการใช้สมุนไพรรักษาโรคส่วนใหญ่เป็นการบรรเทา หรือการรักษาเบื้องต้นก่อนไปหาหมอ

กิจกรรมการประชุมเชิงวิชาการเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนสมุนไพรเพื่อสุขภาพ

การประชุมได้ถูกจัดขึ้นในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๐ เวลา ๑๘.๐๐ น. ณ ศาลาเอนกประสงค์ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ได้นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลที่ได้จากการประชุมครั้งก่อนที่มีการค้นหาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาข้อมูลที่ได้จากการเดินสำรวจ ถึงแหล่งประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ หลังจากนั้นให้กลุ่มช่วยกันให้ข้อมูลเพิ่มเติมและแก้ไขข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน และช่วยกันพิจารณาศักยภาพของตนเองที่พัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนน่าอยู่ และกำหนดแผนปฏิบัติการที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ทันที สรุปได้ดังนี้ความหมาย มีการเสนอความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง โดยแต่ละคนจะให้

ความสำคัญในแต่ละประเด็นแตกต่างกัน ส่วนมากจะให้ความสำคัญกับเรื่องรายได้ ที่จะทำให้มีเงินสำหรับใช้จ่าย โดยเฉพาะกับเรื่องเงินทุนสำหรับทำการเกษตร และการศึกษาของบุตร จนสุดท้ายมี๗๐ การลงความเห็น และผู้วิจัยเสนอแนะว่าควรจะมีการเสนอเป็นวิสัยทัศน์ หรือคำขวัญสั้น ๆ ได้ใจความที่ทุกคนต้องการ และสรุปได้ว่าชุมชนน่าอยู่ในมุมมองของชุมชน คือ กินดี อยู่ดี มีแสง มีศีลมีธรรม ซึ่งแต่ละคำมีความหมายดังนี้ ๑) กินดี คือ การที่ชาวบ้านทุกคนมีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ทั้งค่า

ลงทุนการทำมาหากินซึ่งจะนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ค่าเทอมบุตร เป็นต้น ๒) อยู่ดี คือ มีบ้านเป็นของตัวเองที่มั่นคงป้องกันแดดฝนได้ มีที่ดินเป็นของตัวเอง บ้านเมืองสงบปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ไม่มีลัทธิขโมยน้อย และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี อากาศปลอดโปร่งสบาย ไม่มีกลิ่นเหม็น ไม่มีขยะ ๓) มีแสง คือ สุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยสามารถออกไปทำงานได้ ได้รับการตรวจเช็คร่างกายเป็นประจำ ไม่ต้องไปหาหมอไกล ๆ หมู่บ้านสะอาด ปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง เด็กเล็กได้รับการฉีดวัคซีนครบ ไม่มีโรคระบาด ๔) มีศีลมีธรรมคือ ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชนไม่ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เข้าวัดฟังธรรมในวันศีลวันพระ มีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้น เช่น การตัดตุง การทำโคมประดับ ดนตรีพื้นเมือง เป็นต้นรวมทั้งถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาจุดแข็งของชุมชน ได้แก่ มีผู้นำที่ดี มีความสามัคคีในหมู่คณะ มีกองทุนเงินล้านไว้เป็นแหล่งทุนสำหรับการเกษตร มีน้ำประปาภูเขาไว้ใช้ในชุมชน มีวัดไว้สำหรับทำนุบำรุงจิตใจมีกลุ่มต่าง ๆ ในการช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้ลุล่วงไปได้ด้วยดีจุดอ่อนของชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีต่อเด็กในการดื่มสุรา เด็กเยาวชนซบถเสียงดัง ไม่มีเงินทุนในการประกอบอาชีพ การศึกษาน้อย สิ่งแวดล้อมไม่ดีเหม็นกลิ่นเหม็นในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา พบว่าปัญหาเกือบทุกปัญหามีความสำคัญต่อชุมชนใกล้เคียงกัน มีความเกี่ยวข้องทับซ้อนกันด้วย ดังนั้นกลุ่มจึงพิจารณาถึงความเป็นได้ ความยากง่ายของการแก้ปัญหา และงบประมาณที่มี หลังจากนั้นจึงให้ทุกคนยกมือเลือกปัญหาที่จะแก้ไขก่อน แล้วร่วมกันระดมความเห็นอีกครั้งในการทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความสามารถที่ค้นหาศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชนน่าอยู่ได้

๕.๓ นำเสนอองค์ความรู้จากการวิจัย

ความคิดรวบยอด หลักการ วิธีการ ที่อยู่ในตำรา อยู่ในห้องสมุด ซึ่งอยู่ภายนอกตัวบุคคล ที่สั่งสมกันมาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ โครงสร้างความรู้ ความรู้ที่อยู่ภายในตัวบุคคล ที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลนั้นๆ ซึ่งไม่ได้ลอกเลียนมาจากองค์ความรู้ แต่ผู้เรียนต้องสร้างขึ้นมด้วยตนเอง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อพัฒนาโครงสร้างความรู้ต่อไปก็สามารถสร้างผลงานเป็นองค์ความรู้ให้คนอื่นค้นคว้า

องค์ความรู้ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อเรื่องยาสมุนไพรท้องถิ่น ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดจากประสบการณ์ หรือ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยความรู้เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือสามารถนำมาปรับใช้ได้ เพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์หรืองานที่กระทำอยู่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้น โดยความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ในลักษณะมีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม

การจัดการองค์ความรู้ เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงพาณิชย์ซึ่งแบ่งออก ๒ ประเภท คือ

๑. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้เป็นความรู้แบบนามธรรม

๒. ความรู้ที่ชัดแจ้ง เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎีคู่มือต่าง ๆ ชุดความรู้สารสนเทศที่เป็นความรู้แบบรูปธรรม

๕.๔ ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

ปัญหาและอุปสรรคการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรร่วมกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะผู้นำในชุมชนที่จะให้ความสนใจ ผู้ที่ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการรณรงค์ใช้สมุนไพรรักษาเบื้องต้น

๑. การสืบสานภูมิปัญญาในอดีตถึงปัจจุบันซึ่งเป็นการสืบสานให้ลูกหลานที่ต้องการสืบต่อกันไปเพื่อเป็นอาชีพ หารายได้เลี้ยงครอบครัว ปัจจุบันการส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านคุณภาพ ความปลอดภัย การนำมารักษาไม่ชัดเจนทั้งการปฏิบัติและเชิงนโยบายของภาครัฐ การดำเนินกิจกรรมทางด้านสมุนไพรมีน้อย ตลอดจนการการจูงใจที่จะเข้ามาศึกษาค้นคว้ายังมีน้อย การเรียนการสอนสถาบันการศึกษายังมีขีดจำกัดในการรับนักศึกษา ภูมิปัญญาที่สืบทอดมีวงจำกัดแคบจึงยากที่จะมีการสืบสาน

๒. การมีส่วนร่วม ประชาชนและหมอมือพื้นบ้านจะต้องมีการพัฒนา สืบสาน พื้นฟูสมุนไพรร่วมกับชุมชนแล้วการมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจ ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือ การปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมกับประโยชน์การมีส่วนร่วมของประชาชนก็มีความจำเป็นจะเป็นอันหนึ่งกันเดียวกัน กิจกรรมการพัฒนาของรัฐตามที่มีการส่งเสริม สนับสนุนในการเข้าร่วมในพิธี หรืองานต่าง ๆ ที่รัฐกำหนด ประชาชน กลุ่ม ชุมชน ร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาการดำรงชีวิต ร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชนและรับประโยชน์ร่วมกันโดยรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน ผู้นำชุมชนจะต้องมีบทบาทในการส่งเสริมให้มีการปรับตัวของชุมชนในการพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในการทำงานร่วมกันเป็นทีม การทำงานที่จะต้องมีการเกี่ยวข้องกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

๓. สถานบริการ การกระทำหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลหรือองค์กรให้ได้รับความพึงพอใจสมความมุ่งหมายที่บุคคลหรือองค์กรนั้นต้องการ ผลสำเร็จของการบริการขึ้นอยู่กับความพึงพอใจซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึก ครอบครัว เพื่อนฝูง หรือในสังคมขยายที่มากขึ้น ล้วนแล้วแต่มีการกระทำเพื่อให้คนอื่นได้รับความสุขที่เกิดจากความพึงพอใจทั้งสิ้น ทางชุมชนจะต้องคำนึงถึงสถานที่ในการต้อนรับผู้ที่เข้ามาศึกษา ดูงาน ห้องน้ำที่มีเพียงพอต่อการมาเยือน ร้านอาหารสะอาด ความพร้อมด้านชุมชนทุกมิติจะต้องมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพที่เป็นปัจจุบัน

๔. การจัดกลุ่มเพื่อเป็นกลุ่มผู้ที่สนใจจะเป็นรูปแบบของชมรมของผู้อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะต้องทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นต้นทุนในอดีตสู่คนรุ่นใหม่ให้คงอยู่คู่ชุมชนไม่ให้สูญหาย การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เพื่อมีการจัดกิจกรรมร่วมกันในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในองค์ความรู้เดิมและองค์ความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร การจัดการบริหารกลุ่มจะต้องมีการทำเป็นระบบการบริหารจะต้องการแบ่งปันหน้าที่ มีระเบียบ การเงิน การคลังเพื่อที่จะทำกิจกรรมอย่างสะดวก นอกจากนี้ยังมีการดำเนินงานในรูปแบบที่จะต้องขับเคลื่อนเครือข่ายเพื่อที่จะได้มีสมาชิกมากขึ้น กลุ่มจะต้องมีการพัฒนาสมาชิกในการรับข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

๕. การสนับสนุนให้รับใบอนุญาต ซึ่งในอดีตการส่งเสริม หรือการสนับสนุนให้หมอเมืองพื้นบ้านได้มีโอกาสได้รับใบประกอบวิชาชีพทางการแพทย์แผนโบราณเพื่อการรักษาค่อนข้างยากหรือเป็นไปได้ แม้หมอมือพื้นบ้านจะมีประวัติการรักษาเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป มีความชำนาญตั้งแต่บรรพบุรุษสร้างความเชื่อถือให้กับผู้เข้าการรักษา สิ่งเหล่านี้จึงเป็นไปได้ยากที่จะสนับสนุนให้ได้รับอนุญาตใบประกอบวิชาชีพเพราะส่วนใหญ่หมอมือพื้นบ้านจบการศึกษาในระดับต่ำ การให้โอกาสทางการศึกษาในชนบทห่างไกลในอดีตมีน้อย ความเหลื่อมล้ำของสังคมประกิตยยังมีช่องว่างมากมายที่ไม่สามารถให้ได้มีการเรียนการศึกษาได้กว้างขวาง องค์ความรู้ที่ได้ส่วนมากศึกษาเรียนรู้จากบรรพบุรุษ สถาบันที่ให้ความรู้ทางด้านสมุนไพรยังมีน้อยประชาชนชาวบ้านที่ทำการรักษาโรคด้วยสมุนไพรในปัจจุบันจึงมีน้อยและกำลังจะหายไป

ข้อเสนอแนะการแก้ไขปัญหา

การนำสมุนไพรมารักษาโรคซึ่งมีขีดจำกัดในการใช้ในอัตราที่เหมาะสม ประกอบกับการศึกษาตัวยาสมุนไพรมีน้อย ผู้ที่จะเข้ามาขับเคลื่อนเรื่องวิชาการ ศึกษาอย่างแท้จริงในการใช้สมุนไพรทั้งร้อนและเย็นว่ามีตัวอย่างเป็นอย่างไร รับประทานหรือใช้จำนวนมากน้อยเท่าไร การที่ใช้สมุนไพรรักษาเป็นเวลาเท่าไรจึงจะหาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้ความเชื่อถือของผู้บริโภคขาดความเชื่อมั่น ไม่ว่าจะเป็นการจัดเก็บอย่างไรจะรักษาคุณภาพยาสมุนไพรไว้ได้ ปัญหาและอุปสรรคไม่ได้รับการสนใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง ความสำคัญที่จะเป็นไปได้ในการพัฒนาต่อยอดสมุนไพรให้มีการนำไปใช้ในครัวเรือน โรงพยาบาลชุมชนยังมีน้อย กลุ่มที่เกิดขึ้นโดยการรวมตัวของผู้ที่สนใจสมุนไพรจึงหายไป

การที่จะให้สมุนไพรมีความเชื่อมั่นของผู้บริโภคจะต้องให้ห้องค์ของรัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนตั้งแต่วัตถุดิบ กระบวนการผลิต และผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานสากล ดังนี้

๑. บุคลากรที่มีความรู้ ที่จะต้องมีการผลิตบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านสมุนไพรให้มีจำนวนมากจากสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง เพราะอดีตการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมาจากบรรพบุรุษ จึงมีปัญหาในการเผยแพร่องค์ความรู้สู่สังคม การที่จะพัฒนาสมุนไพรได้นั้นจะต้องมีส่วนร่วมของประชาชน วัด โรงเรียนที่เป็นฐานรากทางสังคม การส่งเสริมให้ปลูกพืชสมุนไพรในวัด โรงเรียน และตามบ้านประชาชนจึงจะทำให้มีแหล่งวัตถุดิบที่เพียงพอต่อการก้าวสู่ภาคอุตสาหกรรมสมุนไพร ส่วนกระบวนการผลิตจะต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่มาช่วยในการให้ความรู้สู่ชุมชน ผลผลิตที่ได้จะต้องมีร้านค้าชุมชน สถานที่จำหน่ายยาสมุนไพรในหมู่บ้าน และการเปิดช่องทางจำหน่ายในงานหรือกิจกรรมที่ทางรัฐและเอกชนจัดขึ้นในแต่ละปี

๒. วัตถุดิบ การผลิตภัณฑ์สมุนไพรจะเกิดขึ้นได้จะต้องการเริ่มที่วัตถุดิบที่จะต้องมีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้ามาบริการความรู้ให้ประชาชนที่สนใจได้รู้ถึงวิธีการผลิตที่ถูกต้อง การเก็บยาสมุนไพร การรักษาไว้ในสถานที่ การที่สมุนไพรได้ปลูกกันในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ส่วนมากจะจัดกระจายยากต่อการรวบรวม จึงมีจำเป็นจะต้องมีการส่งเสริมปลูกพืชสมุนไพรขึ้นในพื้นที่เพื่อการรวบรวมง่าย การให้ความรู้ในการดูแล ตลอดจนการพัฒนาการปลูกที่ถูกต้อง การกำจัดศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม และพร้อมที่จะป้อนผลผลิตสู่กระบวนการผลิตได้อย่างเพียงพอ

๓. การรณรงค์การใช้สมุนไพรรักษาโรค การสนับสนุนให้มีการนำสมุนไพรมารักษาโรคในชุมชนลดค่านิยมยานอกมารักษาจะต้องมีการปลูกฝังให้กับคนรุ่นใหม่ หรือการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ การศึกษาให้ความรู้แก่ผู้สนใจในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคทั้ง ราก ใบ ลำต้น เปลือก ว่ามีสรรพคุณในการรักษาอะไร ปริมาณมากน้อยเพียงใด ระยะเวลาในการรักษาตลอดจนการติดตามประเมินการรักษา

๔. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ค่านิยมคนปัจจุบันใช้เวลาทำงานกับภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น อันเนื่องจากสภาพการณ์ทางด้านสังคมเศรษฐกิจได้มีค่าครองชีพสูงขึ้นตามลำดับ สิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อชีวิตมากขึ้นจึงจะต้องมีการพัฒนาสู่สังคมใหม่ที่ต้องคำนึงถึงเวลาเป็นสำคัญ การที่เจ็บป่วยแล้วใช้วิธีการนำสมุนไพรมารักษาให้หายเร็วขึ้นเป็นไปได้ยาก ประกอบกับการทำงานไม่สอดคล้องกับสภาพจริง ความนิยมที่จะนำมาใช้จึงมีน้อยไปเรื่อย ๆ ความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาให้มีก้าวหน้าทางวิชาการที่จะให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพเท่าเทียมกับยาปฏิชีวนะ

๕. การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร การที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมาช่วยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นมีน้อยเพราะการพัฒนาส่วนอื่น ๆ ที่สร้างความคุ้มทุนกว่าการที่จะมาพัฒนาทางพืชสมุนไพรเพราะเหตุผลว่าการพัฒนาเมืองไปไกลที่จะมาสนใจสิ่งเหล่านี้ การที่จะรวบรวมองค์ความรู้มีน้อย การร่วมกลุ่มไม่มีเอกภาพ เสถียรภาพในการผลิต กระบวนการ ผลิตผล จึงเห็นเป็นรูปธรรมน้อย

มาก การพัฒนาทุกวันนี้ก็มาจากผู้ที่สนใจลองผิดลองถูก ยังไม่มีการยอมรับในการพัฒนา การให้การรับรองมาตรฐานยังไม่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

๖. การให้การสนับสนุนกลุ่มหมอเมืองพื้นบ้านในเรื่องใบอนุญาตประกอบวิชาชีพแพทยแผนโบราณ เป็นเรื่องยากที่จะให้ทางส่วนที่เกี่ยวข้องรับรองหรือให้ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพเพราะกระบวนการผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน การจัดเก็บสมุนไพร ความรู้ที่หมอเมืองพื้นบ้านยังไม่เป็นที่ยอมรับว่ามีมาตรฐานตามกฎหมายเกณฑ์ที่วางไว้ ถึงจะมีการจัดอบรม สัมมนา เพื่อให้ความรู้ อยู่สม่ำเสมอก็ตาม ความรู้ที่หมอเมืองพื้นบ้านมีจะนำไปสอบเพื่อการวัดเกณฑ์มาตรฐานถือว่ายากไม่สามารถผ่านเกณฑ์ได้ เพราะความรู้ที่มีไม่สามารถจะนำมาวัดได้ การวินิจฉัยโรคของหมอเมืองพื้นบ้านยังถือว่าไม่เป็นที่ชัดเจนต่างคนต่างทำ

๗. ผลิตชุดความรู้ด้านสมุนไพร การรวบรวมองค์ความรู้ไว้ในเอกสารหรืออิเล็กทรอนิกส์ในอดีตปัจจุบันยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นจริงเป็นจังมากนัก การที่จะเขียนลงในตำรานั้นจะต้องมีการทดลองหรือมีการยอมรับว่าสมุนไพรนั้นดี ถูกต้อง สามารถรักษาโรคได้จริง การรวบรวมจึงเป็นไปได้ยาก เพราะหมอเมืองพื้นบ้านแต่ละคนจะหวงแหนความรู้ที่ตนมีไม่ยอมให้นำมาเผยแพร่ ประกอบกับไม่มีนักวิชาการที่สนใจที่จะเข้ามาบริหารจัดการชุมชนอย่างแท้จริง อีกประการหนึ่งที่นักวิชาการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ในชุมชนไปเป็นผลงานของตนเอง

๕.๕ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

จากผลการศึกษาวัตรกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงเอกสาร และเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการจัดวัตรกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย พบว่า การใช้ประโยชน์ของสมุนไพร การสร้างเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่อยู่กับพื้นที่ สามารถยกระดับไปสู่การท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รู้ทุน รู้ศักยภาพของตัวเอง ทุนทางสังคม หรือทุนที่เป็นผู้รู้ในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบนฐานงานวิจัยเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจและรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเพื่อชีวิตชุมชนท้องถิ่นในด้านการวางแผน การใช้จ่าย โครงการ และการมีส่วนร่วมจากผลการศึกษาครั้งนี้ จึงมีข้อเสนอแนะในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๕.๕.๑ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอดีตถึงปัจจุบันมีการสืบสานที่ไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นอย่างองค์ความรู้ที่ได้ศึกษาร่ำเรียนมาจากบรรพบุรุษ การสืบทอดถ่ายทอดความรู้จึงไม่เกิดขึ้น เพราะว่ามี ความเชื่อที่ว่าความรู้จะต้องอยู่กับวงศ์ตระกูล คนอื่นไม่สามารถ

เรียนรู้เอาไปประกอบวิชาชีพได้ สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหามานานไม่ได้รับการไขว้ปัญญามีที่สืบทอด ลูกหลานเท่านั้น การเรียนรู้ไม่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นตัวยาสมุนไพร กระบวนการผลิตที่ถูกรื้อ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร เพื่อการรักษาโรคจึงไม่เกิดความมั่นใจของผู้บริโภค การพัฒนาประสบการณ์ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การวางแผนสมบัติที่สืบทอดมาโดยไม่มีการแบ่งปัน จึงเป็นการยากที่จะไปช่วยเหลือ ให้ความรู้ให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน

๕.๕.๒ การสนับสนุนการผลิตภัณฑ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

การใช้ประโยชน์สมุนไพรทั้งการปรุงเป็นตัวยา การอบสมุนไพร ยาผง เป็นน้ำมัน ลูกกลอน ลูกประคบ แคบซูล ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่สนับสนุนให้มีช่องทางในการจำหน่ายทั้งสิ้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เทียบเท่ายาปฏิชีวนะในเรื่องของตัวยา บรรจุภัณฑ์สิ่งเหล่านี้จะต้องมีการพัฒนาให้ต่อเนื่อง ทุกโรคที่สมุนไพรสามารถบรรเทา หรือรักษาได้ แต่ใช้ระยะเวลาสั้น สิ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนสมุนไพรเพราะมีราคาถูกยาบางชนิดยังเป็นทั้งยาและอาหาร ผู้ป่วยสามารถปลูกในบ้าน รักษาตนเองได้

๕.๕.๔ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในชีวิตประจำวันที่อยู่คู่กับวิถีชุมชนมานาน การนำสมุนไพรมา รักษาโรคหรือสุขภาพมีการนำมาทั้งการต้มกิน รับประทาน ทา หนุนวด ประคบ ดองสุรา ประโยชน์ที่ใช้ทั้งหมดนี้เป็นการนำวิธีการรักษาแบบสมัยโบราณที่สืบทอดกันมา การใช้สมุนไพรมีประโยชน์ในการรักษาในอดีตที่ทำให้สุขภาพของชุมชนดีขึ้นประกอบกับสามารถปลูกเอง กินเองได้ ทั้งรูปแบบอาหาร และยา การปรุงยาสมุนไพรมีขั้นตอนง่ายไม่ยุ่งยากประโยชน์ไม่ใช่เฉพาะยารักษาโรค ยังช่วยในการระบายได้อีก สมุนไพรสำหรับผู้ให้บริการยังช่วยให้เกิดอาชีพ รายได้ให้กับครอบครัวลดการเดินทางเข้าในเมืองเพื่อหางานทำ ความอบอุ่นเกิดขึ้นในครอบครัว การพัฒนาสังคมก็ตามมาในที่สุด

๕.๕.๕ การสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ความสามัคคีเกิดขึ้นในครอบครัวเนื่องจากมีอาชีพ รายได้เสริมเข้ามาในบ้าน การร่วมมือร่วมใจในการมีส่วนร่วมที่จะจัดกลุ่มที่มีความสนใจเดียวกัน อาชีพเดียวกัน สิ่งดังกล่าวจึงเป็นการร่วมกันเป็นทีมเพื่อที่จะมีอำนาจในการศึกษา ค้นคว้า ขอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชนในการให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ และวิทยากรที่จะให้ความรู้ การปลูกจิตสำนึก การให้คนในชุมชนรู้ต้นทุนของชุมชนในการเสริมสร้างงาน รายได้ที่เกิดจากสมุนไพร และมีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสุขภาพตามเส้นทางสมุนไพรท้องถิ่นตลอดจนการเข้ามาศึกษาดูงาน เป็นที่พักผ่อน แหล่งเรียนรู้ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ นวัตกรรมใหม่ที่เกิดจากการพัฒนาสมุนไพร ท้องถิ่นรวมทั้งประชาชนในชุมชนพึ่งพาตนเองได้

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

-

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ :

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย. ๒๕๓๐.

คมคาย เชียงบาล, การพัฒนาหลักสูตรผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, อนุตรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอนุตรธานี, ๒๕๕๑.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๒.

นัฐยา แคลฟอย. (๒๕๔๖). การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ที่นำไปสู่ ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนภูผาสวรรค์ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

นิพนธ์ สมบูรณ์พูลเพิ่ม, พฤติกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้นำชุมชนอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๖.

ประเวศ วะสี. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด. ๒๕๓๖.

พวงผกา คุโรวาท. คู่มือประวัติเครื่องแต่งกาย. พิมพ์ครั้งที่ ๕ ฉบับปรับปรุงและแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น. ๒๕๔๐.

ไพศาล วรรค้ำ. การวิจัยเพื่อการศึกษา.(มหาสารคาม :มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พิมพ์ครั้งที่ ๓. ๒๕๕๓.

เฟื่องฟ้า ลัยมณี. การปรับปรนวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ :กรณีศึกษาหมู่บ้านนาหวาย ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ๒๕๔๘.

ภัทตราภรณ์ ถือธรรม, ออกแบบลายกราฟฟิคบนบรรจุภัณฑ์ สบู่สมุนไพร พรศิริ, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค
พับลิเคชันส์. ๒๕๔๒.

รัชนี้ เพ็ชรช่างม, การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นอาหาร
ตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน จังหวัดอุตรดิตถ์,
อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, ๒๕๕๒.

รุ่งทิพย์ จิตมกล้า, การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของพืช สมุนไพรใน
เขตเขาเขอนเตือ, นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑.

เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้ง.
๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กระทรวง
วัฒนธรรม. ๒๕๕๒.

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ,๒๕๔๓.

สุพฤกษา ท่าสระ, พฤติกรรมและการตัดสินใจซื้อเครื่องสำอางสมุนไพรของประชาชนในจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา, พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑.

อภิชาติ มหาราชเสนา, กระบวนการจัดการกลุ่มสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกรณีศึกษาบ้านรูป
สมุนไพร ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

แบบสัมภาษณ์ ผู้ป่วยที่รักษาด้วยสมุนไพรกับหมอเมืองล้านนา

*****

๑. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....อายุ.....ปี เพศ.....
๒. ประวัติส่วนตัว โสด สมรส หม้าย อื่น ๆ โปรดระบุ.....
๓. การศึกษา
 ระดับประถม ระดับมัธยม ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี
๔. กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
 วัด เพื่อน บรรพบุรุษ สถาบันการศึกษา
๕. ประเภทการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรใช้บริการ
 ๑ ประเภท ๒ ประเภท ๓ ประเภท ๔ ประเภท
๖. วิธีการใช้สมุนไพรรักษาโรค
 การอบสมุนไพร การนวด การรับประทาน การประคบ
๗. สถานที่ใช้บริการด้านสมุนไพรในการรักษาโรค
 วัด โรงพยาบาล ศูนย์เรียนรู้
 สถานที่อื่น ๆ โปรดระบุ.....
๘. ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพร
 ใช้เวลาเป็นอาทิตย์ ใช้เวลาเป็นเดือน ใช้เวลาเป็นปี
๙. ระยะเวลาติดตามในการรักษาผู้ป่วยที่ใช้สมุนไพรอาการดีขึ้น
 ใช้เวลาเป็นวัน ใช้เวลาเป็นอาทิตย์ ใช้เวลาเป็นเดือน
 ใช้เวลาเป็นปี
๑๐. ต้องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่อไปหรือไม่
 ตลอดไป เป็นบางครั้ง ไม่ใช่
๑๑. รู้จักสถานที่ให้บริการสมุนไพรทางสื่อใด
 การชักถามพูดคุย สื่อวิทยุ สื่อสารมวลชน ป้ายโฆษณา
๑๒. ชื่อผู้เก็บข้อมูล.....วัน/เดือน/ปี.....

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูล

ที่ ศธ. ๖๑๕๓.๒.๓/๐๑๓

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
โทร. ๐๕๓-๗๑๗๐๕๕

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

เรียน ผศ.ประกอบ อยู่ชมบุญ

ด้วย นายนเรศร์ บุญเลิศ นักวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
เชียงราย ได้วิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จึงขอความอนุเคราะห์
จากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา ทั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายนเรศร์ บุญเลิศ)

อาจารย์ประจำ

กลุ่มงานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

โทร. ๐๙-๓๑๙๔-๙๐๕๕

ที่ ศธ. ๖๑๕๓.๒.๓/๐๑๔

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
โทร. ๐๕๓-๗๑๗๐๕๕

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

เรียน นายดำเนิน ปัญญาผ่องใส

ด้วย นายนเรศร์ บุญเลิศ นักวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
เชียงราย ได้วิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จึงขอความอนุเคราะห์
จากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา ทั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายนเรศร์ บุญเลิศ)

อาจารย์ประจำ

กลุ่มงานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

โทร. ๐๙-๓๑๙๔-๙๐๕๕

ที่ ศธ. ๖๑๕๓.๒.๓/๐๑๕

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
โทร. ๐๕๓-๗๑๗๐๕๕

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

นมัสการ พระมหาผดุงศักดิ์ เสสบุญโญ

ด้วย นายนเรศร์ บุญเลิศ นักวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
เชียงราย ได้วิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จึงขอความอนุเคราะห์
จากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้

นมัสการเพื่อโปรดพิจารณา ทั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายนเรศร์ บุญเลิศ)

อาจารย์ประจำ

กลุ่มงานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

โทร. ๐๙-๓๑๙๔-๙๐๕๕

ที่ ศธ. ๖๑๕๓.๒.๓/๐๑๖

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
โทร. ๐๕๓-๗๑๗๐๕๕

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตทดลองใช้เครื่องมือในการวิจัย

เรียน นายสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ

ด้วย นายนเรศร์ บุญเลิศ นักวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
เชียงราย ได้วิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จึงขอความอนุเคราะห์
ให้นักวิจัยดังกล่าว ทดลองใช้เครื่องมือในการทำวิจัยกับโรงเรียนสมุนไพรรบ้านห้วยสัก ตำบลยางฮอง
อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา ทั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายนเรศร์ บุญเลิศ)

อาจารย์ประจำ

กลุ่มงานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

โทร. ๐๙-๓๑๙๔-๙๐๕๕

ที่ ศธ. ๖๑๕๓.๒.๓/๐๒๐

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

โทร. ๐๕๓-๗๑๗๐๕๕

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

เรียน ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนากลุ่ม

ด้วย นายนเรศร์ บุญเลิศ นักวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย ได้วิจัย เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการ รางการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงาน ทิศทาง และยุทธศาสตร์

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จึงใคร่ขอเรียน เชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม เรื่องนวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความ เข้มแข็งชุมชน ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๖๐ ตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน ห้วยสัก ตำบลยางฮอง อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ทั้งนี้ได้แนบเอกสารสนทนากลุ่ม มาให้ท่านได้พิจารณาก่อน พร้อมกับจดหมายฉบับนี้แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ตามวัน และเวลาดังกล่าวด้วยจักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(นายนเรศร์ บุญเลิศ)

อาจารย์ประจำ

กลุ่มงานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

โทร. ๐๙-๓๑๙๔-๙๐๕๕

ผู้ให้ข้อมูล

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่ปัจจุบัน/ทำงาน
๑	นายอำเภอ โอนราช	นายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๒	นายจันทร์ กันทะสมบัติ	รองนายกเทศมนตรี	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๓	นางสมศรี มงคลคลี	สมาชิก อบต.	องค์การบริหารส่วนตำบลยางฮอม
๔	นายกวิน ช่างแก้ว	หัวหน้าแพทย์แผนไทย	โรงพยาบาลขุนตาล
๕	นายสนั่น กิตติศักดิ์เจริญ	ประธานหมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๖	นายเหมย อินทรีย์	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๗	นายเงิน สุวรรณสอน	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๘	นายสวัสดิ์ พานวลเศษ	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๙	นายชั้น ธาริยะ	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๐	นายปิ่น กันทะสมบัติ	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๑	นายแก้ว ปิงตี้จุ่ม	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๒	นายฉั่น กองสุข	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๓	นางบัวคำ กันทะเนตร	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๔	นางคำแพง คำทะ	หมอมืองขุนตาล	สมาชิกหมอมืองล้านนา
๑๕	นายพร คำปิ่น	ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๖	นายธราพงษ์ ใจกว้าง	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๗	นายฉลอง สวยสม	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๘	นายสุทินันท์ อินต๊ะนัน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๑๙	นางนาง โชติรัตน์สิริกุล	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๐	นางคำใส คำงาน	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๑	นางคำมูล วิลัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๒	นางคำแพง อินนันชัย	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๓	นายจำนง แสนسوب	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๔	นายคำมา ดีบปะใจ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชนบ้านห้วยสัก
๒๕	นายทน นาระตะ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๖	นายสองเมือง การิวงค์	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน

๒๗	น.ส.นงศ์คราญ กิตติศักดิ์เจริญ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๒๘	นายสมบูรณ์ หล้าพรหม	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่ปัจจุบัน/ทำงาน
๒๙	นางมนัญญา จันทิมา	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๓๐	นางหลวง ธาริยะ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๓๑	นางศิริรัตน์ สิงห์แก้ว	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๓๒	นายแก้ว ปวงคำ	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๓๓	นางฟองคำ จันทร์กลาง	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน
๓๔	นางศรี อุ่นมา	กรรมการหมู่บ้าน	ประชาชน

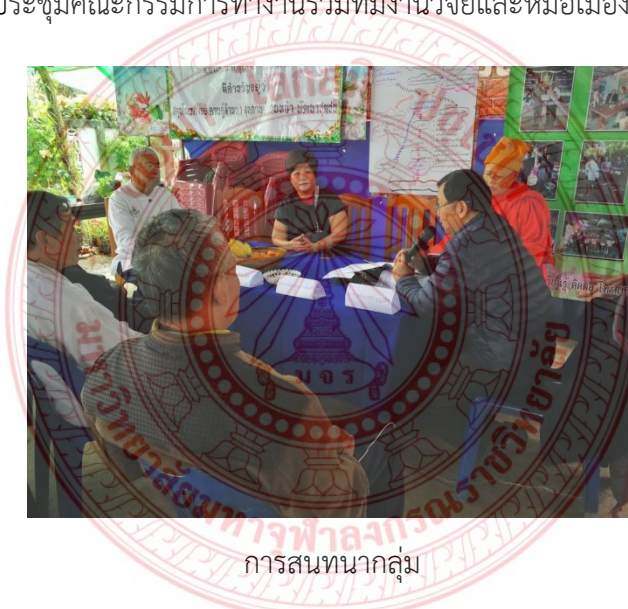

ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย การสัมภาษณ์

การประชุมคณะกรรมการทำงานร่วมทีมงานวิจัยและหมอเมืองพินบ้าน

การสนทนากลุ่ม

ป้ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชนภายใต้โครงการวิจัยการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรฯ

กระบวนการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชน

การพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์

ภาคผนวก ง
การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

๑. ด้านการจัดการเรียนการสอน

๑.๑ อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สามารถนำกิจกรรมด้านการศึกษา กิจกรรมการเข้าร่วมเพื่อชุมชน กิจกรรมนันทนาการ และกิจกรรมเข้าร่วมด้านบริหารวิชาการกับสังคม และการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ ประกอบการเรียนการสอนสู่การปฏิบัติ รายวิชากฎหมายทั่วไป

๑.๒ นำรูปแบบการร่วมกลุ่มการมีส่วนร่วมของผู้นำ และผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนที่ตนเองอยู่ เพื่อเพิ่มคุณค่าสมุนไพร สร้างอาชีพ รายได้ให้กับประชาชนสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

๑.๓ ผู้นำชุดความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนชุมชนและจัดอบรมวิชาการให้กับชุมชนและผู้สนใจตลอดทั้งเครือข่ายและการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมในภาพรวม

๒. ด้านพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา

๒.๑ กลุ่มหมอมืองล้านนาสามารถพัฒนาวิธีการผลิต กระบวนการแปรรูป และบรรจุภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า

๒.๒ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน ผู้สนใจและเครือข่ายสามารถนำไปพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างอาชีพ เสริมรายได้ให้กับครอบครัว สร้างสุขภาวะที่ดีให้กับชุมชน

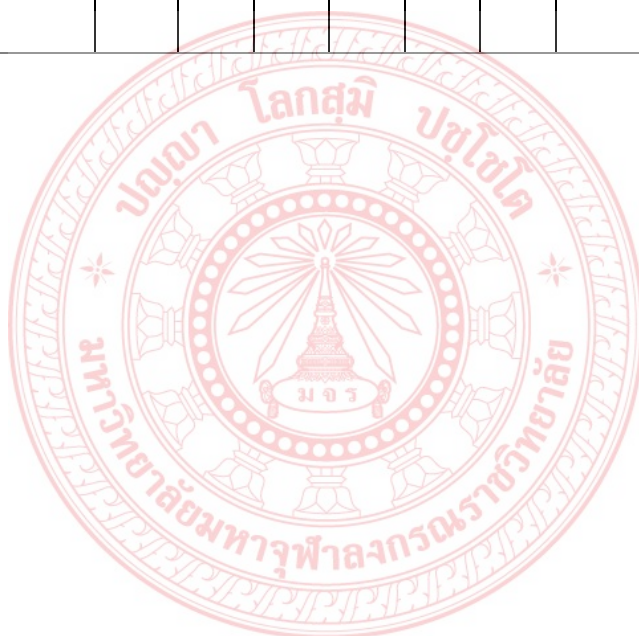
๒.๓ การใช้ประโยชน์สมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อจะให้ชุมชนได้เรียนรู้ว่า ต้นทุนทางภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่มีอยู่ในพื้นที่ในการเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับผู้สนใจและชุมชนใกล้เคียง

ภาคผนวก จ

ผลิตผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ	รายละเอียดของผลผลิต	จำนวนนับ						หน่วยนับ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ	ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับ
		ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี 2564	ปี 2565	รวม			
1. ต้นแบบผลิตภัณฑ์ – ระดับอุตสาหกรรม	ผลิตภัณฑ์สมุนไพร	✓	-	-	-	-	50	ต้นแบบ	ผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 5 ชนิด	การส่งเสริมด้านเศรษฐกิจชุมชน
13. องค์ความรู้ใหม่	ชุดความรู้สมุนไพร	✓	-	-	-	-	50	เรื่อง	รูปแบบการส่งเสริมสมุนไพรท้องถิ่น	ชุดความรู้สมุนไพร หมอเมือง และคู่มือเอกสารการฝึกอบรม

ประวัติผู้วิจัย

๑.ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายนเรศร์ บุญเลิศ

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Naret Bunloet

๒.เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๓.ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ

๔.หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ถนนไตรรัตน์ ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย

จังหวัดเชียงราย รหัสไปรษณีย์ ๕๗๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๕๓-๗๑๕๘๗๖ โทรศัพท์เคลื่อนที่ ๐๙๓-๑๙๔๙๐๕๕

โทรสาร ๐๕๓-๗๑๕๘๗๖ E-mail. nares_boon@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์

(มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย)

- ปริญญาโทครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา

(มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย)